

STUDIUM

• REVISTA FACULTĂȚILOR DE TEOLOGIE DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ •

*Lucrările
M.*

CUPRINS

TEODOR M. POPESCU, <i>Vitalitatea Bisericii Ortodoxe</i>	3
TITO COLLIANDER, <i>Calea osceților</i>	41
SPĂNTUL GRIGORIE PALAMA, <i>Cuvânt la pogorârea Duhului Sfânt</i>	76
Pr. ION IONESCU, <i>Prezența creștinismului în Dacia</i>	84
† MAXIMOS DE PITTSBURGH, <i>Educația teologică în context ecumenic și pluralist</i>	96
RECENZII	110

SERIA A II-A, ANUL XLVII

Nr. 1—3, IANUARIE—IUNIE 1995

STUDII TEOLOGICE

REVISTA FACULTĂȚILOR DE TEOLOGIE
DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ

SERIA a II-a, ANUL XLVII, Nr. 1—3, IANUARIE—IUNIE 1995

BUCUREȘTI

COMITETUL DE REDACȚIE :

Președinte : Prea Fericitul Părinte TEOCȚIST, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române.

Membri : din partea Facultății de Teologie din București : Pr. Decan DUMITRU POPESCU și Pr. Prodecan DUMITRU RADU ; din partea Facultății de Teologie din Sibiu : Pr. Decan MIRCEA PĂCURARIU.

Redactor : MIHAIL BRÂNZEA, M.Th.

COLABORATORI :

Înalt Prea Sfințitul Mitropoliți și Prea Sfințiii Episcopi, Prea Cucernicii Preoți Profesori de la Facultățile de Teologie ortodoxă, candidații la titlul de doctor în teologie, studenții teologi și Prea Cucernicii Preoți.

VITALITATEA BISERICII ORTODOXE

TEODOR M. POPESCU

Vitalitatea Bisericii ortodoxe este un fapt și este o problemă. Faptul este dat cu noi ortodocșii ; el este simplu și se poate constata. Problema este pusă de alții ; ea este contradictorie și se poate discuta. Există până azi o Biserică ortodoxă și ea trăiește : Acesta este pentru noi faptul. Există încă o Biserică ortodoxă, dar oare mai trăiește ? iată pentru alții problema. Așa se poate enunța și privi, sub îndoitul ei aspect, pozitiv și ipotetic — negativ, chestiunea puterii de viață a Bisericii ortodoxe, vitalitatea ei ca fapt și ca problemă.

Aceștia nu sunt termenii unui joc de cuvinte — chestiunea este prea serioasă pentru a se putea face obiectul unui exercițiu stilistic, — ci sunt expresia unei stări de lucruri văzute dinlăuntru și dinafara Bisericii ortodoxe, așa cum ea se prezintă, ca o realitate pentru noi vie, și totuși de alții contestată. Însuși faptul că se pune problema vitalității ¹ Bisericii ortodoxe — problema este și ea un fapt, mai ales că în problemă se contestă Bisericii ortodoxe viața, și am putea zice mai mult : dreptul la viață, adică puterea și rostul de a mai trăi în condițiile istorice ale lumii noi și în concurență cu celelalte Biserici, ne face atenți asupra noastră și ne obligă să reflectăm serios asupra locului și a situației ce avem ca ortodocși între ceilalți creștini.

Mai poate Biserica ortodoxă să facă față misiunii sale creștine și greutăților vremilor noastre, în alcătuirea ei actuală și în împrejurările de azi și de mult vitrege pentru ea, în care este nevoită să trăiască și să lucreze ? Mai poate Biserica ortodoxă să răspundă unei chemări mai grele azi decât ieri și mâine decât azi, cu mijloacele sale reduse, cu puterile sale împuținate, cu rănilile sale deschise, având a-și apăra existența și afirma specificul în fața unor primejdii și crize ce se înmulțesc ? Mai poate Biserica ortodoxă să justifice existența sa, titlurile sale, moștenirea sa prețioasă, să stăruie a rămâne ceea ce este, atât de umilă, de neputincioasă și de neajutorată, înstrăinată și părăsită de mult de toți creștinii : să reziste așa timpului, curentelor și loviturilor noi, care schimbă atât de mult condițiile existenței de până acum ? Mai are ea puteri, provizii și arme pentru o viață nouă, în lupta grea dinlăuntru și în afară ?

Aceasta este întrebarea, în problema ce ni se pune, și întrebarea este, fără îndoială, justificată ; ea este gravă și apăsătoare, iar răspunsul

* Conferință ținută la Fundația Dalles-București, în ziua de 19 Martie 1942, în ciclul organizat de Facultatea de Teologie din București.

1. Termenul este întrebuințat de cei care ne critică : *Raymond Janin* consideră «distrusă» «vitalitatea» Bisericii ortodoxe, din cauza stării de mizerie, a umilirii de cinci secole și a «contactului» cu musulmanii, care «détruisirent ce qui restait de vitalité dans l'Eglise» (*Les Eglises orientales et les Rites orientaux*, Paris 1922, p. 131).

ce i se dă, pe seama noastră, este trist și greu, ca o sentință de moarte. Acest răspuns nu este un secret confesional, și pentru că ne privește atât de mult, el trebuie cunoscut și discutat. Nu este nevoie să fi citit neapărat tratate teologice străine, pentru a ști că Biserica ortodoxă este desconsiderată de celelalte, socotită inferioară lor, arătată ca un organism în descompunere, desarticulat, uzat, incapabil de viață, de expansiune, de acțiune proprie.

S-ar putea socoti exagerate sau gratuite asemenea aprecieri, dacă ele nu ar umple pagini întregi în literatura teologică a altor confesiuni, îndeosebi a celei romane, care nu poate exprima mai bine durerea sa «maternă», de a vedea Biserica ortodoxă despărțită de ea și nesupusă până azi sfântului Părinte, decât plângând pe ruinele Bisericii ortodoxe și chemând-o de secole ca pe o «oaie rătăcită» la staul, ca pe un «mort» la viață, adică la supunere papei. Nu este act papal privind pe ortodocși, care să nu ia în tragic despărțirea noastră de Roma și să nu facă motiv de mustrare și de elegie nefericita noastră situație de «schismatici», pe care, în interesul nostru de creștini și de oameni, pontiful roman ne cheamă cu orice prilej, duios, ca un «părinte», la sânul «Bisericii mame», cum îi place Bisericii romane să se numească.

Approape nu este manual de Apologetică și de Simbolică, articol de enciclopedie, cronică de revistă, care, vorbind despre noi, să nu facă rechizitoriul Bisericii ortodoxe, să nu arate păcatele și lipsurile noastre, să nu nege calitatea noastră de Biserică și nota noastră ortodoxă, să nu ne facă procesul neascultării și dezbinării noastre de Roma, să nu ne amintească tot ce am suferit de atunci, să nu ne prezinte vegetând în neputință și amenințați cu dispariția mai curând sau mai târziu, dacă nu ne vom grăbi să sărutăm cu venerație picioarele sfântului Părinte. Aceasta este o concepție curentă în Biserica papală pentru că este o atitudine oficială, obișnuită de secole și motivată cu refuzul ortodocșilor de a se uni cu Roma.

Dacă sunt și unele păreri deosebite, după care Biserica ortodoxă nu este nici atât de decăzută, nici atât de vinovată, ele se exprimă cu sfială, când nu sunt cenzurate și respinse, ca de exemplu ale prințului cleric și profesor Max von Sachsen². În general, teologii romano-catolici au despre noi păreri cele mai rele, iar autoritatea bisericească, exercitând cenzura tuturor publicațiilor religioase și acordându-le «imprimatur», le acordă cu aceasta prestigiul unor sentințe preemptorii. În felul acesta, Biserica oficială își însușește cu știință aprecierile cele mai puțin măgulitoare la adresa Bisericii ortodoxe, și dacă ele au uneori scuza de a fi făcute în necunoștință de cauză, au totdeauna interesul de a susține o teză confesională obligatorie, care este sublimitatea Bisericii romane și necesitatea pentru ortodocși a «revenirii» lor la staulul ei apostolic.

Din nefericire pentru noi, nu numai Biserica papală, ci Occidentul întreg ne cunoaște puțin și ne înțelege rău. În teologia protestantă se găsesc de asemenea numeroase aprecieri nedrepte și jignitoare pentru

2. *Pensées sur la question de l'union des Eglises*. Extrait de la revue périodique *Roma e l'Oriente*, 1910 (publicat și în *Revue moderniste*, Gênevè).

noi, ca și ale Bisericii romane, și în parte moștenite de la ea. Și nu este chiar năvala și succesul relativ al unor secte un indiciu, că Biserica noastră este socotită destul de slabă, pentru a fi atacată și sfidată de agenții unor credințe rătăcite, fie indigene, fie mai mult sau mai puțin americane? Trebuie să ne resemnăm deci a auzi din toate părțile lucruri grele pentru noi, acuzații grave, pronosticuri triste.

*

* * *

Onorurile întâietății se cuvin de peste un secol unui filosof politico-religios, diplomat și scriitor francez, *Joseph de Maistre* (1754—1821), unul din cei mai fanatici apărători ai puterii papale absolute și infailibile³. Actualizat și întărit de apologetii papalității, care-l citează cu un respect religios, respect anacronic, împărtășit și de un papoman cu nume latino-greco-român, care a prelucrat pentru uzul nostru cartea «*Du Pape*»⁴, *Joseph de Maistre* a fost un dătător de ton, ascultat și citat și acum și poate încă multă vreme și de aceea interesant și pentru noi. El a dat disprețului său față de Biserica ortodoxă una din cele mai caracteristice și mai necruțătoare expresiuni ce ni s-au adresat vreodată.

Pentru *Joseph de Maistre*, Bisericile ortodoxe sunt «cadavre înghețate, ale căror forme le-a păstrat frigul. Acest frig este ignoranța»⁵, în care se găsește Orientul creștin. Când vântul științei, care e cald, zice el, va sufla peste aceste Biserici, se va întâmpla ceea ce trebuie să se întâmple după legile naturii: formele vechi se vor topi și din Biserica ortodoxă nu va mai rămâne decât praf. Acest fenomen el îl și vedea început în Biserica rusă, înainte încă de a fi suferit acea «probă a științei», pe care n-o poate suporta — zice — decât o singură Biserică, Biserica romană. El asimilează ortodoxia cu protestantismul, ca despărțite amândouă de Roma, și nu recunoaște Bisericilor ortodoxe nici viața, nici măcar numele. Numite adică «Biserici fotiene» — și obiceiul acesta durează⁶, ca înființate, se zice, de patriarhul Fotie, care ar fi despărțit Orientul grec de Occidentul latin, Bisericile ortodoxe s-au păstrat în mijlocul mahomedanismului ca o fosilă, «ca o insectă în

3. În cartea *Du Pape*, 2 vol., Lyon 1819; ediție nouă 1891. De văzut și *Germain Breton*, «*Du Pape*» de *Joseph de Maistre*. *Etude critique*, Paris 1931.

4. *M. Theodorian-Carada*, *Papa. Prelucrate după Iosif de Maistre* ed. 2, Iași 1938.

5. *Germain Breton*, *op. cit.*, p. 271; v. și *M. Theodorian-Carada*, *op. cit.*, p. 111.

6. *M. Magie*, art. (*Eglise*) *grecque*, în *Dictionnaire apologetique de la Foi catholique*, ed. 4, t. II, Paris 1925, col. 344, unde, ca justificare, se citează ipocritul prețel al lui *J. de Maistre*: «Pour lui, il s'arrêtait à l'appellation d'*Eglises photiennes*, «non, disait-il, par un esprit de haine et de ressentiment. (Dieu nous préserve de pareilles bassesses!), mais au contraire par un esprit de justice, d'amour, de bienveillance universelle; afin que ces Eglises, continuellement rappelées à leur origine, y lisent constamment leur nullité», *Du Pape*, livre IV, chap. IV. De asemenea *Raymond Janin*, *Les Eglises orientales et les Rites orientaux*, Paris 1922 (au apărut și alte ediții, ultima în 1936), p. 97: «Peut-être celui qui leur convient le mieux, parce qu'il a l'avantage de rappeler leur véritable origine, est-il celui d'*Eglises photiennes* que *Joseph de Maistre* proposait de leur donner, il y a un siècle, dans son livre *Du Pape*». Adevăratul nume al Bisericilor ortodoxe este însă cel de «schismatice» (p. 102), sau «schismaticii fotieni», care nu au dreptul să-și atribuie titlul de «ortodocși» (p. 104).

chihlimbar» : «comme un insecte est conservé dans l'ambre»⁷. Dacă vor fi expuse acțiunii romano-catolicismului sau protestantismului cu suficient foc științific — repetă, — «ele ar dispărea aproape îndată». «Limbile noastre vor ajunge la aceste popoare, care ne laudă credința lor legată în pergament, și într-o clipă le vom vedea adăpându-se la toate erorile Europei»⁸. Ceva mai rău, dacă vreun popor ortodox ar fi expus douăzeci și cinci de ani unei revoluții și persecuții religioase, cum a fost cel francez, Biserica lui ar dispărea ca fumul⁹.

Biserica ortodoxă, socotește Joseph de Maistre, este astfel amenințată să dispară, pentru că este imobilă și incapabilă de progres ; pentru că se dizolvă, purtând în sine germeul dizolvării ; pentru că este falsă și sterilă, deoarece a produs erezii ; pentru că este divizionară și — aceasta spune totul — este «protestantă», nefăcând adică parte din unitatea Bisericii romane¹⁰.

Asemenea aprecieri pătimeșe se repetă și azi, cu elogiul pentru geniul și pentru darul profetic al lui Joseph de Maistre, deși profetul — sunt siliți să recunoască chiar admiratorii lui¹¹ — este desmintit de fapte de mai mult de un secol¹², iar geniul lui s-a consumat într-o apologie a papalității politice, care este fundamental eronată din punct de vedere teologic, făcând din «supremația papei dogma fundamentală a creștinismului»¹³.

Mai puțin filosofi ca preocupare, dar mai scolastici ca metodă, cu mai puțin talent, dar cu mai multă «știință», știința cu care Joseph de Maistre amenința să topească «les cadavres gelés des Eglises orthodoxes», apologeții romano-catolici desființează Biserica ortodoxă pe toate paginile operelor lor. Studiind notele fundamentale ale Bisericii creștine : «una, sfântă, universală și apostolică», așa cum o mărturisește simbolul credinței, apologetica papală atribuie Bisericii romane posesiunea exclusivă a unității, sfințeniei, universalității și apostolicității, refuzând Bisericii ortodoxe orice îndreptățire, până și la titlul de Biserică, sau abia lăsând să cadă, ca de milă, în mâinile ei bătrâne și uscate, câteva firimituri din prețioasele note bisericești¹⁴.

Izolată, mutilată, deficientă, anemică, sleită, stagnantă, amorțită, decadentă, incapabilă, fărâmițată¹⁵, dezbinată, învrăjbită, robită statu-

7. Germain Breton, *op. cit.*, p. 272.

8. *Ibidem*.

9. *Ibidem*, p. 273.

10. *Ibidem*, pp. 269—280.

11. M. Jugie, *art. cit.* ; S. Salaville, *L'unité de l'Eglise par la Papauté*, în *Tu es Petrus. Encyclopédie populaire sur la Papauté*, Paris, 1934, p. 162 ; P. Michel, *La question religieuse en Orient et l'union des Eglises*, ed. 2, Paris 1893, p. 14.

12. Germain Breton, *op. cit.*, pp. 272—273.

13. *Ibidem*, p. 23 : «le christianisme repose entièrement sur le Souverain Pontife... point de christianisme sans le catholicisme, point de catholicisme sans le Pape, point de Pape sans la suprématie qui lui appartient». «Le Pape et le christianisme, c'est la même chose», p. 24 ; comp. și p. 279 ; «La suprématie du Pape se trouve d'être ainsi en un sens le dogme capital du christianisme».

14. Ca M. Jugie, care-i acordă «oarecare» (une certaine) unitate, sfințenie, catolicitate și apostolicitate, *art. cit.*, col. 391.

15. De văzut Jeremias Bonomelli, *Bischof von Cremona : Die Kirche*. Deutsche Übersetzung, Freiburg im Breisgau 1902, (la Ștefan Zankow, *Das orthodoxe Christen-*

lui, redusă și ca întindere și ca număr de credincioși, lipsită de sfinți, de activitate și de virtuți eroice, fără lucrare catehetică, pastorală și misionară, fără elan și fără știință, obligată să vegezeze în tradiționalismul și în ritualismul său, Biserica ortodoxă este condamnată la dispariție lentă, — de observat că nu subită, ca la Joseph de Maistre, ceea ce este un act de grație, sau doar de prudență, de teama desmințirilor istoriei. Pentru apologetică romano-catolică deci, Biserica ortodoxă este mai mult eroarea înțepenită (l'erreur figée), decât adevărul viu și expresiv»¹⁶. Ea «mai mult vegează decât trăiește», mai just: Își supra-viețuiește¹⁷. Ca și la Joseph de Maistre, Biserica ortodoxă este ceva mort: un pom degerat (un cadavre d'arbre)¹⁸. Lucru prea firesc, declară apologeții: «Ramură ruptă din trunchiul» roman, Biserica ortodoxă nu poate trăi fără el: ea se usucă¹⁹.

Este și mai trist că, apologeților le urmează istoricii și quasi-istoricii, dintre care unii au trăit cu anii în Orientul ortodox și se poate crede că îl cunosc mai bine. Nu numai că părerea lor despre noi nu este mai bună, dar ea este documentată cu date și cu stări de fapt, ceea ce-i dă o mai mare greutate în rechizitoriul general, care conchide la moartea Bisericii ortodoxe: moarte prin «fixism» — așa este numit tradiționalismul ei, prin ritualism și formalism — așa este socotit cultul ei²⁰, prin «cezaropapism», consecință a naționalismului ei, prin lipsa de unitate, de spirit de propagandă, prin ignoranța, incapacitatea și viciile clerului ei²¹, prin decadența și corupția ei, prin superstiția poporului și prin necredința clasei culte²², prin lipsa de școli preoțești și teologice, prin somnolența și lipsa ei de mișcare, de acțiune, de zel, de apostolat, prin dezagregarea, anarhia și starea ei de criză permanentă, ba chiar prin coruperea dogmelor și a sfintelor taine, prin alte-

tum des Ostens. Sein Wesen und seine gegenwärtige Gestalt, Berlin 1928, p. 16, n. 5 și n. 7) și Konrad Lübeck, *Die christlichen Kirchen des Orients*. (Sammlung Kösel, 43), Kempten și München 1911 (pp. 174, 190).

16. «Elle végète plus qu'elle ne vit». «C'est plutôt l'erreur figée que la vérité vivante et expansive», zice, citând pe Mansabré, *Carême de 1881*, Eugène Duplessy, *Apologétique*. Livre III. *Démonstration du Catholicisme*, Paris 1927, p. 192.

17. *Ibidem*, p. 213.

18. Eugène Duplessy, *op. cit.*, p. 206.

19. Nicolas Jung, în *Tu es Petrus. Encyclopédie populaire sur la Papauté*, p. 388 (un rameau desséché du grand tronc qu'est la chrétienté) și Eugène Duplessy, *op. cit.*, p. 213. Iată cum se exprimă acesta din urmă: «Or, les membres ne peuvent être séparés de la tête sous peine de perdre la vie: les Eglises séparées de Rome sont donc des membres morts; dans la liste de leurs pasteurs, contrairement à l'adage de l'hérédité, qui veut que «le mort saisisse le vif», c'est un mort qui saisit un autre «mort» (p. 170).

20. Abbé Ch. Quénet, *L'Unité de l'Eglise. Les Eglises séparées d'Orient et la Réunion des Eglises*, Paris 1924, p. 96. Konrad Algermissen, *Konfessionskunde. Ein Handbuch der christlichen Kirchen und Sektenkunder der Gegenwart* (ediția a patra a cărții *Christliche Sekten und Kirche Christi*), Hannover 1930, p. 338. Eugène Duplessy, *op. cit.*, p. 213.

21. Gabriel Brunhes, *Christianisme et Catholicisme*, ed. 2, Paris 1924, pp. 84—103. Konrad Lübeck, *op. cit.*, pp. 83, 174—178.

22. Raymond Janin, *op. cit.*, pp. 2, 19, 132, 133; Idem, *Les Eglises séparées d'Orient*. (Bibliothèque catholique des Sciences religieuses), Paris 1930, pp. 24—25. L'abbé Joseph Bousquet, *L'Unité de l'Eglise et le Schisme grec*, Paris 1913, pp. 300—301, 308.

rarea credinței²³, — toate consecință firească a două cauze, datorate stării de schismă, în care se găsește de o mie de ani Biserica ortodoxă²⁴; despărțită adică de Roma, de unde i-ar putea veni ajutor, putere și vlață; expusă totodată influenței nefaste a protestantismului, socotit un «acid dizolvant», care face «ravagii incalculabile» — de la Joseph de Maistre citire²⁵, — sub a cărui influență un misionar al Romei în Orient, profet și el, scria foarte serios acum o jumătate de secol: «Aci-dul roade, roade mereu, amenințând să distrugă totul într-un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat»²⁶. Biserica ortodoxă va muri deci sigur — dacă n-a murit încă — se pronunță îndurerăți specialiștii în maladii religioase; va muri de ceea ce se cheamă «roadele otrăvite ale schisme»²⁷.

Vina cea mare pentru această stare de lucruri o poartă, evident, clerul ortodox, despre a cărui recrutare și calitate, bunii noștri medici confesionali au păreri ca acestea, și ele au cel puțin meritul de a fi amuzante:

Preoții ortodocși sunt improvizați din țărani²⁸, sunt «pauvres paysans habillés en prêtres»²⁹. Doar unele parohii mai importante din oraș caută preoți cu seminarul. Încolo: «La schismatici, recrutarea clerului de mir se face în chipul cel mai simplu, care este aproape același peste tot, cel puțin la țară. Seminariile sunt în general rare și în imposibilitate de a da clericii necesari. Unele Biserici nici nu au. Când moare preotul unei parohii rurale, credincioșii doritori să aibă (preot) pe cineva cunoscut, care să le inspire încredere, aleg pe unul dintre ei, pentru a-l numi episcopul. Cel mai adesea, candidatul este un bun tată

23. Raymond Janin, *Les Eglises orientales et les Rites orientaux*, p. 105 (dogmes niés ou amoindris). Eugène Duplessy, *op. cit.*, p. 206. Abbé C. de Clercq, *Les Eglises séparées d'Orient*, în *Apologétique. Nos raisons de croire. Réponses aux objections*, publiée sous la direction de Maurice Brillant et de l'Abbé M. Nédoncelle, Paris 1937, p. 787: «Ecclesiologie particulariste, mutilation des dogmes fondamentaux, conception incomplète de la vie de la grâce: telle est la triple déficience fondamentale que nous trouverons dans la doctrine et la pratique des Eglises séparées d'Orient».

24. L'abbé Joseph Bousquet, *op. cit.*, pp. 332—333, 343—358. Raymond Janin, *Les Eglises orientales et les Rites orientaux*, pp. 2, 19, 105, 116—119. Abbé Ch. Quénet, *op. cit.*, p. 96. Gabriel Brunhes, *op. cit.*, pp. 87—88, 98. *Tu es Petrus. Encyclopédie populaire sur la Papauté*, pp. 164—166, 388.

25. M. Theodorian-Carada, *op. cit.*, pp. 111—112. P. Michel, *op. cit.*, p. XVIII, 18, 19, 34, 54, 55, 137.

26. P. Michel, *op. cit.*, p. 34 (... en attendant, l'acide rongeur, rongeur toujours, menaçant de tout détruire dans un avenir plus ou moins éloigné). Raymond Janin, *Les Eglises orientales et les Rites orientaux*, p. 134: Une fois commencée, l'oeuvre de corrosion annoncée par Joseph de Maistre ira très vite, parce que nulle part elle ne rencontrera un adversaire résolu ni une doctrine nettement définie. On peut déjà constater ses effets en plus d'un pays, particulièrement en Bulgarie. Le monde «orthodoxe» devra alors choisir entre deux solutions: ou l'athéisme et le naturalisme ou le catholicisme. — Spre deosebire de J. de Maistre, de P. Michel și de alții, R. Janin nu vede însă în protestantism un pericol pentru Bisericile ortodoxe (ibidem). Tot e bine!

27. L'abbé Joseph Bousquet, *op. cit.*, pp. 358, 369 (les fruits empoisonnés du schisme).

28. Raymond Janin, *Les Eglises orientales et les Rites orientaux*, p. 116.

29. L'abbé Joseph Bousquet, *op. cit.*, p. 355.

de familie, care trăiește din lucrul mâinilor sale și care, până atunci, nici nu se gândea la preoție. El petrece câțva timp într-o mănăstire sau pe lângă episcop, ca să învețe slujbele și cântarea bisericească, uneori chiar trebuie să înceapă cu exerciții de citire, după care este hirotonit preot și trimis în satul lui, unde-și regăsește prăvălia, atelierul sau câmpul. În timpul săptămânii, el muncește ca și până atunci, pentru a-și asigura existența familiei, și nu se arată preot decât Duminica și în zilele de sărbătoare»³⁰. Preoții care ies din Seminarii sunt desigur mai instruiți decât țărani improvizați preoți la țară, dar în schimb credința lor este mult zdruncinată, când n-a dispărut complet»³¹. Semnează le R. P. Raymond Janin, care trăiește de câțiva ani și în țara noastră — și scrie acestea ca despre toată Biserica ortodoxă (deși nu este țară ortodoxă liberă fără seminarii și fără facultate de Teologie) și a trecut deci cam de mult vremea poveștilor spuse de respectabilul părinte, probabil după impresii din vreun năpăstuit sat din Anatolia. La fel a scris Joseph Bousquet, alt cunoscător și critic al situației din Bisericile ortodoxe: «În general, popa este ales chiar din sat: este un bun țaran, care are femeie și copii» (căsătoria preoților ortodocși este un mare scandal pentru clerul romano-catolic celibatar, care, în virtutea sa îngerească, obligat fiind să-și păstreze votul, face cum poate), deci «un bun țaran, care are femeie și copii», tot atât de ignorant ca și restul poporului și căruia nu i se cere decât să știe să cânte. Este ușor de făcut o idee de ce trebuie să fie un cler recrutat în acest chip și de consecințele ce rezultă din aceasta. «Popa, — autorul întrebunțează cu plăcere peiorativul «popa» — presupunându-l oricât de bun posibil, nu poate să învețe pe alții ceea ce nu știe». Preoția este pentru el «o meserie» exercitată fără respect, amestecată cu «superstiții» și cu «alte practici condamnable», între care aceea că săvârșește liturghia în limba poporului, «ca un preot latin, care și-ar face liturghia în limba franceză»³². Așa recrutat, clerul ortodox, este incapabil să învețe poporul ca să înțeleagă cultul divin³³, și să edifice prin exemplu, fiind și nepregătit și vicios³⁴. În rezumat, ca să cităm iarăși pe R. Janin, clerul schismatic de mir este lipsit aproape cu totul de o pregătire bisericească. Departe de a exercita prestigiu asupra credincioșilor, el este adesea disprețuit. Ignoranța lui este legendară în toate țările. Preoția este privită aproape pretutindeni ca o meserie defăimată; de aceea a și devenit proverb a se spune cuiva care nu reușește la nimic: «Fă-te popă»³⁵. Citatele s-ar putea înmulți.

Părerile exprimate de aceiași autori despre monahism și despre ierarhia ortodoxă nu sunt mai bune decât acestea. Ca și clerul de mir, monahii și ierarhii sunt arătați a fi disprețuiți de popor, nevrednici, la-

30. Raymond Janin, *Les Eglises orientales et les Rites orientaux*, p. 115 și *Les Eglises séparées d'Orient*, p. 21.

31. Același, *Les Eglises orientales et les Rites orientaux*, p. 116.

32. *L'abbé Joseph Bousquet, op. cit.*, p. 340.

33. Raymond Janin, *Les Eglises orientales et les Rites orientaux*, p. 118.

34. *Vezi L'abbé Joseph Bousquet, op. cit.*, pp. 331—342.

35. *Les Eglises orientales et les Rites orientaux*, p. 119; *L'abbé Joseph Bousquet, op. cit.*, p. 339.

comi, leneși³⁶. Privită în general în clerul ei, Biserica ortodoxă întreagă se găsește astfel într-o mare criză : La sate trebuie să improvizeze preoți din țărani fără școală ;³⁷ la orașe, acolo unde există seminariile, preoții ies din ele puțini și necredincioși, și toți, preoți și ierarhi, sunt disprețuiți, — disprețuiți în adevăr mai ales de autorii citați și de misionarii Romei în Orient.

Trăind însă în Orient, părinții misionari, care înnegresc și generalizează cu bucurie triste situații observate probabil în statul turcesc sau în Siria, au uitat că, dacă este vorba de o criză de preoți, ea este cunoscută mai ales în Biserica lor. În Franța, de exemplu, se face stăruitor apel la popor prin predici și prin afișe, ca să dea Bisericii preoți, și preoții se recrutează tot mai greu. Iar dacă din seminariile noastre, care nu sunt nici atât de puține, nici atât de rele, cum se spune — noi le cunoaștem mai bine — vor fi plecat câțiva tineri cu capul turburat de îndoiele metafizice, ei sunt incontestabil departe de a se putea compara ca importanță cu celebrii apostoli ai seminariilor romano-catolice, care se cheamă Ernest Renan, Alfred Loisy, Joseph Turmel și mulți alții, al căror prestigiu occidental va fi impresionat — cine știe ! — și pe unii din scepticii sau șovăitorii noștri, în cantitate și de valoare de altfel negliabile.

Cât privește manualele și lucrările de Istorie bisericească generală, ele aproape nu mai vorbesc de Biserica ortodoxă după schismă, socotind-o astfel ca și inexistentă. Abia dacă la câteva sute de pagini se mai face mențiune despre Bisericile orientale, în câteva rânduri ce par rătăcite în volumele savante, ca niște desculți în lumea bună. În general, știința teologică romano-catolică nu se ocupă de ortodoxie decât pentru a o critica. Incolo, Biserica ortodoxă nu există și nu contează decât, se înțelege, ca teren de propagandă, ca «terra missionis», teren promițător și totuși ingrat.

Din teologia protestantă, care se studiază mai ales în tratate de Simbolică³⁸, vom cita un singur nume, mare cât o sută, al celebrului istoric *Adolf von Harnack* (1851—1930). Părerile lui sunt exprimate mai ales într-o carte, care a făcut ocolul pământului și reflectă opinia

36. *L'abbé Joseph Bousquet, op. cit., pp. 332—337.*

37. În 1913, *Joseph Bousquet* scria despre România : «On a récemment essayé, en Roumanie, de fonder des séminaires proprement dits : il a bientôt fallu en réduire le nombre, et ceux qui subsistent n'ont pas beaucoup d'élèves» (*op. cit., p. 343*, după o informație din revista *Echos d'Orient*, anul 1903, p. 191). Falsitatea acestor afirmațiuni este evidentă, chiar pentru anul 1903. În România nu se hirotonează azi, chiar la țară, decât preoți licențiați în Teologie sau diplomați ai Academiiilor teologice. Ne îndoim totuși că se va scrie despre pregătirea clerului nostru altfel decât s-a scris până acum.

38. *W. Gass, Symbolik der griechischen Kirche*, Berlin 1872. *Ferdinand Kattenbusch, Lehrbuch der vergleichenden Konfessionskunde*. Erster Band : *Die orthodoxe anatolische Kirche*, Freiburg im Breisgau 1892. *Friedrich Loofs, Symbolik oder christliche Konfessionskunde*. Erster Band, Tübingen și Leipzig 1902. *Hermann Murlert, Konfessionskunde*. (Sammlung Töpelmann. Die Theologie im Abriss, B. 5), Giessen 1927 (ed. 2, 1937).

publică a protestantismului întreg : «*Das Wesen des Christentums*»³⁹. Ad. von Harnack credea că tot ce a putut să dea Biserica ortodoxă s-a istovit în două momente : A făcut misiunea creștină în epoca bizantină, și a unit religia cu naționalismul⁴⁰. Elinizată în sens păgân, încătușată în tradiționalismul, ritualismul și intelectualismul său doctrinal, care se exprimă în formule stereotipe, ortodoxia este «o simplă religie naturală fixată în secolul al VI-lea, al cărei curs nu l-a mai turburat încă din secolul al III-lea nici un profet, nici un reformator, nici un geniu»⁴¹. Pentru 99% dintre ortodocși, religia este ceremonial ritual. «Nimic mai trist de văzut, decât această transformare a religiei creștine dintr-un cult în duh și în adevăr într-un cult de semne, formule și idoli»⁴². Suntem deci păgâni și idololatri. Așa cum s-a modificat Evanghelia în această Biserică nu are nimic a face cu religia lui Iisus Hristos. «Sistemul Bisericilor orientale este ca întreg și în structura sa ceva străin Evangheliei»⁴³. Ortodoxia nu este o Biserică, ci «un conac pustiu» al «bisericismului»⁴⁴ oriental, în care religia creștină a fost transformată și coborâtă la nivelul inferior al pietății antice⁴⁵. Așa a grăit marele oracol al teologiei protestante, și cuvântul lui a avut ecou îndepărtat⁴⁶.

S-ar putea aduna o întrăgă enciclopedie de condamnări și de insulte pe seama Bisericii ortodoxe, scrisă de creștinii eterodocși, care, ca Occidentali superiori nouă întru toate, privesc Orientul de la distanță și de la înălțimea progresului lor cultural, de unde nu-l pot vedea, se înțelege, decât mic și nemișcat. Să adăugăm că vor să ne umilească adesea, cu aceleași aere de superioritate, uniții atrași de Biserica papală, socotindu-ne «Bizantini» înapoiți și închipuindu-se, în orgoliul lor confesional, părtași de când lumea la viața, la meritele și la gloria Romei eterne.

Și să nu uităm că sunt chiar între noi ortodocșii, unii, care, fie impresionați plăcut de muzica instrumentală bisericească occidentală, de o ceremonie pontificală, de acțiunea multilaterală a Bisericii papale, de influența Vaticanului, de o carte savantă sau de glasul mieros și insinuant al unui misionar pescuitor în apele noastre, fie nemulțumiți poate de unele stări și de unii oameni din Biserica noastră, se îndoiesc de puterea ei, de îndreptarea și de progresul ei, și-și fac o justificată

39. Sechzehn Vorlesungen vor Studierenden aller Fakultäten im Wintersemester 1899/1900 an der Universität Berlin, 1—15. Tausend, Leipzig, 1900; 71. Tausend, 1927. Ediția citată de noi este 66—70. Tausend, 1920. Despre Biserica ortodoxă vorbește în prelegerea a XIII-a, pp. 135—152.

40. *Op. cit.*, pp. 136—137.

41. *Ibidem*, p. 138: *Idem*, *Der Geist der morgenländischen Kirche im Unterschied von der abendländischen*, în *Aus der Friedens und Kriegsarbeit*, Giessen 1916, pp. 128, 129—130.

42. P. 148. *Comp. Der Geist der morgenländischen Kirche im Unterschied von der abendländischen*, în *op. cit.*, pp. 128 n. 1, 131.

43. P. 152: Das System der orientalischen Kirchen ist als Ganzes und in seiner Struktur etwas dem Evangelium Fremdes.

44. P. 151.

45. P. 152.

46. În același fel văzuse Biserica ortodoxă alt mare teolog protestant, *Albrecht Ritschl* (1822—1889). *Ferdinand Kattenbusch* (vezi n. 38) este din școala lui.

grijă din viitorul ei, în concurența grea cu celelalte Biserici creștine sau cu spiritul antireligios al culturii moderne.

Concluzia pare deci clară și categorică, și o anumită impresie prinde până între noi. Privită în problemă, vitalitatea Bisericii ortodoxe este o iluzie, și dreptul ei la viață și la respectul altora o cauză pierdută. Biserica ortodoxă, așa cum o văd alții, este în stare de paralizie, de incapacitate, este în agonie, dacă nu chiar moartă. Trecând dincolo de orice vorbire figurată, criticii eterodocși o declară lipsită și de asistența Sfântului Duh⁴⁷ și de prezența lui Iisus Hristos⁴⁸.

Protestantismul o vede tânjind în formalism păgân, romano-catolicismul o vede lăncezind de boala schismei, și ambele confesiuni occidentale sunt, în fine, odată de acord între ele, afirmând că ortodoxia nu constituie o Biserică și nici măcar un titlu, ci este doar o tradiție învechită, care se va pierde în «ireligiune»⁴⁹, proces în curs de lichidare și cu termene fatale, amânate din când în când doar de împrejurările istorice. De fapt, ca să spunem totul, Biserica ortodoxă este privită și tratată ca un organism mort, un cadavru bisericesc, pe care teologii celorlalte confesiuni fac doar disecțiuni și studii. Aruspicii privesc atenți la măruntaiele victimei sacrificate și augurii iscodesc continuu cerul politic, cobind cu «condescendență mizericordioasă»⁵⁰, adică îndurerați ca pentru noi și satisfăcuți totuși ca pentru ei, că totul s-a sfârșit sau se va sfârși în curând și așteptând să-i primească moștenirea.

*
* *
*

Dacă sunt multe afirmațiuni care ne jignesc în aceste manifestări confesionale, sunt două care ne dor, și mai ales acestea interesează, ca sentiment de la creștini la creștini al celor ce ne umilesc cu superioritatea lor reală sau închipuită: Este plăcerea cu care caută să descopere toate lipsurile noastre omenești, numai lipsurile, făcându-și merite de bun creștin din păcatele noastre, și plăcerea cu care vestesc și așteaptă ca Biserica ortodoxă să cadă mai curând pradă strămtorărilor ei dinăuntru și dinafară, pentru a o putea cuprinde alții. Creștini ca și noi, care au păcatele și lipsurile lor, cunoscute și necunoscute, și a căror istorie este încărcată cu numeroase scandaluri și cu multe și grave vătămări aduse creștinismului, se complac cu cruzime în privirea și trâm-

47. Eugène Duplessy, *op. cit.*, 213.

48. Așa declară propagandiștii Bisericii papale, în încercările ce fac de a ne smulge prozeliți.

49. P. Michel, *op. cit.*, p. 35: «Cette éventualité de l'irreligion n'est que trop réelle, et déjà aussi, pour un trop grand nombre de membres de ces antiques Eglises, elle est un fait accompli qui se généralise malheureusement tous les jours»... După Franz Meffert, *Das zarische Russland und die katholische Kirche. Eine apologetische Studie.* (Apologetische Tagesfragen, H. 18), M. Gladbach 1918, p. 44, «Rusia ortodoxă nici n-ar trebui socotită ca o țară creștină», și ar trebui botezată abia cu prilejul jubileului de 900 ani de la creștinarea ei: botezată din nou în Duh și în adevăr și cu focul dragostei (pp. 44—45, citând pe V. Frank (pseudonim pentru H. von Samson-Himmelstjerna, v. p. 7), *Russische Selbst-Zeugnisse* I, Paderborn 1889, p. 117.

50. Raymond Janin, *Les Eglises orientales et les Rites orientaux*, p. 2.

bițarea neajunsurilor și a suferințelor noastre, pentru a putea spune, comparându-se cu noi, că Biserica lor este mare, vie, activă și progresivă, pentru că Biserica ortodoxă ar fi mică, amortită, inactivă și retrogradă.

Dacă se găesc aici, printre noi, și creștini de alte confesiuni — le mulțumim pentru cinstea ce ne fac — și-i asigurăm, că, spunând acestea, nu înțelegem nici să negăm din partea noastră ceea ce nu se poate nega, nici să afirmăm pe seama lor ceea ce nu se poate afirma. Nu ne vom lua deci satisfacție făcând noi în schimb procesul Bisericilor lor, care, din nefericire, nu sunt nici ele deasupra oricărei critici. Biserica ortodoxă este cea mai conștientă de lipsurile ei și cea mai tolerantă cu lipsurile celorlalte. Noi nu avem orgoliul și fanatismul de a crede că în afară de Biserica noastră nu este nimic bun și creștin, deși ne știm Biserica cea mai de cinste, Biserica dreptei credințe. Noi nu atacăm deci pe alții; ne apărăm doar pe noi, acuzați fiind de ei — și acest drept, orice s-ar putea zice, va trebui recunoscut unei Biserici criticate, defăimate și batjocorite peste orice măsură, cum este Biserica noastră ortodoxă. Ea este pentru noi tot atât de mare și de sfântă, cât este pentru alții Biserica lor. Și apărând-o, noi nu provocăm, ci doar răspundem: Răspundem cu argumentele ce ni se aduc, stând pe terenul pe care se face critica noastră. Dacă unele aprecieri și afirmațiuni aruncate în fața noastră se vor întoarce împotriva celor ce le fac, nu va fi din vina, nici cu plăcerea noastră. Mai presus de interesele și de vederile noastre confesionale, ale tuturor, stă desigur cauza cea mare a creștinismului. Ea nu este nicidecum servită cu critica ce ni se face; nu este servită poate nici cu apărarea noastră. Ni se caută, descoperă, exagerează și generalizează însă numai defectele și durerile, cu un sentiment care nu este creștin, cu orgoliu și cu dispreț confesional, și am fi vinovați în fața lui Iisus Hristos, a lor și a noastră, dacă am consimți la condamnarea Bisericii ortodoxe, primind în tăcere și nepăsare sentința ei de moarte. Să nu se vadă deci în riposta noastră gustul de a polemiza; să se vadă doar necesitatea de a primi să discutăm o problemă în termenii în care ea ne este pusă dinafară.

Obișnuiți însă de mult între noi ortodocșii cu asemenea sfidări confesionale, nu trebuie să ne supărăm, nici să întoarcem cu și peste număr, fraților noștri creștini superiori, cuvintele grele de ponos, cu care ei turbură și îndurerează mizera noastră existență, în Orientul uitat de mult și criticat de ei totdeauna. Credința lor mai vie și virtuțile lor mai active fie pentru noi motiv de consolare pe seama creștinismului întreg, iar critica ce ne fac fie o lecție mai mult de smerenie creștină, un prilej de a mărturisi că Biserica ortodoxă are în adevăr multe de împlinit și de îndreptat; și fie chiar un imbold la o viață creștină mai activă și mai rodnică, așa cum este, să zicem, a lor.

S-o luăm deci din latura cea bună și să admitem cu sinceritate, că este în parte adevărată critica aspră ce ni se face. Recunoaștem astfel noi înșine că Biserica ortodoxă este în general mai puțin activă decât celelalte; că nici clerul ei nu este încă în măsură de a lucra cu pregătirea și cu rezultatele clerului occidental, nici credincioșii ei nu sunt

așa de bine instruiți religios cum sunt credincioșii celorlalte Biserici, că monahismul nostru este « mai mult contemplativ decât activ », că știința noastră teologică n-a ajuns încă în toate privințele la nivelul celei apusene și că este în bună parte tributară acesteia ; că nu avem misiune externă organizată, că n-am putut converti încă la creștinism nici pe Turci, cum ni se impută⁵¹, nici pe comuniștii ruși, cum poate ni se va imputa ; că Bisericile popoarelor ortodoxe trăiesc « insular »⁵², izolate de restul creștinismului și nu destul de apropiate între ele ; că nu am « progresat » cultural cât ceilalți creștini și că avem încă de învățat de la ei... Avem sinceritatea să mărturisim toate acestea și avem curajul de a ne critica noi înșine, adesea mai mult decât trebuie, ceea ce este oricum primul semn de viață din partea noastră.

Dar, vorbind despre « vitalitatea » Bisericii ortodoxe în comparație cu a celorlalte Biserici — această comparație ne este impusă — să deosebim ceea ce este pasiune, prejudecată și rea credință confesională de ceea ce trebuie să fie dragoste, înțelegere și obiectivitate creștină, ceea ce este interes sectar de ceea ce trebuie să fie deziderat creștin, ceea ce este aparent, superficial și trecător de ceea ce este real, adânc și permanent : Să privim situația actuală a Bisericii ortodoxe și să apreciem viața și lucrul ei în condițiunile în care se găsește ea, spre deosebire de Bisericile cu care este atât de dezavantajos și de umilitor comparată.

Mai întâi, să nu ne surprindă și emoționeze, că puterea de viață a Bisericii ortodoxe poate fi pusă în discuție și contestată. Ea este o întrebare mai veche, mai mare și mai grea decât o prezintă vremea noastră. Problema existenței Bisericii ortodoxe nu se pune de azi : Se pune de cinci sute de ani de la căderea Constantinopolului sub Turci ; se pune de o mie de ani cu schisma și cu cruciadele ; se pune de o mie trei sute de ani cu apariția și întinderea mahomedanismului, se pune de la începutul creștinismului în luptă cu iudaismul, cu păgânismul și cu ereziiile. Și dacă se mai pune și azi, însemnează tocmai că Biserica ortodoxă n-a murit încă, deși a trecut prin așa de multe și de mari greutăți.

Toate acestea au creat Bisericii ortodoxe anumite condiții de viață și de lucru, care nu se găsesc în Occidentul Europei, în America sau aiurea. În Orientul ortodox, creștinismul se află pe locul nașterii, al tuturor opozițiilor și durerilor sale, într-un teren și un climat politic și religios, cu accidente și cu intemperii, pe care nu le cunosc și nu dorim să le cunoască celelalte confesiuni. Când se spune că Biserica ortodoxă vegetează și moare, pentru că nu face progres, știință și misiune, se uită prea ușor că Biserica ortodoxă a trebuit să lupte cu toți adversarii

51. Adolf von Harnack, *Das Wesen des Christentums*, p. 137. In *Der Geist der morgenländischen Kirche im Unterschied von der abendländischen*, op. cit., p. 103, n. 1, Harnack recunoaște, în altă privință, că Turcii au convertit la islamism « numai o parte relativ mică a populației din Peninsula balcanică ».

52. « Leur insularité, ailleurs leur régionalisme ou leur provincialisme, leurs origines historiques qui se confondent avec celles de la nation, leurs profondes racines ethniques sont leurs justes titres de noblesse. Mais ces succès selon la chair cachent mal leur infidélité à l'esprit... elles ont gagné la terre, leur terre et perdu le monde »... zice Eugène Masure, în *Apologétique. Nos raisons de croire. Réponses aux objections*, p. 538.

și competitorii, până la cei care o combat fie și numai verbal și o condamnă simbolic la moarte. Trebuind să lupte pentru existența sa, pentru a fi, ea a rămas firește, de câteva secole, în urma celorlalte Biserici cu activitatea sa practică, așa cum în timp de război un luptător nu-și mai poate cultiva ogorul și îngriji casa. A cere Bisericii ortodoxe să fi făcut «progresul» Bisericilor occidentale, este a cere de exemplu poporului român să se găsească la nivelul cultural al Francezilor, Germanilor sau Englezilor.

Popoarele ortodoxe au stat ca de strajă la granița creștinismului, la porțile de Răsărit ale Europei, și au apărut-o împotriva Asiei cotoptoare. În lupta lor, ele s-au simțit creștine și s-au socotit apărătoare ale crucii, cu mult înainte și după cruciadele occidentale. Credința lor ortodoxă le-a fost bun și putere în lupta lor cu islamismul, și nu i-au cedat decât când el a putut să treacă peste trupul lor istovit. Și nici chiar atunci ele nu și-au predat sufletul, ci l-au păstrat creștin și ortodox până astăzi.

Acestea nu sunt motive istorico-literare pentru o epopee ortodoxă. Sunt o amintire dureroasă pentru popoarele orientale, cu atât mai dureroasă cu cât au fost lăsate singure, ca «schismatice», să lupte împotriva unui dușman care era al creștinătății, al culturii și al Europei⁵³. Islamismul a paralizat viața creștină peste tot unde s-a așezat, nu numai în Occident, ci și în spațiul Bisericii romano-catolice, ca în Tunisia, Algeria și Spania.

El și-a impus chiar profetul, cu sabia, unui număr de creștini, în Albania și în Bosnia-Herțegovina, ca și nefericiților copii smulși din brațele părinților pentru a fi făcuți ieniceri. Această nenorocire a fost înscrisă, împreună cu altele, la contul pasiv al Bisericii ortodoxe, care este acuzată că a trădat creștinismul în fața islamismului și că n-a încercat să convertească pe Turci.

Este în adevăr ușor și frumos, în teorie, să convertești islamul la creștinism, sub greu jug turcesc, din biblioteca Universității de la Berlin, ca Adolf von Harnack, de pe catedra Institutului catolic de la Paris, ca Joseph Bousquet⁵⁴, sau cumva din apartamentele Vaticanului. Biserica ortodoxă, negăsindu-se în această situație comodă și fericită, recunoaște cu tristețe că n-a putut s-o facă, și regretă totodată mult că n-au făcut-o cel puțin alții. Situația ei era azi poate alta. Dar atunci când Turcii trebuiau combătuți și convertiți, de la Roma se cerea creștinilor ortodocși să renunțe la credința lor, pentru a primi un ajutor care nu li s-a dat niciodată; iar când Constantinopolul a căzut, în loc de sprijin sau cel puțin de compătimire creștină, s-a revărsat din Apus asupra ortodocșilor un val de critici și de insulte pentru schisma lor impenitentă și pe drept «pedepsită» cu pierderea Constantinopolului și

53. Ceea ce recunoaște de exemplu Prințul Max von Sachsen, *op. cit.* pp. 41—42.

54. Cartea lui, *L'Unité de l'Eglise et le schisme grec*, care a fost «ultima lui lucrare și suprema lui bucurie», cuprinde conferințele ținute în anul 1912 la Institutul catolic din Paris, al cărui vice-rector era. Prefața este scrisă de rectorul Institutului, *Mgr. Alfred Baudrillart* (v. Avant-propos, p. I—III).

a libertății lor. Doi papi, Inocențiu VIII (1484—1492) și Alexandru VI (1492—1503) au avut prizonier și ostatec pe un prinț turc, Djem, fratele sultanului Baiazid II și contracandidat la tronul lui : Au speculat teama lui Baiazid și nefericirea lui Djem, primind 40.000 ducați plată anuală de la sultan, ca să nu-l libereze, dar nu l-au convertit la creștinism. Erau de altfel, recunoaștem, ocupați amândoi cu lucruri mai mari și mult mai serioase decât convertirea Turcului : Trebuiau adică să căsătorească, în saloanele Vaticanului, și să creeze situații princiere, ca orice buni părinți, bastarzilor lor numeroși : Inocențiu VIII avea nu mai puțin de opt⁵⁵, iar Alexandru VI avea și el patru, deși doi erau de ajuns pentru gloria lui universală : pe Cezar și pe Lucreția Borgia ! Doi papi mai noi, Pius IX (la 1847) și Leon XIII, au intrat în legături amicale cu Turcii, persecutorii creștinismului ortodox, și a trebuit la 1898 intervenția energetică a Franței, pentru ca sfântul părinte Leon XIII să nu stabilească raporturi diplomatice oficiale și directe cu Sublima Poartă⁵⁶, ceea ce ar fi fost desigur un scandal. «Constantinopolul nu încearcă nici un moment să convertească pe Turci», scria totuși după patrusprezece ani abatele J. Bousquet⁵⁷. Am putea să întrebăm în schimb : Câți Turci au convertit la creștinism abatele Bousquet și Părinții Assomptioniști, care au lucrat atâția ani la Constantinopol ? Dar pentru că nici alții n-au făcut sau n-au reușit operă misionară în sânul islamismului, să lase Bisericii ortodoxe durerea de a fi fost singură în lupta ei cu Semiluna și să i se socotească bun că, dacă n-a convertit pe Turci, și-a păstrat în schimb ea credința. Atât timp cât creștinii occidentali n-au făcut experiența Bisericii ortodoxe, n-o pot judeca lipsită de viață și de acțiune, nici acuza că «s-a paralizat» sub regimul mahomedan și că pentru aceea nu mai este capabilă de viață.

Aceasta, cu atât mai mult, cu cât a fost lăsată continuu, cu bunăștiință, să sufere sau să se supună papei, dacă vrea să fie ajutată împotriva Turcilor⁵⁸. Mai toată lunga istorie a încercărilor de unire (sec. XI—XV) este o variație pe această penibilă temă. Aceasta a făcut din existența Bisericii ortodoxe din Asia Mică și din Peninsula balcanică o dramă seculară. Biserica rusă a stat și ea secole sub Tătari, în parte și sub Polonezii romano-catolici persecutori⁵⁹, iar azi, ce e mai rău, plătește lui Antihrist însuși cel mai greu tribut pentru existența și pentru credința sa. Este momentul cel mai critic în istoria ei și a creștinismului ortodox. Pericolul ateu comunist întrece în Orient și în toată lumea tot ce a existat până acum ca adversitate împotriva Bisericii

55. De unde epigrama : «Octo nocens genuit pueros totidemque puellas ; hunc vere poterit dicere Roma patrem».

56. Maurice Pernot, *Le Saint-Siège, l'Eglise catholique et la politique mondiale*. (Collection Armand Colin. Section d'Histoire et des Sciences économiques), ed. 2, Paris 1929, p. 179.

57. *Op. cit.*, p. 349 : Les Romains et autres Occidentaux avaient au moins converti leurs conquérants barbares : Constantinople ne cherche pas un instant à convertir les Turcs.

58. Prințul Max von Sachsen, *op. cit.*, pp. 41—42.

59. Pentru greutățile făcute de Polonezi, aliați cu Tătarii, Rușilor ortodocși, de văzut de ex. Alfred Rambaud, *Histoire de la Russie depuis les origines jusqu'à nos jours*, ed. 7, Paris 1918, pp. 295—318.

ortodoxe. S-a așteptat, și de către unii s-a dorit, prăbușirea ei odată cu căderea țarismului. Au proorocit-o Joseph de Maistre⁶⁰, Adolf von Harnack⁶¹ și alții. Țarismul s-a prăbușit, în adevăr, iar creștinismul ortodox, pe care Joseph de Maistre îl vedea descompus, încă de acum un secol și mai bine, trăiește încă și luptă împotriva comunismului ateu, nu cu condeiul, ca Bisericile occidentale, nici măcar cu arma, ca oștile prînse în război, ci cu suferințele fără număr și cu sângele credincioșilor săi martirizați pentru Hristos: pentru Iisus Hristos, care — ni se spune — lipsește din Biserica ortodoxă. Biserica ortodoxă și-a strigat un sfert de secol durerea da a-L vedea din nou răstignit în credința ei persecutată de bolșevici. Inima noastră a ortodocșilor a lăcrimat și a sângerat neputincioasă alături de ea, privind îngrozită peste lățimea unei ape. Dar marile Biserici occidentale, vii, active, puternice, influente, pline de Iisus Hristos și de Duhul Sfânt, n-au văzut și nu au auzit nimic, n-au putut mișca pe nimeni împotriva lui Antihrist. Ba da, papa Pius XI a protestat în adevăr împotriva persecuțiilor bolșevice, ceea ce era bine; a trimis ajutoare în Republica Sovietelor⁶², ceea ce era și mai bine, și a mai căutat să obțină pe cale diplomatică, tratând cu bolșevicii, privilegiul de a face, odată cu filantropie, propagandă romano-catolică pe seama nefericitei Biserici ortodoxe, legate și călcate în picioare de bestia atee. Revoltat de intențiile pioase ale Vaticanului, un delegat sovietic la conferința de la Genua (1922) ar fi zis: «Credeam că voi întâlni oameni ai lui Dumnezeu, și am găsit oameni de afaceri»⁶³. În timp ce ortodocșii ruși mureau cu miile pentru credința creștină, «vicarul lui Hristos» socotea adică sosit momentul cel mai potrivit și de mult așteptat, ca să aducă poporul rus la sânul «Bisericii mame», încercând să câștige cu diplomație caritabilă pe conducătorii atei ai Rusiei sovietice, și cu milostenie diplomatică nefericitul popor rus, în suferință de foame, pentru a-l obliga bunătății sale părintești de pontif suprem⁶⁴.

Da, în așa momente tragice, cum istoria nu mai cunoaște altul, când o Biserică ortodoxă de peste o sută de milioane suferă ceea ce n-a suferit până acum creștinismul întreg, gemând îngenucheată și pusă pe rug de Antihrist, când se dă spectacolul măreț și pilduitor al celui mai greu martiriu creștin, s-a făcut din durerea Bisericii ortodoxe prilej de «afacere» și obiect de trafic confesional, care a dezgustat

60. Vezi Germain Breton, *op. cit.*, pp. 273—274.

61. În ziarul *Neue Freie Presse* din 31 Martie 1918, la Maurice Pernot, *op. cit.*, p. 163.

62. Un milion de pachete (în anul 1922), fiecare cu mențiunea scrisă: «Papa de la Roma, copiilor din Rusia» (Maurice Pernot, *op. cit.*, p. 167).

63. *Ibidem*, pp. 165—166. La conferința de la Genua, papa Pius XI a însărcinat pe arhiepiscopul de Genua, Mgr. Signori, și pe delegații săi, întâiu Mgr. Sincero și apoi Mgr. Pizzardo, să trateze cu delegații comuniști și să caute a obține pentru Biserica Romei dreptul de a face asistență caritabilă și propagandă religioasă în Uniunea Sovietelor. Arhiepiscopul genovez schimba în acest scop vizite amicale la domiciliu cu delegații bolșevici, iar cu Cicerin chiar amabilități și autografe pe menu la banchetul dat de regele Italiei. Discuțiile au continuat la Roma (Maurice Pernot, *op. cit.*, pp. 165—166).

64. De văzut, *ibidem*, pp. 161—187, întreg capitolul VII: *La politique orientale de l'Eglise romaine. L'union des Eglises*. Căderea imperiului țarilor a fost primită de Vatican cu mare satisfacție (p. 161).

chiar pe atei. Iar Biserica pe care ei vor s-o ucidă și nu reușesc va fi socotită moartă și criticată ca inertă și inactivă, pentru că nu s-a lăsat însuflețită și pusă în mișcare de duhul de-viață-dătător al Bisericii papale, prezentă totdeauna, nu atât cu «ajutorul», cât cu drepturi de moștenire, la capul suferindei Biserici ortodoxe, sub mahomedani sau sub comuniști.

Lucrul este foarte trist și nu-l spunem cu nici o plăcere. Dar când ni se impută că Biserica ortodoxă este paralizată, și incapabilă de viață și de răspuns pentru că nu s-a putut impune islamismului și pentru că n-a putut preîntâmpina comunismul, amintim că era firesc să nu poată face aceasta și ne îndoim chiar că ar fi putut-o face altă Biserică mai bine. În situația în care s-a găsit și se mai găsește încă, în cea mai mare parte, ea nu putea să facă altceva, decât să lupte și să sufere pentru a-și păstra poporul și credința, așteptând vremuri mai bune pentru «progresul», «mișcarea» și «reformele» ce au făcut între timp Bisericile occidentale.

La spatele acestora stă Europa, cu catedrale monumentale, cu universități seculare, cu biblioteci vaste, cu legiuni de misionari și cu colonii prospere în curs de creștinare; la spatele Bisericii ortodoxe stă Asia cu Arabii, Turcii, Tătarii și stă azi bolșevismul. Istoria Bisericii ortodoxe curge pe altă albie decât a celor occidentale și cursul ei trece peste obstacole și greutăți, pe care nu le-a întâmpinat creștinismul apusean. De n-am socoti faptele decât din preajma despărțirii Bisericilor greacă și latină, câteva apropieri ilustrează cu prisosință destinele istorice deosebite ale celor două lumi creștine.

Papalitatea dormita în decadența rușinoasă a «secolului obscur», când fanaticul calif Hakem, stăpân pe Egipt, Siria și Palestina, ucidea pe creștinii ortodocși și distrugea biserici și mănăstiri, ca în vremea celor mai grele persecuții păgâne (la începutul sec. XI). Biserica papală trăia dimpotrivă momentul culminant al puterii și al prestigiului ei, cu papa Inocențiu III, Dominic și Francisc de Assisi, când la Constantinopol cruciații alungau stăpânirea bizantină ortodoxă, pentru a înființa funestul imperiu latin de Răsărit (1204). După restabilirea suveranității grecești la Bizanț (1261) papii asmuțeau — chiar din captivitatea de la Avignon — Occidentul asupra schismaticilor odioși și dezlegau de jurământ pe aliații lor, pentru a-i lăsa fără ajutor în fața Turcilor (Clement V). Mai apoi, în marea schismă, se certau și se combatteau pe obediențe și pe venituri, când Turcii cucerău Peninsula balcanică; iar la 1453, când luau Grecilor Constantinopolul, Occidentul era ocupat cu operele literare, artistice și științifice ale Renașterii și umanismului. Papii trăiau pentru copii, pentru nepoți, pentru statul și pentru plăcerile lor⁶⁵, când un voievod ortodox, Ștefan cel Mare (1457—1504), numit la Roma, «atletul creștinătății», lupta singur împotriva lui Mahomed II Cuceritorul, hărțuit fiind schismaticul și de regii «catolici»

65. Calixt III (1455—58), Pius II (1458—64), Paul II (1464—71), Sixtus IV, nepotist scandalos (1471—84), Inocențiu VIII, cel cu opt copii (1484—92), Alexandru VI Borgia (1492—1503), Pius III (1503), Iuliu II (1503—1513). Sub succesorul lui, Leon X (1513—21), izbucnește reforma lui Luther.

ai Poloniei și Ungariei. Pe Carol Quintul (1519—56), care se gândea să combată pe Turci, îl ținea prins în controverse religioase revoluția protestantă și-l neliniștea adversarul lui, regele Francisc I (1515—47), care încheia amicitie cu dușmanii creștinismului, aliindu-se cu Soliman II Magnificul (1520—66). În sec. XVI, când Apusul se sfâșia religios în reforme și contrareforme, patriarhii de Constantinopol erau, ca totdeauna, batjocoriți și uciși de Turci, iar pe vremea când Ioan Vodă cel Cumplit (1572—1574) al Moldovei lupta împotriva acestora și murea ucis de ei, pe scena franceză tocmai se jucase în sânge Noaptea Sfântului Bartolomeu (24 Aug. 1572). În secolul XVII, Europa occidentală sângera în războaie religioase de treizeci de ani (1618—48), când turcii sugrumau și aruncau în mare patriarhi de Constantinopol, ca pe zbu-ciumatul Ciril Lucaris († 1638), probabil la instigația iezuiților⁶⁶. Trona încă maiestos «regele soare» Ludovic XIV (1643—1715), înconjurat la Versailles de curtezani și curtezane, când capul lui Constantin Brâncoveanu și al coconilor lui cădea în credința lor creștină sub secure turcească, pe malul Bosforului (1714). Europa occidentală făcea filosofie, știință și romantism, când turcii, la un an după moartea profetului Joseph de Maistre, spânzurau la poarta patriarhiei, în zi de Paști (22 Aprilie 1822), pe patriarhul de Constantinopol Grigore al V-lea, al cărui nume de «martir» supăra apoi pe abatele Joseph Bousquet⁶⁷. La jumătatea secolului trecut, puterile occidentale făceau cauză comună cu turcii în războiul, cu motiv religios, al Crimeii (1854—56), predicat de arhiepiscopul Parisului, într-o pastorală dată cu acest prilej, ca o «cruciadă» împotriva «erorii lui Fotie», cum au fost toate cruciadele⁶⁸. Și nu sunt decât douăzeci de ani de când turcii, înfrângând pe greci în Asia Mică (1922), torturau în chip groaznic și ucideau pe mitropolitul Hrisostom al Smirnei⁶⁹, iar Vaticanul trimitea telegrame de felicitări

66. Denaturând adevărul și nerespectând măcar nefericirea lui, P. Michel, zice că a fost condamnat de un sinod și «sugrumat ca un eretic» (op. cit., p. 37), citând (nota 1) pe Hergenroether, *Histoire de l'Eglise*, traduite par l'abbé P. Belet, t. VI, Paris și Lyon, p. 98, care scrie că a fost «condamnat de un sinod și sugrumat ca suspect în materie politică».

67. Vezi op. cit., pp. 325, 326. «Les Grecs ont donc mille raisons d'honorer la mémoire de ce patriarche, comme celle des héros de Missolonghi, et tant d'autres dont ils sont justement fiers. Mais ce ne sont pas là les vrais martyrs au sens religieux, les témoins de la foi» (p. 326).

68. «La cause véritable de cette guerre, la cause sacrée, la cause agréable à Dieu, c'est la nécessité de repousser l'erreur de Photius, de la dompter, de la briser; tel est le but avoué de cette croisade... tel avait été le but latent de toutes les autres croisades, qui au reste ne l'avaient pas». (Citat de A. S. Khomiakoff, *L'Eglise latine et le Protestantisme au point de vue de l'Eglise d'Orient*, Lausanne et Vevey 1872, pp. 94—95, la Euseviu Popovici, *Istoria bisericească universală și Statistica bisericească*, Cartea a doua (vol. 3), ed. 2, trad. de Atanasie Mironescu, București 1927, p. 30, n. 1. De văzut alte mărturii despre sensul religios antiortodox al războiului Crimeii în studiul nostru *Enciclica patriarhilor ortodocși de la 1848. Studiu introductiv, text și traducere*, București 1935, pp. 10—11. (Extras din *Biserica ortodoxă română*. Revista Sf. Sinod, an LIII, nr. 11—12 (Nov. — Dec. 1935, v. pp. 554—555).

69. Despre activitatea și sfârșitul lui, a se vedea Spiridon Loverdos, 'Ο Μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος, Atena 1929, recenzată de noi în *Biserica ortodoxă română*, an. LIV, nr. 5—6 (Mai—Iunie 1936), pp. 365—369.

pentru victorie lui Kemal Paşa⁷⁰ și intervenea pe cale diplomatică la conferințele de pace pentru că biserica Sfânta Sofia să nu fie redată ortodocșilor.

Este deci crud și imprudent a se critica nefericirea Bisericii ortodoxe de a se fi «paralizat» sub regimul musulman și a nu fi dat lumii, ca viață și activitate religioasă și culturală, ceea ce au dat Bisericile occidentale, când ortodocșii erau lăsați să lupte și să sufere singuri pentru creștinătate și Europa, și mai erau vânați și de propaganda conșională occidentală.

Prin urmare, vitalitatea Bisericii ortodoxe, cel puțin cât privește ultima jumătate de mileniu, nu se poate aprecia cu unitatea de măsură a creștinismului apusean și din punctul lui de vedere. Sunt două situații mult deosebite și se impun de aceea criterii diferite în judecarea lor, pentru a aprecia just ce a făcut Biserica ortodoxă în tot evul modern, în timpul în care Bisericile occidentale lucrau și progresau absente și străine, la adăpostul unor popoare, care, luptând pentru creștinismul lor «mort» și «inactiv», sângerau aici și pentru creștinismul viu și dinamic al celorlalți.

Socotim de aceea că însăși existența până azi a Bisericii ortodoxe, menținerea ei chiar sub jugul greu al unui popor asiatic, mahomedan, fanatic și crud, ca și sub Tătari sau sub regimul aspru al bolșevismului, este o dovadă a puterii ei de viață și de rezistență. Biserica ortodoxă a trecut în această privință un greu examen, pe care nu l-a dat niciodată Occidentul creștin. În această încercare lungă de secole, și mai grea astăzi decât oricând, în izolarea și apăsarea în care l-a ținut regimul arab și mongol, în continuă amenințare de a fi distrus cu forța, creștinismul oriental s-a păstrat, cu popoarele sale robite; le-a fost naționalitate, le-a fost școală, le-a fost putere și mângâiere și a ieșit întreg și viu la lumina istoriei contemporane, în tinerele Biserici ortodoxe naționale, pline de încredere și de nădejde în misiunea lor religioasă. O Biserică atât timp strâmtorată de necreștini, care a putut salva totuși și credința sa creștină și naționalitatea popoarelor sale și un patrimoniu cultural, în așa grele condițiuni de existență, fără ajutorul nimănui, ba chiar trădată și râvnită dinafară, nu este deci o Biserică moartă și inertă, nu este un cadavru înghețat, nu este un pom degerat, nu este o insectă-fosilă păstrată în chihlibar, ci este o realitate prezentă, vie și lucrătoare. În stare de robie și de persecuție, Biserica ortodoxă s-a închis în sine, ca o floare, pe care o strânge frigul serii, dar ea nu s-a uscat, ci s-a înviorat și rodește azi în statele popoarelor libere, iar acum dă sânge pentru credința ei în Iisus Hristos.

*

* * *

Este cu atât mai nedrept a se spune că Biserica ortodoxă și-a pierdut viața și vigoarea, puterea de acțiune și de rezistență, din cauza despărțirii ei de Roma papală, de unde — se zice — avea până la

70. Les télégrammes échangés, au lendemain de la prise de Smyrne, entre le cardinal Gasparri et Moustapha Kemal Pacha (24, 27 et 28 septembre 1922) révèlent à ce sujet les sentiments du Saint-Siège (Maurice Pernot, *op. cit.*, p. 184).

schismă toate acestea. Viață și putere nu se împrumută de la o Biserică la alta, dacă nu are fiecare pentru sine. Nici Biserica ortodoxă n-a pierdut vreodată puterea de prisos pentru Orient. Dimpotrivă, istoria creștinătății occidentale este un lung șir de crize interne și de convulsii dureroase, care au dus la grave dezbinări și pierderi, cu mult mai mari decât cele suferite de Biserica ortodoxă. Biserica papală a avut tot ce i-a trebuit pentru a se menține întreagă și a prospera. A folosit toate mijloacele și toată strategia pentru a crește, a se întări și a impune: A avut libertate, sprijin politic, un stat al său, autoritate monarhică centrală, ordine monahale active, teologi mari și toate mijloacele materiale. Pentru a se apăra totuși de eretici a întrebuițat inchiziția; împotriva Albigenzilor, cel mai mare papă, Inocențiu III (1198—1216), a chemat în plus armata regelui Franței; pe Luther l-a combătut cu împăratul Carol Quintul și cu sprijinul unor prinți germani; pentru a-și acoperi păcatele, se apără cu indexul și cu excomunicări până azi; știința ei teologică este cenzurată și dirijată și nu are voie să spună toate adevărurile, mai ales pe cele istorice; cine își ia libertatea de a spune sau scrie lucruri neplăcute Vaticanului, devine victima curajului său și client al infernului, fiind condamnat⁷¹. Biserica romano-catolică s-a zbuciumat timp de secole pentru a se «reforma», și n-a reușit, a trăit neputincioasă rușinea captivității papale de la Avignon (1305—77) și trista confuzie a mării schisme papale ce i-a urmat (1378—1417); s-a compromis în nesfârșite conflicte și lupte politice și în interese lumești străine de menirea ei, și a pierdut cu revoluția protestantă un număr de credincioși care face azi cât jumătate din efectivul ei și întrece numărul ortodocșilor: acestea, pentru că totdeauna a fost ceva putred la Roma.

Separată de Roma, Biserica ortodoxă n-a cunoscut dimpotrivă nimic din toate acestea, ceea ce însemnează că a fost mai sănătoasă și mai vițuroasă. Dacă Biserica ortodoxă s-ar fi găsit solidară cu viața și cu conducerea Bisericii papale, ar fi fost părtașă la crizele, la aventurile și la pierderile ei, și n-ar mai exista azi acest titlu de nobletă creștină, care este *ortodoxia*, nici o Biserică îndreptățită să-l poarte. Dacă Biserica ortodoxă a pierdut prin schismă puterea de viață — cum se explică faptul că islamismul n-a distrus-o, că propaganda iezuită n-a atras-o, că «acidul protestant» n-a dizolvat-o, că «vântul cald al științei occidentale» n-a topit-o, că nu s-a prăbușit nici cu Imperiul Bizantin, nici cu țarismul și că nu moare nici chiar sub loviturile de criminali sacrilegi

71. De citit în interesanta carte, evident condamnată, *Ce qu'on a fait de l'Eglise. Etude d'histoire religieuse*. Avec une humble supplique à Sa Sainteté le Pape Pie X, ed. 11, Paris (1912), partea a doua, capitolele VI (pp. 208—221) și VII (pp. 222—241): *De la liberté des savants catholiques*; cap. VIII (pp. 242—255): *La science orthodoxe*; cap. IX (pp. 256—274); cap. X (pp. 275—297): *L'esprit de mensonge*. De asemenea în partea a treia, cap. II (pp. 337—353): *L'index et la Commission biblique*; cap. III (pp. 354—367): *Les censures*; cap. V (pp. 390—414): *La presse cléricale*; cap. VI (pp. 415—433): *La presse du Vatican*. Numeroase dovezi de falsificări și răstălmăcirii de acte istorice, de văzut și la Ignace de Doellinger, *La Papauté*. Son origine au moyen âge et son développement jusque'en 1870. Avec notes et documents de J. Friedrich. Traduit de l'allemand par A. Giraud-Teulon, Paris 1904.

ale bolșevicilor ? Dacă Biserica ortodoxă este atât de slabă, de ce n-au cucerit-o cei mai tari ? De o mie de ani ne asaltează romano-catolicismul, de patru sute de ani ne îmbie protestantismul, și am rezistat, în timp ce luptam pentru credință și pentru existență împotriva mahomedanismului, fără a ceda niciunei constrângeri și niciunei ispite. Iar dacă un număr de ortodocși din state neortodoxe s-au unit între timp cu Roma, această unire, care a fost nu operă de convingere religioasă, ci operă de constrângere politică, este departe de a constitui un titlu de glorie creștină pentru cei care au smuls-o, sau măcar un motiv de ferire pentru cei care au primit-o. Înfruntând atâtea greutăți, fără să piară sau să cadă, Biserica ortodoxă are cel puțin dreptul de a cere celor care pe de o parte o critică, iar pe de alta o solicită, din interes pentru sănătatea și pentru viața ei, s-o lase mai bine în pace, — amintindu-le cu aceasta și două cuvinte evanghelice care spun, unul : «Scoate mai întâi bârna din ochiul tău», și altul : «Doctore, vindecă-te pe tine însuși».

Dar «doctorul» nu înțelege și perseverează, spunând că nu avem totuși o viață a noastră proprie : Că până la schismă trăiam și lucram din depozitul de viață și de grație creștină al Romei, că după aceea n-am făcut nici o mișcare și nici un progres religios, pentru că am rupt legătura cu acel depozit, și că pentru a putea trăi din nou este absolută și urgentă nevoie să ne supunem papei.

Se comite nu numai o îndoită greșală istorică și morală, când se afirmă că, înainte de schismă, Biserica ortodoxă trăia din viața Bisericii latine, și că după schismă a rămas neschimbată, inertă și goală, ci se comite și un mare păcat, și acesta este mai grav. Este obișnuit în teologia romano-catolică să se revendice pe seama Bisericii papale tot ce a fost mare și bun în creștinism în epoca de unitate a Bisericii. Marii noștri sfinți, «stâlpii» ortodoxiei, Atanasie cel Mare, Vasile cel Mare, Grigore Teologul, Ioan Gură de Aur, Chiril al Alexandriei și mulți alții, sunt declarați sfinți «catolici», pentru că sunt sfinți din vremea Bisericii nedespărțite ; sinoadele ecumenice, ale căror hotărâri canonice de altfel Biserica papală nu le mai respectă, sunt înșirate în fruntea sinoadelor «generale» medievale și moderne ale Bisericii romane singure, și însușite astfel de ea ; și pentru că schisma din secolul al XI-lea se consideră făcută de Orientali, ca un refuz de a mai recunoaște autoritatea episcopului Romei ; ambele afirmații sunt în această formă false ⁷² ; se declară Biserica ortodoxă decăzută din dreptul de moștenire a Bisericii ecumenice și lipsită de tot ce a avut aceasta, deci și de viața creștină și de sfințenie și de canonicitate și de apostolicitate și de credință și de zel creștin. I se contestă și ia, cum am spus, până și numele. Acest abuz scandalos ar fi o simplă manie confesională, dacă nu ar fi o adevărată ierosylie, adică furt de cele sfinte, prin care se încearcă să se ia titlurile și drepturile noastre istorice, pentru a se împodobi cu

72. De văzut, pentru semnificația ce dă schismei Biserica papală, articolul nostru *Sensul shismei și al unirii Bisericilor. Câteva considerațiuni istorice de interes actual*, în *Omagiu Înalt Prea Sfinției Sale Dr. Nicolae Bălan, Mitropolitul Ardealului. La douăzeci de ani de arhipăstorie*, Sibiu 1940, pp. 657—677.

ele diadema imperială a Bisericii papale, ca și cum aceste titluri și drepturi s-ar putea lua din Orient ca niște antichități rămase fără stăpân și fără adăpost: ca acele vechi statui grecești celebre, care fac azi fala muzeelor Occidentului, dar nu sunt opera lui.

În materie de datorii între creștini însă, nu Orientul este debitor Occidentului, ci Occidentul este dator Orientului. Și dacă este să stabilim superioritate și prioritate în Biserică înainte de schismă, ar trebui mai întâi să fie ștearsă sau ignorată istoria bisericească, pentru a putea afirma că Biserica orientală își trăgea puterea de viață și de acțiune din Biserica occidentală. Se știe că teologia patristică latină și scolastica medievală chiar s-au alimentat din teologia patristică greacă, și că singurul geniu latin, Augustin, care a egalat sau a depășit, cum se admite, pe Greci, și care de altfel a fost și a rămas oarecum devalorizat de scolastică, în avantajul lui Toma de Aquino, a fost din nefericire inițiatorul unor idei teologice greșite, care au contribuit nu numai la diferențierea Bisericii latine de cea greacă, dar a alimentat chiar teologia reformatorilor împotriva Bisericii papale însăși⁷³.

Este adevărat că învățăm azi și știință teologică apuseană, că studiem la Universități romano-catolice și protestante; este adevărat chiar că o idee sau alta din Apus a găsit interes sau ecou la un teolog sau altul dintre ortodocși. Aceasta nu angajează cu nimic Biserica ortodoxă, nici chiar teologia ortodoxă. Aceasta nu dovedește sărăcia sau incapacitatea teologiei ortodoxe; dovedește cel mult slăbiciunea sau închinarea particulară a vreunui teolog, și dovedește mai buna organizare și înzestrare științifică a teologiei apusene, cu vechimea ei universitară seculară.

Interesant este însă că teologia ortodoxă nu se teme de contactul cu celelalte și nu se denaturează sau «topește» în atingere cu multa lor știință; că le studiază fără a se pierde și că nu cedează superiorității lor științifice. Dimpotrivă, nu se poate concepe Biserica romano-catolică îngăduind studenților ei să studieze la facultățile protestante sau ortodoxe, ori confesiunile protestante trimițându-și studenții la facultăți romano-catolice. Biserica ortodoxă nu are această teamă, pentru că, dacă știința teologică occidentală poate fi ca organizare și ca aparat superioară, credința ortodoxă este mai puternică, și credința primează asupra științei teologice. Nu este și aceasta o probă de vitalitate ortodoxă?

Ni se contestă apoi puterea de viață cu ignoranța și superstițiile poporului, cu ateismul și materialismul clasei culte. Ignoranța în cele religioase a popoarelor ortodoxe nu este atât de mare cât se zice, și ea ține în general de starea culturală și socială a acestor popoare, care derivă din situația lor istorică-politică, nu din credința lor ortodoxă. Dacă popoarele Europei orientale sunt cultural inferioare celor occidentale, sunt din cauza împilării lor seculare, nu a ortodoxiei. Cât pri-

73. *Pierre Rousselot și Joseph Huby* recunosc că o mai bună cunoaștere a Părinților bisericești greci ar fi înlăturat pericolele augustinismului exclusiv, ale cărui anumite excese de limbă și de doctrină au avut influență asupra nașterii și succesului luteranismului, calvinismului și jansenismului (*Christus. La religion chrétienne*, Paris 1919, pp. 147—148).

vește însă superstițiile, nu este popor, fie cât de cult, care să nu aibă pe ale sale, și nu este religie care să se poată apăra destul de bine, ca să nu-și vadă o credință sau alta amestecată de cei simpli cu unele idei străine de fondul ei. La un popor civilizată, cum este de exemplu cel francez, stăruiesc unele superstiții care ne surprind chiar pe noi, Orientalii «superstițioși». Și dacă am voi să vorbim aici despre superstiții cultice, tolerate de Biserica romană în pietatea populară, există unele scandaloase, cum este cultul — aprobat de papi, ca Pius VII — al obiectului circumciziunii Mântuitorului, aflat ca «relicvă», în mai multe exemplare, dintre care unul într-o mănăstire de călugărițe, a Ursulinelor de la Charroux, în Franța lui Joseph de Maistre; iar un «suntuos monument» al relicvei se găsește în biserica de la Calenta, lângă Viterbo, în Italia pontificală, nu prea departe de Roma⁷⁴. Ar fi prea mult, ca să vorbim despre abuzurile tolerate în cultul moaștelor, mai ales înainte de reformă⁷⁵, și să stăruim asupra compromițătoarei simplități și credulității superstițioase a unor papi, ca Inocențiu VIII, care a dat faimoasa bulă «Summis desiderantes affectibus» (5 Dec. 1484), pentru a condamna pe vrăjitoare⁷⁶, pe garanția a doi dominicani profesori de Teologie și inchiזורi.

74. Nous n'en finirions pas, si nous voulions énumérer tout ce qu'on peut vénérer en fait de reliques: les cheveux, les dents, et, pour finir, le «propuzio» de Jésus, qui a un somptueux monument dans l'église de Calenta, près Viterbe. M. Gambalunga a publié, pour la défendre et en recommander le culte, une histoire critique avec approbation de Pie VII (nota 3: Gambalunga, *Narrazione critico-storico della reliquia del sacrosanto prepuzio di N. S. Jesu Christo*, Roma, Poggioli). Que si cette histoire paraît incroyable, nous ajuterons qu'on trouve plusieurs «prépuces»; d'aucuns n'en comptent pas moins de sept, livrés à la pieuse et grotesque vénération des fidèles. Un de ceux qui jouissent de la plus grande réputation est celui du couvent des Ursulines de Charroux. Il en fut beaucoup question, en 1863, dans les journaux, à propos d'une ardente polémique où intervint pour défendre la «relique», le cardinal Pie, évêque de Poitiers. Il y a même une confrérie spéciale pour ce souvenir de la circoncision (*Ce qu'on a fait de l'Eglise*, pp. 282—283, unde se arată mai multe alte abuzuri superstițioase în pietatea romano-catolică, pp. 279—286).

75. De văzut, de exemplu, lista celor 5005 bucați de moaște aflate la Schlosskirche (Wittenberg) la 1509, pentru a avea o idee de abuzul scandalos făcut cu ele (la Carl Mirbt, *Quellen zur Geschichte des Papsttums und des römischen Katholizismus*, ed. 5, Tübingen 1934, pp. 248—251). Cu cultul moaștelor, adevărate sau false, era legată practica indulgențelor (p. 251).

76. Carl Mirbt, *op. cit.*, pp. 244—245. Intemeierea uciderii vrăjitoarelor au făcut-o cei doi dominicani inchiזורi în scrierea de tristă celebritate *Malleus maleficarum* (Hexenhammer), 1487 sau 1488. Între 1400—1700 au căzut victime ale concepției teologice și oficiale din Biserica romano-catolică despre farmece și vrăjitorie sute de mii de femei și fete, arse de inchiזורie (comp. Karl Heussi, *Kompendium der Kirchengeschichte*, ed. 4, Tübingen 1919, p. 308, i (ed. 9, 1937). Luther însuși este acuzat a fi contribuit la justificarea acestei nebulii, prin traducerea greșită a locului din Exod XXII, 18: «Die Zauberinnen sollst du nicht-leben lassen» (Joseph Svátek, *Kulturhistorische Bilder aus Böhmen*, Wien 1879, la B. Emil König, *Hexenprozesse. Ausgeburteten des Menschenwahns im Spiegel der Hexenprozesse und der Auto da fe's. Ein Volksbuch*, 129—133. Tausend, Berlin-Schöneberg 1930, p. 42. Aberația însușită de Biserica romano-catolică a durat până în secolul trecut și face până azi obiectul unor scrieri de aspră condamnare, ca a lui B. Emil König, a lui Soldan și Heppé, *Geschichte der Hexenprozesse*, (ed. 2), Lübeck-Leipzig 1940 și altele, care-și ilustrează cuprinsul cu scené de tortură și de ucidere îngrozitoare.

Adevărat și desigur mai grav este faptul că indiferența religioasă și necredința au pătruns în ceea ce se poate numi «clasa cultă» a popoarelor ortodoxe. Este însă o mare nedreptate și nesocotință a se atribui și imputa Bisericii ortodoxe păcate care au venit în Orient odată cu cultura apuseană, cu cea bună și cu cea rea. Toate concepțiile și manifestările spiritului modern ostile Bisericii au în adevăr, certificat de origine occidentală, și dacă o Biserică are vină și răspundere în acest anticreștinism și anticlericalism al culturii moderne, aceea nu este nicidecum Biserica ortodoxă, se știe prea bine: Nu doar pentru că n-ar fi avut activitate culturală — cum pe nedrept se zice — ci pentru că ea n-a luat niciodată atitudinii reacționare, antiprogresive, antiștiințifice, antinaționale. Nu Biserica ortodoxă a operat cu inchiziția, cu interdictul și cu indexul, nu Biserica ortodoxă a contrazis și a amenințat cu focul pe Nicolaus Copernic și pe Galileo Galilei; nu Biserica ortodoxă și-a croit prin falsuri, lupte și abuzuri un stat al său politic, nu Biserica ortodoxă a provocat conflicte și dus războaie cu suveranii lumesti; nu popoarele ortodoxe au făcut revoluția franceză, nu ele au conceput raționalismul, materialismul, ateismul, francmasoneria și socialismul. Voltaire, Diderot, d'Alembert, Ludwig Feuerbach, Haeckel și Nietzsche nu erau ortodocși, iar comunismul care-și experimentează, în adevăr, principiile nefaste pe seama unui popor ortodox, este o doctrină zămislită în Apus. Nici una din impietățile necredinței moderne nu s-a născut în Orientul ortodox; dimpotrivă, tot răul anticreștin s-a importat din Apus, și creștinismul occidental cel «viu» și «dinamic» este cu mult vinovat în geneza și evoluția acestui fenomen al apostasiei moderne, care tinde să cuprindă tot pământul.

Este de asemenea surprinzător să auzim că Biserica ortodoxă este falsă, inertă și sterilă, pentru că în ea au apărut secte, și ni se citează cazul sectelor rusești, care și sunt singurele secte apărute în Orientul creștin, în evul modern. Am putea răspunde foarte ușor, că unei secte orientale îi corespund cel puțin douăzeci în creștinismul occidental și american, și nu secte fără importanță, ci organizațiuni puternice, «vii și dinamice», cu pretenții de Biserici adevărate, cu mijloace materiale mari, cu aparat de propagandă impunător, din care fac parte nu oameni simpli ca la noi, ci miniștri sau șefi de state. Am putea adăuga de asemenea, că cele mai multe din sectele ce caută adepți în Orientul ortodox sunt de proveniență occidentală și de nuanță protestantă. Dacă apariția sectelor însemnează falsitate, inertie și sterilitatea Bisericii, în Apus au apărut atâtea, încât nu de vitalitatea Bisericii ortodoxe trebuie să disperăm, ci de a celor neortodoxe. Dar pentru justificarea Bisericii ortodoxe este destul să amintim, că în general sectele ivite pe teritoriul ei, și în special cea mai caracteristică și mai importantă, care este a rascolnicilor, nu se datoresc inertiei și sterilității Bisericii ortodoxe, ci sunt, dimpotrivă, o opoziție făcută dorinței ei de progres și de înnoire, ca de exemplu revizuirii cărților de slujbă; reacțiune la o intenție greșit înțeleasă, deși Biserica ortodoxă numai de spirit de inovație n-a fost și nu poate fi serios acuzată. Aceasta și unele devieri ale misticismului rus nu pot fi înscrise în sarcina Bisericii ortodoxe ca

generatoare de secte, din lipsă de viață. Este de aceea cel puțin curios să vedem pe de o parte imputându-se Bisericii ortodoxe împietrire în tradiționalismul ei fix, și pe de altă parte luându-se ca mărturie împotriva ei apariția unor secte, care, din contra, se opuneau intenției Bisericii de a se mișca, de a ieși din rutină, de a îndrepta ceva învechit, și aceasta doar în cărțile de slujbă.

Și pentru că dintre cele două acuzații, de inovație și de tradiționalism exagerat, serioasă este numai cea din urmă, să ne oprim un moment asupra ei, mai ales că este, în aparență, cea mai îndreptățită din câte ni se aduc. În adevăr, toți ceilalți creștini, fie romano-catolici, fie protestanți, sunt intrigați de stăruința Bisericii ortodoxe în tradiția ei, privită în dogmă, în cult, în organizare, în instituția monahală. Tradiționalismul ortodox, numit peiorativ «împietrire», «fixism», «conservatism imobil»⁷⁷, și socotit de fapt expresia și cauza totodată a osificării, mumificării Bisericii ortodoxe, leștul ei, este marele scandal, pe care nu-l pot înțelege și tolera ortodoxiei alte confesiuni creștine. Impresia de amortire și de nemișcare, pe care Biserica ortodoxă o face altora, vine mai ales din fidelitatea ei față de tradiție. Este curios și în această privință, că disprețuiesc și condamną deopotrivă tradiționalismul Bisericii ortodoxe și Biserica papală, care, în principiu, are în Sfânta Tradiție, ca și Biserica ortodoxă, un izvor al credinței, alături de Sfânta Scriptură, și protestantismul, care, în principiu, voia să fie la început o revenire, peste inovațiile și abaterile Bisericii papale, la credința și la practica Bisericii primare, deci la prima ei tradiție, la tradiția ei ortodoxă.

Aceasta dovedește că ambele Biserici occidentale cea romano-catolică și cea protestantă au pierdut firul și sensul tradiției creștine vechi, au golit conținutul ei și au pus în locul sfintei Tradiții, tradițiile lor mai noi și de aceea nu înțeleg și nu admit «tradiționalismul» Bisericii noastre. Biserica ortodoxă se poate felicita cu atât mai mult de tradiționalismul său, cu cât acuzația ce-i aduc alții vădește nu împietrirea ei neputincioasă într-o tradiție particulară, ci abaterea lor de la tradiția autentică a Bisericii ecumenice.

Nu tradiționalismul unei Biserici poate fi păcatul ei, ci numai o tradiție greșită, falsificată, poate răătăcită, sau lipsa de tradiție pot sărăci o Biserică. A ține oricât de mult la tradiția bine înțeleasă și curat păstrată nu poate fi niciodată un defect religios. Dimpotrivă, nu se poate concepe religie și Biserică fără tradiție, și nu se poate justifica decât o tradiție continuă, consecventă, fără salturi și fără goluri. O tradiție nu se poate anula și nu se poate improviza. Ea este un element organic și vital, aparține ființei și vieții instituției creștine, face parte integrantă din ea, trăiește sau piere cu ea. Dacă o Biserică și-ar renega tradiția, și-ar renega cu ea trecutul, terenul și rostul. Pentru că Biserica nu este dată ca să se schimbe de la o zi la alta, cu lumea și cu moda, ci ca să aducă lumea la Hristos, s-o plece Evangheliei și să-i dea în credința creștină principii de viață sigure, garantate, statornicite, neschimbabile, valabile totdeauna. Tradiția Bisericii ortodoxe este astfel

77. Gabriel Brunhes, *op. cit.*, p. 87.

stabilitate și solidaritate cu generațiile ce ne-au precedat și cu generațiile ce ne vor urma în aceeași credință creștină, în aceeași organizare bisericească, în același cult divin, în același spirit ortodox : Este consolidare și permanență pe o poziție definitiv câștigată, este continuitate. Această poziție este o temelie de granit în edificiul Bisericii ortodoxe. Menirea, calitatea și tăria ei este să stea și să rămână totdeauna pe această stâncă, pe care valurile a două milenii de istorie creștină au încercat-o adesea, dar n-au clintit-o niciodată.

Dacă Biserica ortodoxă stăruie în tradiție, ea stăruie în lucruri definitive, elaborate într-un timp lung, verificate și consacrate. Tradiția ortodoxă nu este opera unui om, fie el chiar un geniu, nu este doar opera unui secol, fie el chiar eroinic, nu este doar opera unui sinod, fie el cât de mare : Este opera creștinismului ecumenic, gândită, simțită, trăită și păstrată de Biserica unitară, ca un depozit sacru, ca un tezaur comun și ca o condiție de viață creștină. Sfânta Tradiție este o prelungire și o confirmare a Sfintei Scripturi. Biserica ortodoxă a respectat-o și a păstrat-o până azi întregă și nealterată, ca pe un fond inalienabil, care vine de la Sfinții Apostoli și crește cu Biserica, pe temelia pusă de Iisus Hristos Însuși. Ea nu este un balast sau un accesoriu, nu este un capital mort sau o piedică la dezvoltarea Bisericii : este fond și spirit creștin ecumenic, care nu ne rătăcește, ci ne orientează în creștinism, nu ne pierde, ci ne ajută să gândim și să viețuim creștinește.

O Biserică poate trăi din tradiție, dar nu poate muri de tradiție, și dacă Biserica ortodoxă trăiește de atâtea secole numai din tradiția sa, este o dovadă că această tradiție are putere de viață, pentru că are putere de rezistență și de continuitate. Tradiția Bisericii ortodoxe este în adevăr garanția identității, permanenței, nealterării ei ; este puterea ei de a dura, de a se menține, de a fi totdeauna ea însăși. Tradiția aceasta a apărut-o de rătăcirii și de reforme, și la tradiția sa Biserica ortodoxă nu poate renunța niciodată. Pentru ca Biserica ortodoxă să fie ceva în sânul creștinismului, ea trebuie să fie și să rămână Biserica tradiției ecumenice. Creștinismul se poate concepe fără variațiile și fără așa numitul «progres» al Bisericilor occidentale, se poate concepe fără reformă protestantă, fără anglicanism, fără stat papal, fără țiară, fără papalitate infailibilă, dar nu se poate concepe fără ceea ce a fost și a făcut în nouăsprezece secole Biserica ortodoxă, credincioasă sfintei Tradiții. Departe de a fi o povară, Sfânta Tradiție este din contra putere de viață, de acțiune, este dreptar și siguranță ⁷⁸.

Dacă Biserica ortodoxă a putut deci să trăiască din tradiția sa și totodată s-o păstreze, înseamnă că a avut și are în tradiția sa un izvor de viață, pe care nu-l au celelalte Biserici, care au trebuit să se transforme, pentru a fi ceea ce sunt azi. Tradiționalismul Bisericii Ortodoxe nu este împietrire sau fixism, pentru că nu este înțepenire în forme moarte, cum pare celor care au uitat sau au pierdut sensul tra-

78. O justificare a tradiției facem în articolul nostru *Necesitatea studiilor istorice și patristice în Biserica ortodoxă. Însemnătatea tradiției creștine pentru ortodoxie*, în *Studii teologice*. Publicație a Facultății de Teologie din București, an. VIII (1940), vol. 2, pp. 6—32.

diției creștine. Tradiția Bisericii ortodoxe a crescut și crește ca un organism, este vie și actuală continuu. În cadrul și pe linia acestei tradiții, Biserica ortodoxă trăiește, se mișcă și evoluează, mai încet decât alte Biserici, dar mai normal și mai sigur. Tradiția ei o ferește de aventuri; ea este un corectiv și un indicator de direcție. Ea nu oprește Biserica de a merge și de a înainta; o ferește de a se abate. Progresul unei Biserici nu se apreciază numai cu «cât», ci și cu «cum» înaintează. Mersul și vitalitatea ei nu se măsoară cu ritmul vieții și culturii umane, pe curente noi, pe tehnică, pe mașină sau pe viteză, ci se măsoară pe puterea ei de a se menține și de a sta drept, în mijlocul a ceea ce variază și se mișcă; se măsoară pe puterea ei de a fi totdeauna ceea ce a fost totdeauna: Biserică, — instituție divină stabilă, nu instituție omenească, schimbătoare după timp și după oameni.

Este de altfel greșită închipuirea că Biserica ortodoxă stă fixă și nemișcată, împiedicată de Tradiția sa. Aceasta au observat-o și o mărturisesc chiar unii teologi neortodocși⁷⁹, și numărul lor crește în timpul nostru; aceasta o dovedește și progresul făcut în multe privințe de Biserica ortodoxă, fără a renunța la tradiția sa, tradiție care este atât de bogată și de sugestivă, încât Biserica ortodoxă va găsi totdeauna în ea nu o piedică, ci ideile, pildele, materialul, luminile și îndemnul unei activități religioase-morale rodnice și binefăcătoare. Dacă în latura practică Biserica ortodoxă a fost întrecută de celelalte, nu tradiționalismul a fost cauza, ci condițiile istorice de viață, despre care am vorbit. Aceste condiții au creat Bisericii ortodoxe un climat aspru, în care existența ei a fost expusă celor mai mari pericole, și activitatea ei stânjenită considerabil, împreună cu toată viața popoarelor ortodoxe.

În această situație, Biserica ortodoxă a făcut ceea ce putea și trebuia să facă mai întâi pentru popoarele ei. Cu tradiția sa, ea a cultivat credința și pietatea lor, a făcut educația lor religioasă-morală, a satisfăcut nevoile lor religioase, a menținut treaz sentimentul lor religios, le-a păstrat credincioasă creștinismul până în zilele noastre, deși în condiții vitrege, totuși cu unele rezultate mai bune decât în Bisericile occidentale. Popoarele ortodoxe sunt încă cele mai credincioase dintre toți creștinii. În simplitatea lor atât de puțin instruită și socotită ignoranță, ele își păstrează încă puternică și vie credința în Dumnezeu și o manifestă și în pietate cultică și în opere colective și individuale de bună-tate creștină, de milă, de caritate.

79. Conrad Fink, art., *Die orthodoxen Nationalkirchen*, în *Eine heilige Kirche*. Zeitschrift für Kirchenkunde und Religionswissenschaft. Fortsetzung der «Hochkirche» und der «Religiösen Besinnung», hrsg. von *Friedrich Heiler*, München, 20. Jg. der Hochkirche, Heft 5/7 (Mai-Iunie 1938), p. 116: «Astfel, istoria mai nouă a Bisericii ortodoxe în totalitatea ei, ca și dezvoltarea ei în țările ortodoxe — lăsând firește la o parte Rusia, în împrejurările actuale, — ne arată că ortodoxia nu este acea făptură împietrită, pe care eram obișnuiți să ne-o închipuim până nu demult; chiar dacă ici și colo nu este scutită de greutăți și de lupte interne, ca fiecare din celelalte Biserici, totuși puterile ei de viață sunt încă atât de tari, încât ea reprezintă nu numai și astăzi încă, ci tocmai astăzi iarăși un factor vrednic de respect și de atenție înăuntrul Bisericii creștine». Hermann Mulert, *op. cit.*, pp. 95—96: «Creștinismul oriental poate să pară fix (starr), dar el nu este pentru aceasta mort». Comp. și interesantele aprecieri ale lui W. A. Visser't Hooft, *Ortodoxia văzută de un protestant*. În românește de *Teodor Bodogae*, Sibiu 1933 (Problemele vremii nr. 3).

Ca să nu vorbim decât de poporul nostru, pentru că îl cunoaștem mai bine, cu calitățile și cu defectele lui, popor milos, generos, primitor, tolerant, cu frică de Dumnezeu, el a sfințit pământul țării cu biserici, mănăstiri, troițe și cruci, a ridicat spitale, azile și fântâni, a tradus credința sa creștină în omenie și filantropie și a manifestat-o în rugăciune făcută la tot lucrul și la tot pasul. În viața noastră oficială și publică chiar, cu tot convenționalismul și cu toată indiferența ce au pătruns în veacul din urmă, se păstrează încă semnele vădite ale influenței Bisericii, se solicită participarea și binecuvântarea ei la acte de stăt, la opere sociale sau culturale, ceea ce nu se mai vede în Apus.

Și orice s-ar putea spune despre clasa cultă, socotită de alții necredincioasă, acuzația este în parte falsă, iar în măsura în care este adevărată, necredința ei este, cum am spus, adusă din Apus și nu constituie la noi decât un fenomen de simplă imitație, al cărui model se găsește pe teritoriul altor Biserici, care și-au înstrăinat de mult clasa lor cultă.

Judecată însă după popor — și el interesează în primul rând — puterea de viață și de influență a Bisericii ortodoxe este mare, pentru că ea și-a păstrat popoarele eredincioase și pioase. În această privință, avem în fine mângâierea de a fi odată de acord cu criticii noștri confesionali, care altfel ne socotesc morți și pierduți pentru creștinism, de acord în constatarea că popoarele ortodoxe nu numai că nu cunosc anticlericalismul⁸⁰ și că n-au pierdut credința și evlavia, ci le au dimpotrivă vii, ba unor critici le scapă chiar accente de admirație pentru pietatea ortodoxă, așa cum ea se manifestă în cult, care este un adevărat titlu de glorie pentru Biserica ortodoxă. Este singurul pe care ni-l recunosc și cei de altă confesiune, dar este cel mai important.

Ca să nu cităm decât fragmentar o singură mărturie din mai multe altele despre «credința sinceră» și «pietatea vie»⁸¹ a popoarelor ortodoxe, văzute în frumosul nostru cult, iată impresia unui abate romano-catolic, care de altfel, în alte privințe, ne critică după obiceiul coreligionarilor săi: «Este un lucru remarcabil să vezi pe Oriental, Grec sau Slav, transformându-se la altar... O întreagă interpretare a religiei se desprinde din somptuosul spectacol» (liturgic). Hristos este regele regiilor. El este reprezentat peste tot în Biserică, înconjurat de îngeri și

80. O mărturisește chiar acerbul abate Joseph Bousquet, (*op. cit.*, p. 345: ... il n'y a pas d'anticlericalisme dans les pays orientaux).

81. O recunoaște același Joseph Bousquet, *op. cit.*, p. 329: ... la plupart des fidèles orthodoxes manifestent facilement une foi sincère et une vive piété. Comp. de asemenea Wilbois, la Gabriel Brunhes, *op. cit.*, pp. 100—101. Konrad Algermissen, *op. cit.*, p. 338. A. Brou, în *Ecclesia. Encyclopédie populaire des connaissances religieuses*. Publiée sous la direction de l'Abbé R. Aigrain, Paris 1928, p. 538, col. 2. Friedrich Heiler, *Urkirche und Ostkirche. (Die katholische Kirche des Ostens und Westens, B. I)*, München 1937, pp. 411—412, 415—416 (unde citează și mărturiile lui W. Dixon și Anatole Leroy-Beaulieu). Hermann Mulert, *op. cit.*, p. 96: «Das Innerste, von dem Theologie, Kult und Kirchenverfassung doch nur Äusserungen sind, ist die Frömmigkeit, und die wurzelt tief in einigen Völkern des Morgenlandes... Solche im Leid bewährte und vertiefte Frömmigkeit erweist sich in unseren Tagen wie zu altchristlicher Zeit in der Kraft zum Martyrium». — Nu lipsesc totuși, firește, acuzațiile de ritualism și de formalism, aduse pietății și cultului Bisericii ortodoxe, fie de teologi romano-catolici, fie de protestanți.

de sfinți ; împreună cu ei, episcopii, preoții, credincioșii formează suita Lui. Ceremonia se desfășoară în palatul Lui. «Hristos Însuși săvârșește liturghia printr-un oficiu veșnic, al cărui templu este cerul. Ceea ce se vede pe pământ nu este decât reflexul a ceea ce se petrece în ceruri... La ortodocși, în luxul Bisericii oficiale în mijlocul cântărilor polifonice atât de grave și de frumoase, (liturghia) este de o maiestate incomparabilă. Ritul, ajuns la această perfecțiune, cuprinde mulțimea, o schimbă, o mișcă, îi dă, în lipsa științei, sentimentul lui Dumnezeu, al puterii acelor ființe cerești, ale căror chipuri strălucesc la lumina lumânărilor și primesc fumul de tămâie. Toți acești oameni, care nu au știință, adoră și se roagă⁸². Se recunoaște poporului o «credință neprefăcută», care știe să se roage din inimă, așa cum un străin mărturisește că n-a văzut în Franța decât la Notre-Dame des Victoires și la Lourdes⁸³. Același mărturisește de asemenea, că singurul popor care plânge în grup la Calvar este un popor ortodox : Pelerinii ruși, care făceau cu mari sacrificii și în condițiuni grele drumul până la Locurile sfinte, unii murind de oboseală între Iafa și Ierusalim⁸⁴.

Se recunoaște cultului ortodox nu numai frumusețe și misticism, ci și caracterul instructiv și edificator⁸⁵. Este interesant că un critic, pentru care cultul Bisericii ortodoxe este simplu ceremonial și aparat magic, ca neînduratul teolog protestant *Adolf von Harnack*, care a șters pentru aceasta ortodoxia de pe harta creștinismului adevărat, recunoaște că Evanghelia este încă prezentă în Biserica ortodoxă, în care cuvântul lui Hristos stă la locul de frunte, este citit și propovăduit, și «superstiția» nu l-a putut înăbuși⁸⁶.

Recunoscători pentru bunătatea ce se arată în acest chip Bisericii ortodoxe, după atâtea jigniri și condamnări la moarte, avem satisfacția, acordată de înșiși criticii noștri, de a putea afirma că dacă popoarele ortodoxe cred sincer și se roagă călduros, Biserica din care fac parte și care le-a dat și întreținut această credință și această pietate, nu este nici moartă, nici sterilă, nici inertă. Ea posedă și transmite, mai mult decât orice, acel bun și intim capital mai prețios decât toate, «das Innerste» cum îl numește un protestant⁸⁷. Acesta este evlavia creștină, fără care nu poate exista Biserica ; pe care «știința» ce au alții o poate adânci și innobila, dar pe care n-o poate înlocui și crea niciodată, dacă a pierdut-o. Credința și pietatea ortodoxă nu sunt atât efectul instrucțiunii noastre religioase — în privința ei recunoaștem inferioritatea noastră, — cât manifestarea sentimentului religios natural și real, și în privința aceasta afirmăm superioritatea noastră. Înainte de a fi, pentru popoarele sale, o religie de manual și de școală, ortodoxia este o stare religioasă, o conștiință creștină firească — simplă și tare ca un instinct.

82. Abbé Ch. Quénet, *op. cit.*, pp. 84—85.

83. J. Wilbois, art. *La mission de l'Eglise Russe*, în *Revue catholique des Eglises*, t. 3, p. 637; Gabriel Brunhes, *op. cit.*, p. 100.

84. Gabriel Brunhes, *op. cit.*, p. 101.

85. Abbé Ch. Quénet, *op. cit.*, pp. 83—84; Konrad Algermissen, *op. cit.*, p. 338; Friedrich Heiler, *op. cit.*, pp. 411—412.

86. *Das Wesen des Christentums*, pp. 151, 152.

87. Hermann Mulert, *op. cit.*, p. 96.

Ea face parte din viața poporului, și Biserica este pentru popor o instituție în adevăr sfântă și salutară, instituție fără care popoarele ortodoxe nu se pot închipui. Ele s-au văzut, și unele se mai văd și azi, fără un stat național, dar nu s-au știut fără o Biserică : fără Biserica lor ortodoxă. Biserica ortodoxă a trăit cu poporul și pentru popor. Și dacă a putut, în toată strămtorarea ei, și poate și astăzi, în atmosfera de necredință modernă, să învețe pe popor credința și virtutea creștină și să-i plece genunchii înaintea lui Dumnezeu și a unei icoane, cu o pietate care impresionează chiar pe neortodocși, însemnează că Biserica ortodoxă, cu așa de puține puteri și mijloace, cum ni se spune, are un fond de viață neseecat și o vigoare, cu care săvârșește lucruri pe care celelalte Biserici nu le-au săvârșit încă și nu le-ar putea săvârși, cu toată știința și greaua lor armătură.

Și constatăm de aceea din nou acest fapt foarte semnificativ pentru aprecierea puterii și influenței Bisericilor creștine : Biserica ortodoxă, declarată de mult moartă și lipsită de acțiune, prezintă popoarele cele mai pioase, pe când popoarele occidentale sunt în mare parte ca și pierdute pentru credința creștină. Când statisticienii confesiunilor apusene umilesc Biserica ortodoxă, mai mică și mai slabă, cu cele vreo șase sute de milioane de creștini romano-catolici și protestanți la un loc, creștinii superiori nouă, uită să spună că numai o parte din ei sunt credincioși practicanți, și că ceilalți refuză să știe de Hristos, de Biserică și de preot, iar unii cad chiar în neopăgânism. În Franța lui Joseph de Maistre și a Părinților R. Janin și J. Bousquet se zice că numai vreo opt milioane, adică a cincea parte din populația țării, mai au legături cu Biserica. Credința lor creștină n-au pierdut-o Occidentalii în Biserica ortodoxă, cea amortită și vlăguită. Au pierdut-o în marile lor Biserici, «vii, active și dinamice».

Dacă popoarele ortodoxe cred încă și se roagă, aceasta dovedește că sentimentul lor religios este mai viu și mai puternic, și nădejdea noastră de a-l vedea, în împrejurări mai favorabile decât cele de până acum, înflorind și rodind, este mare, chiar în această vreme de grea încercare pentru Biserica ortodoxă. În adevăr, puterea sentimentului religios se dovedește mai ales în luptă și în strămtorare. De acestea, cum am spus, Biserica ortodoxă a avut parte multă vreme și are astăzi mai mult decât oricând. Și totuși, dacă bolșevismul a reușit prin lovituri crude și prin mijloace diabolice să sfâșie Biserica rusă, s-o îngeneunche pe ruguri, s-o sugrume în închisori, în lagăre, în ocne și în păduri siberiene, s-o umilească și batjocorească într-un chip îngrozitor, credința poporului rus n-a pierit cu aceasta, este lucru dovedit azi cu prisosință pe urma armatelor liberatoare ; ci s-a trezit, s-a lămurit și s-a întărit, așteptând ziua învierii, ca să se bucure de suferințele și de sângele ce a vărsat mărturisind pe Iisus Hristos.

Putem avea orice părere despre Ruși ca popor și ca adversari politici : Biserica rusă însă, o Biserică ortodoxă, îndură în zilele noastre durerile celor mai grele persecuții, și credința poporului rus susține cea mai grea luptă din câte s-au dat până acum împotriva lui Dumnezeu. Răul ce i s-a făcut este imens și sfâșietor, dar Antihristul n-a reușit

încă și nu va mai reuși s-o distrugă. Și o nouă Biserică ortodoxă, încercată în foc și spălată în sânge martiric, va sta — sperăm — la loc de cinste, în corul Bisericilor creștine, purtând pe frunte, ea singură în creștinătatea de azi, coroana muceniciei, spre slava lui Iisus Hristos și îndreptățirea credinței ortodoxe de totdeauna. Și se va putea învăța de la ea, Biserica renăscută în suferință și durere, ceea ce creștinătatea occidentală, după mărturisirea unui pastor german⁸⁸, a uitat de mult : A uitat adică ce este o Biserică, o «Biserică a lui Hristos», înainte de a fi ceea ce sunt azi Bisericile apusene, cu organizația și aparatul lor impunător, cu care-și afirmă superioritatea asupra noastră și sfidează nefericirea noastră. De la o Biserică ortodoxă socotită moartă, trebuie să învețe azi celelalte, care se cred mai vii, ce este Biserica lui Hristos. Căci Orientul și Occidentul sunt în adevăr două feluri deosebite de a înțelege și a practica religia creștină. Unul este juridic-scolastic, monumental și fastuos, puternic, mândru, activist. Altul este sentiment smerit, credință stăruitoare și pietate mistică, încredere, resemnare.

Creștinismul ortodox este mai religios, mai mistic și mai cultic decât creștinismul apusean ; creștinismul apusean este mai politic, mai social și mai «cultural», decât creștinismul oriental. Dar viața și puterea unei Biserici trebuie să stea în primul rând în credința și în pietatea ei, în sentimentul ei religios, individual și colectiv, și pe acesta popoarele ortodoxe îl au mai puternic decât celelalte. În marile lor eforturi și încercări, popoarele occidentale iau mai ales atitudine culturală, cele ortodoxe mai ales atitudine religioasă.

Iată, împotriva monstrului comunist luptă azi, cu armate regulate sau cu voluntari, vreo zece-douăsprezece națiuni europene. Ele se întrec în iscusință războinică și în acte de eroism, ca să izbăvească Europa și lumea de un cataclism, care amenință și cultura și religia. Lupta lor antibolșevică este comună ; sufletește însă, ele reacționează în chip deosebit. În hotărârea și în avântul lor, nici unul n-a pus mai mult sentiment religios, credința că luptă cu ajutorul lui Dumnezeu și pentru cauza lui Dumnezeu, decât un popor ortodox de țărani incuți, care n-au scris summe teologice și abia dacă au citit unui catehismul, — cunoscuți peste graniță ca Valahi : «Valahi schismatici, ignoranți sau puturoși».

În schimb — durere — cea mai vie și mai activă dintre Bisericile occidentale, Biserica unui popor care se socotește ales și pentru care creștinismul, se zice, este o realitate practică impresionantă ; popor care citește biblia în tot timpul și în tot locul și care a răspândit-o în toate limbile lumii, întrecând în această privință toate Bisericile ; popor care cinstește sărbătoarea cu sfințenie și face misiune peste tot pământul, singurul care mărturisea prețuire și respect Bisericii ortodoxe, a făcut pact cu Antihristul comunist, persecutor al creștinismului și în primul rând al Bisericii ortodoxe. Și atunci întrebăm lumea toată : care credință este mai vie, mai puternică și mai activă dintre a Arhiepiscopului de Canterbury, doctor în Teologie (care, asistat de amba-

88. Dr. Joachim Müller, *Das Bekenntnis der russischen Märtyrer*. (Freimundhefte, Heft 15/16), Neudettelsau, *Nachwort*, p. 32.

sadorul Sovietelor la Londra, Evreul ateu Maisky, în plină comedie religioasă, adevărat blasfem, se roagă lui Dumnezeu pentru izbânda lui Satan) și a țaranului român analfabet, care duce un «război sfânt», luptând ca un cruciat împotriva bolșevismului ateu; sau chiar a mușicului rus, care, în lipsă de preot și de Biserică, și-a mângâiat un sfert de secol sufletul cu o icoană, și aceea ascunsă sau îngropată în pământ? Și dacă nici credința noastră de cruciați, nici martiriul unei Biserici ortodoxe întregi nu este o «virtute eroică», așa cum cer ceilalți creștini, să arătăm, am vrea să știm ce virtute mai eroică decât acestea poate oferi și oferă creștinismului orice altă Biserică?

Credința vie se cunoaște la greu, și cel mai mare greu l-a suportat până acum Biserica ortodoxă. Revoluția franceză era un joc de copii pe lângă revoluția bolșevică, iar persecuțiile comuniste din Mexic și din Spania au fost doar episoade, față de tragedia zguduitoare din iadul Sovietelor. De douăzeci și cinci de ani totuși o Biserică ortodoxă, care este pe națiuni cea mai mare Biserică din lume, îndură proba focului, dar n-a dispărut ca fumul sub loviturile unei persecuții de douăzeci și cinci de ani, cum voia, profetic în adevăr, Joseph de Maistre⁸⁹, ci rezistă cu eroism martiric în sanctuarul unde s-a adăpostit totdeauna și de unde nu poate fi alungată niciodată: în sufletul credincioșilor ei, și merită pentru aceasta respectul⁹⁰, admirația și recunoștința noastră și a creștinătății întregi, inclusiv a celei aliate cu bolșevismul. Dacă Joseph de Maistre și Adolf von Harnack ar trăi, ar trebui să facă azi penitență la mormântul patriarhului ortodox și martir Tyhon, ca și al zecilor de episcopi, al miilor de preoți, al credincioșilor fără număr căzuți martiri, în sfânta lor credință ortodoxă.

*
* *
*

Dar, ni se zice: Biserica voastră a suferit totdeauna și a rămas totuși cum este: O Biserică statică, pasivă, fără suflu creștin, fără prestigiu sacru, fără Duhul Sfânt și fără Iisus Hristos; o Biserică ce se zbate să trăiască, dar care nu trăiește decât zbatându-se, fără a produce nici o valoare religioasă. *Adolf von Harnack* o numea în adevăr, cum am spus, «un conac pustiu», religie naturală elinizată, magie și idololatrie, iar apologeții romano-catolici scriu toți ca unul, că din Biserica ortodoxă, oricâte titluri și merite ar putea invoca, a dispărut de mult, de la schismă, cea podoabă specific creștină, care este sfințenia. Biserica ortodoxă nu mai are și nu mai dă sfinți, și fără sfinți o Biserică nu-și poate justifica titlul și existența.

Este în adevăr punctul cel mai delicat în procesul ce ni se face, și nu l-am fi atins, din respect pentru sfințenia altora, dacă, siliți de ei, n-ar trebui să spunem un cuvânt despre sfințenia noastră, încredințați fiindcă cine afișează sfințenie, trădează ipocrizie. Sfințenia nu constituie în adevăr pentru noi un articol de reclamă confesională; ea nu este

89. Germain Breton, *op. cit.*, p. 273.

90. Pe care îl și mărturisesc unii protestanți, ca Hermann Mulert, *op. cit.*, p. 96: vor solchem Martyrium sollen Christen aller Konfessionen Ehrfurcht haben.

obiect de publicitate ; ci este un har primit de la Dumnezeu și închinat Lui cu desăvârșită smerenie creștină. Dar imputarea că suntem o Biserică fără sfințenie este pentru noi rece și grea ca o piatră, piatra pusă pe mormântul în care zace «cadavrul înghețat» al Bisericii ortodoxe.

Nimic mai grav nu ni se poate pune în socoteală decât că am profanat creștinismul, că am golit Biserica lui Hristos de har divin și de aroma cerului. Dacă aceasta s-ar putea adevări pentru noi, ar fi să pierdem orice speranță de îndreptare și de mântuire în numele lui Iisus Hristos, și în veacul acesta și în cel ce va să fie.

Ce e mai rău, pentru a fi cu totul lipsiți de sfinți, ni se iau, cum am mai amintit, și sfinții noștri dinainte de schismă, și apoi ni se spune că nici aceia nu sunt ai noștri, nici alții nu avem. Dar ai cui pot fi ei decât ai noștri, dacă sunt sfinții credinței noastre ortodoxe, ai cultului nostru ortodox, ai pietății noastre ortodoxe, ai monahismului nostru ortodox, ai întocmirii noastre bisericești ecumenice, ai limbii grecești și ai tradiției patristice orientale ? Ai cui pot fi, când Biserica ortodoxă ține întocmai învățătura și rânduiala lor, și o ține atât de mult, încât i se face din aceasta o vină de tradiționalism exagerat, de regres, de împietrire și de «fixism» ? Ai cui, când Orientul creștin este plin de numele, de amintirea, de bisericile și de cărțile lor ? Sunt sfinții noștri, fără nici o îndoială, și chiar de nu am mai avea alții după ei, Biserica ortodoxă ar avea destul, păstrând amintirea și credința lor, ca să se socotească binecuvântată de Dumnezeu cu darul sfințeniei.

Că după schismă, cum se zice la Roma, Biserica ortodoxă n-a mai produs totuși sfinți, ca și cum toată sfințenia ar veni de la Roma, este un punct de vedere confesional special, contestabil ca multe altele. Este adevărat că după schismă Biserica papală și-a împodobit cu mulți sfinți calendarul și-l îmbogățește continuu, ceea ce ne bucură. Oriunde înfloresce credința creștină, virtutea creștină, sfințenia creștină, este un câștig și o bucurie pentru creștinismul întreg. Ne bucură deci sfințenia altora, o respectăm și noi și nu anatematizăm pe credincioasele ortodoxe, care recurg Marțea la serviciile sfântului franciscan Antonie de Padua († 1231). Dar este o prezumție de orgoliu confesional a pretinde monopolul sfințeniei creștine prin simplul mijloc de a nu vedea sau recunoaște sfințenia altora.

Biserica ortodoxă a consacrat mai puțini sfinți, în adevăr, dar nu are mai puțini. Au fost și sunt monahi desăvârșiți în starea lor, ierarhi virtuoși și încercați în chemarea lor, credincioși buni și curați în viața lor. Și au fost mai ales mulțime de creștini ortodocși botezați din nou, în sânge, pentru credința lor, acest botez care a făcut pe cei mai mulți sfinți ai creștinismului, pe martiri. Dacă Dumnezeu, care cunoaște pe sfinți mai bine decât noi, va binevoi să socotească jertfa lor pentru Hristos ca un merit creștin excepțional, Biserica ortodoxă are cei mai mulți sfinți până azi. Cine a numărat victimele persecuțiilor îndurate de creștinii ortodocși de la Arabi și de la Turci, iar acum de la comuniști ? Cine a socotit pe creștinii ortodocși uciși pentru credința lor, de la Mahomed până la Stalin ? Dacă suferința și moartea lor martirică îi pot îndreptăți înaintea lui Dumnezeu și a noastră la cinstea de mărturisitori și de mucenici, Biserica ortodoxă a dat numai în ultimul sfert

de secol mai mulți sfinți decât marea și mândra Biserică papală în o mie de ani de schismă, — afară numai dacă nu va reabilita și declara sfinți numeroasele victime ale inchiziției.

Să trecem peste potrivelile proceselor de beatificare și de canonizare din Biserica romană, care a declarat unii sfinți de ocazie sau de interes, din motive de oportunism, penru a da unui popor romano-catolic o satisfacție de ordin național; să uităm că a canonizat astfel de curând pe Jeanne d'Arc⁹¹, care a fost condamnată de autoritatea bisericească «în numele lui Dumnezeu» și arsă pe rug ca eretică și idololatră⁹², (Rouen 1431) — în această privință, mai sunt procese inchizitoriale de revizuit; — să trecem cu vederea faptul că unii dintre sfinții Bisericii romano-catolice sunt un blam adus Bisericii oficiale, ca marele Francisc de Assisi și alții.

Dacă este totuși vorba de sfințenie în viața obișnuită a Bisericii: a clerului și a credincioșilor, a păstorilor și a turmei, viață în care nu se recunoaște Bisericii ortodoxe nici o virtute creștină practică, ci i se impută corupție, viciu și decadentă, mărturisim în obișnuita noastră umilință ortodoxă, că în viața de toate zilele suntem departe de a fi toți sfinți, și credem că același lucru se poate spune azi din nefericire, mai mult sau mai puțin, și despre credincioșii altor Biserici. Iar dacă este vorba de viața clerului în special, pe care oprobriul criticilor confesionali apasă înadins, detestându-l pentru că «are femeie și copii»⁹³ și socotindu-l atins de toate viciile⁹⁴, — fără a vrea să acoperim păcatele nimănui dintre ai noștri, deși nu sunt atâtea, și fără a justifica păcatele noastre cu păcatele altora, credem că n-a fost în istoria creștinismului mai mare scandal decât viața a nenumărați papi, cardinali, episcopi, preoți și călugări romano-catolici de la schismă până azi⁹⁵ și

91. Benedict XV (16 Mai 1920). Actul beatificării, la Carl Mirbt, *op. cit.*, pp. 512—514 («Virginis in omne»), actul canonizării, *ibidem*, p. 526 («Divina disponente clementia»). Decretele respective, în traducere franceză, la Le Petit de Julleville, *S-te Jeanne d'Arc*. (Collection «Les Saints»), ed. 17, Paris 1923, pp. 193—212 (Appendice). Pentru sensul politic al acestei canonizări, vezi Maurice Pernot, *op. cit.*, p. 79.

92. Actul de condamnare, la Carl Mirbt, *op. cit.*, pp. 231—233 (p. 232: ... te, Johannam, vulgariter dictam «la Pucelle», in varios errores variaque crimina schismatis, idolatriae, invocationis daemonum et alia permulta incidisse, justo iudicio declaraverimus... te relapsam et haereticam decernimus, r. 4—6, 18).

93. *L'abbé Joseph Bousquet, op. cit.*, p. 340.

94. Comp. Anatole Moulard et Francis Vincent, *Apologétique chrétienne*, ed. 82, Paris 1921, p. 349. *L'abbé Joseph Bousquet, op. cit.*, pp. 341—342.

95. Socotind-o din secolul IX, așa cum vor cei care numesc pe patriarhul Fotie «autorul» schismei. Pentru «sfințenia» vieții papilor din sec. IX—X, edificator L. Duchesne, *Les premiers temps de l'Etat pontifical*, ed. 3, Paris 1911, îndeosebi cap. XV—XVIII (pp. 285—377). Comp. și *Ce qu'on a fait de l'Eglise*, cap. III: *La dévotion au pape* (pp. 172—179). Th. Engert, *Die Sünde der Päpste im Spiegel der Geschichte. Eine Modernisten-Antwort auf die Borromaeus-Enzyklika*, 2 vol., Leipzig 1910. (Autorul a fost preot romano-catolic, excomunicat pentru ideile lui moderate; a trecut la protestantism și a fost pastor la Gotha). De văzut îndeosebi vol. I, cap. *Das Dirnegiment auf dem Stuhle Petri* (pp. 71—116) și vol. II, cap. *Der sittliche Bankrott des Papsttums* (pp. 81—126). Admitem că *Plattenspiegel. Historische Denkmale des Fanatismus in der römisch-katholischen Kirche von Otto von Corvin*, (ed. 43: Rudolstädter Ausgabe), Berlin-Schöneberg, și cărțile similare pot fi tendențioase și de rea-credință, dar este din nefericire adevărat că ele nu puteau fi scrise, dacă istoria papalității și a Bisericii romano-catolice nu oferea

că pentru a discuta capitolul «sfînțeniei» în viața clerului Bisericii papale, ar trebui mai întîi să declarăm ședință secretă.

Sfînțenia nu este privilegiul Bisericii latine, nu este un articol care se descoperă și brevetează numai la Roma. Cei care au mai multă sfînțenie să nu judece pe cei care au mai puțină, și cel care stă — zice Scriptura — să ia seama ca să nu cadă. Cât ne privește, ne recunoaștem în adevăr iarăși păcătoși și nu pregetăm chiar să admitem că alții sunt poate mai drepti decât noi înaintea lui Dumnezeu. Pe Iisus Hristos însă noi nu L-am pierdut pentru aceasta și nu L-am tăgăduit niciodată. Îl avem mărturisit în mult-puțina noastră credință și faptă creștină, Îl avem în Sfânta Euharistie, Îl avem în nădejdea că vom izbândi cu El împotriva Antihristului; și dacă suntem totuși păcătoși, știm că Iisus Mântuitorul nu pleacă de la noi pentru aceasta, ci mai vărtos stăruie ca să ne mântuim. Căci El nu s-a scărbit și îndepărtat de păcătoși și de vameși ca noi, dar a biciuit cu ștreangul și cu cuvinte de foc pe zarafii din templu, pe farisei și pe cărturari.

*
* * *

Ne putem deci mântui, suntem siguri, în Biserica noastră ortodoxă. Putem învăța și învățăm de la alții oricât, putem admira, organizarea, știința și expansiunea lor, dar nu plecăm din casa noastră părintească. Trăim în ea mai bine și mai plăcut decât oriunde. Este casă veche, dar e solidă, încăpătoare și caldă. N-a zguduit-o nici un cutremur reformator, n-a mișcat-o nici un vânt inovator, n-a descoperit-o și pustiit-o nici o furtună, n-a spart-o nici un val, deși au încercat-o multe; n-a reformat-o nici un «geniu», cum ar fi vrut Adolf von Harnack, și n-a dezbinat-o nici un demon. Cum am putea s-o părăsim, chemați aiurea, când am legat și legăm și azi cu lacrimi și cu sânge credința noastră ortodoxă de pământul țării și de viața neamului? Cum am putea să schimbăm credința noastră ortodoxă cu o credință străină, ca pe un bun pământesc oarecare?

Cunoaștem și auzim de mult cântecul sirenei romane: Păstrați-vă credința și păstrați-vă totul, dar veniți la pieptul sfântului Părinte și veți fi creștini vii, activi, învățați, mari, puternici și fericiți, veți străluci ca Roma și ca soarele! Este prea mult pentru noi atât, și apoi... este glas amăgitor și zadarnic, pentru că, dacă avem o credință sigură, moștenită de la Biserica veche una, tare și încercată în toate durerile, nu ne trebuie titlurile, gloria și protecția nimănui: Este destul dacă putem fi, în Biserica noastră ortodoxă, smeriți creștini adevărați. Iar

material de critică abundent. Sfînțenia unora din cei 79 papi sfinți și 4 fericiți este contestabilă, iar a crede că dintre ceilalți doar «cel mult șase» au fost «papi răi», dând numai trei exemple, ca Alexandru Nicolescu, *episcopul Lugojului: Papii și opera lor*. (Biblioteca pentru casa cultă, nr. 4), Lugoj 1926, p. 4 (comp. și pp. 5—6), nu este mijlocul cel mai indicat pentru a susține moralitatea papalității sau clerului romano-catolic. Adevărul câștigă mai mult prin recunoaștere decât prin mascarea lui. Este instructivă în această privință sinceritatea cu care, de ex., Joseph Lortz recunoaște triste stări din Biserica papală în ajunul reformei protestante, în *Die Reformation in Deutschland*, 2 vol., Freiburg im Breisgau 1939 (comp. vol. I partea 1, pp. 3—144).

dacă suntem, din păcatele noastre, creștini inferiori, inerti și bolnavi de moarte, vom fi la fel oriunde, așa cum suntem și acum, din firea noastră cea slabă, de Orientali loviți de multe dureri, pasivi și «îndărătnici».

De o mie de ani se așteaptă să ne unim cu Roma, și Biserica ortodoxă a căutat ea însăși multă vreme unirea, ca izbăvire din grele primejdii. Dar nu mai credem în cuvinte și nu ne mai poate amăgi nici un miraj și nici o iluzie optică, mai ales că între timp Occidentul creștin s-a îndepărtat tot mai mult de noi și de credința noastră. Avem tot ce ne trebuie în Biserica noastră, pentru a fi buni creștini, și avem, cum se zice, și destule păcate, pentru a nu ne mai încărca și cu păcatele altora. Ce poate să adauge credinței noastre altă Biserică? Și întrucât ne poate mântui alta «mai mult și mai bine», cum pretind apologeții sistemului papal, ca Eugène Duplessy?⁹⁶ Dacă Biserica romană are în adevăr această virtute magică de a mântui «mai mult și mai bine», de ce a scandalizat și a pierdut atâți credincioși tocmai pe tema mântuirii? De ce n-a putut să rețină la sânul ei și să mântuiască «mai mult și mai bine» pe protestanți? De ce a pierdut atâtea suflete, pe care trebuia și putea să le mântuiască? Și de ce nu-i mântuiește măcar acum pe cei care au pierdut mijloacele mântuirii, — pe ei, și nu pe noi?

Noi le avem întregi și curate, așa cum le-a avut totdeauna Biserica ecumenică. N-am pierdut și n-am alterat de atunci nimic și nu avem de căutat mântuirea nicăieri decât în Biserica noastră ortodoxă, pentru că mântuirea lumii n-a săvârșit-o la Roma «suveranul-pontif», — un om, stând cu tiară pe un tron imperial între 70 de cardinali, curați ca sfinții, ci Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, cu o coroană de spini, răstignit pe cruce la Ierusalim, între doi tâlhari. Avem de la El totul și nu ne trebuie de la altul nimic: Ne trebuie doar nouă mai multă înțelegere, prețuire și punere în valoare a marilor noastre bunuri ortodoxe, pe care le avem numai noi, și nu alții, și pe care nu le putem schimba și înlocui cu nimeni și cu nimic de la alții.

De altfel, Biserica papală știe și recunoaște, în această privință, că suntem în deplină posesiune a titlurilor și a mijloacelor mântuirii, și îndreptățește cu aceasta dorința noastră de a rămâne în Biserica ortodoxă, căreia îi aparținem cu trecutul, cu prezentul și cu viitorul nostru. Când Roma ne cheamă, lăsându-ne ceea ce avem, pentru a ne da doar un nume, însemnează că noi avem totul și că ea nu ne poate oferi nimic mai mult decât o firmă. Căci ce a dat ea uniaților, pe care i-a atras de la ortodocși prin mijloace politice sau altele condamnabile? Le-a pus pe piept o decorație falsă, ca acele bijuterii de sticlă, pe care Europeanii le oferă drept pietre scumpe unor indigeni naivi din colonii — de fapt uniații sunt asemenea colonii bisericesti romane «in terra missionis», și decorația este primatul papal. Le-a deschis ușa unor școli pontificale, în vederea propagandei confessionale printre conaționali,

96. Eugène Duplessy, *op. cit.*, pp. 175—176: Parmi les trois communions chrétiennes, quelle est celle qui, transcendentellement, procure le plus et le mieux le salut des âmes? A cette question nous répondrons: C'est l'Eglise romaine — (pentru că mântuiește mai mulți și dispune de mai multe mijloace de sfințire).

le-a trimis misionari ca să-i supravegheze, să-i instruiască și să ne dezbină, le declară din când în când afecțiune specială, și încolo, uniții au rămas și trăiesc cu ceea ce aveau din mult defăimata Biserică ortodoxă, care deci nu este moartă. Tot ce au până azi ca sentiment religios și ca bun creștin este moștenit în adevăr din Biserica noastră: Credința lor și pietatea lor sunt ale Bisericii ortodoxe; cultul și calendarul lor sunt cele ortodoxe; preoții lor se căsătoresc: «au femeie și copii» — ca «păcătoșii» preoți ortodocși; limba lor liturgică este limba maternă, cea care scandaliza pe abatele Bousquet; iar când credincioșii lor nu au preot, sau poate și când au, fac apel pentru serviciile bisericești, adică pentru satisfacerea sentimentului lor celui mai intim, a celui religios, la preoții ortodocși, ceea ce este foarte frumos și firesc. Este drept că la Roma nu sunt numiți «schismatici» și «Biserică moartă», ca noi ortodocșii, dar sunt priviți ca prozeiți de... coloare, ceea ce nu le face nicidecum mai multă cinste decât nouă. Ca Români ne pare rău, pentru că între ei se găesc și peste un milion, de a căror «gintă latină» Vaticanul face uneori mare caz. Mai bine stăpân sărac și cinstit în casa ta, decât musafir așa răsfiat în casa altuia.

De aceea să terminăm, trăgând concluziile.

Am spus destule, și am rămas totuși dator cu încă multe. N-am opus judecătorilor noștri confesionali decât în treacărt mărtaia favorabilă nouă a mai multora de credința lor, mai ales în timpul din urmă, când Biserica ortodoxă se bucură de o atenție deosebită și de o apreciere mai binevoitoare dinafară⁹⁷, în așa numita «mişcare ecumenică». Și n-am opus sentinței de condamnare a noastră la moarte, de critici sectari neîndurați, dreptul nostru la viață justificat cu o mișcare și o

97. Comp. Friedrich Sigmund-Schultze, în *Die orthodoxe Kirche auf dem Balkan und in Vorderasien. Geschichte, Lehre und Verfassung der orthodoxen Kirche*. (Ekklesia, Eine Sammlung von Selbstdarstellungen der christlichen Kirchen, t. X, fasc. 45), Leipzig 1939, Einleitung des Herausgebers, pp. 5—18. Același, în (partea a doua) *Die orthodoxen Patriarchate von Konstantinopel, Alexandrien, Antiochien, Jerusalem und das Erzbistum von Cypern*. (Ekklesia, t. X, fasc. 46), Leipzig 1941, p. 5 (Einleitung des Herausgebers). W. A. Visser't Hooft, op. cit. Hans Ehrenberg, *Der Aufbruch der östlichen Kirche*, în *Die Ostkirche*. Sonderheft der Vierteljahrsschrift *Una Sancta*, hrsg. von Nicolas von Arseniev und Alfred Martin, Stuttgart 1927, pp. 85—88. Interes deosebit pentru Biserica ortodoxă arată revistele *Itënikon*, (Prieuré d'Amay, Chevetogne, Belgia, — romano-catolică); *Kyrios*. Vierteljahrsschrift für Kirchen und Geistesgeschichte Osteuropas, Königsberg și Berlin, editată de prof. Hans Koch, — protestantă); *Oecumenica*. Revue de l'Anglicanisme et des questions oecuméniques (Londra); *Eine heilige Kirche* (v. mai sus, nota 79), — ca să nu vorbim de cele care scriu numai pentru a ne critica (Echos d'Orient). De asemenea studiază cu interes și simpatie Biserica ortodoxă Georg Wunderle, *Über die religiöse Bedeutung der ostkirchlichen Studien*. (Das östliche Christentum. Abhandlungen zum Studium der Ostkirchen, H. 10), Würzburg 1939. *Der christliche Osten. Geist und Gestalt*. Hergs. von Julius Tyciak, Georg Wunderle, Peter Werhu, Regensburg 1939. De notat că și doctrinarii romano-catolici ai ecumenismului, ca M.-I. Congar, *Chrétiens désunis. Principes d'un «oecuménisme» catholique*. (Unam Sanctum, 1), Paris 1937, cap. VI: Une eccésiologie orthodoxe, pp. 249—275 (bibliografie pp. 249—250, nota) și Arnold Rademacher, *Die Wiedervereinigung der christlichen Kirchen*, Bonn 1937, scriu fără patima obișnuită a apologetilor și misionarilor Romei în Orient. Însemnăm, pentru câteva pagini, și cartea lui Ugo Ianni, *Corpus Domini* (Problemi d'oggi), Modena (ed. de Guanda) 1938, pp. 717—722.

activitate religioasă, care sporește, se organizează și se întinde azi în toate Bisericile ortodoxe. Credința ortodoxă trăiește, viața creștină pulsează, interesul religios crește. Și dacă Dumnezeu ajută, căci nădejdea popoarelor ortodoxe este mai mult la cer, decât la pământ, Biserica ortodoxă se va putea ridica iarăși spre ce a mai fost, și nu va avea de invidiat și de cerut nimănui nimic. A trăit o iarnă grea și lungă, și nu așteaptă decât primăvara, ca să poată ieși să-și lucreze și semene iarăși ogorul, spre nouă și mai multă roadă.

Biserica ortodoxă este vie și tare : tare pe credința sa, pe cultul său, pe pietatea popoarelor sale, pe spiritul său patristic, pe tradiția sa ecumenică. Dinamismul ei nu se traduce atât în variație și în mișcare, cât în stabilitate, continuitate, tenacitate și rezistență, în durată și în siguranță de sine. Destinele ei nu sunt legate de un centru, de un om, de un stat sau de un regim, deși a avut de toate acestea. Ele s-au schimbat sau au căzut, ortodoxia a rămas, trăiește și luptă. Cu toate greutățile ce a întâmpinat, cu toate persecuțiile ce a suferit, cu toate lipsurile ce a cunoscut, ea nu și-a lăsat credința. În timpuri grele și cu mijloace modeste, ea a educat religios popoare de rase și culturi deosebite, le-a respectat și păstrat naționalitatea, merit recunoscut de unii istorici neortodocși ca extraordinar⁹⁸. Dacă s-a organizat în Biserici naționale, care se conduc independent, aceasta nu este descompunere și anarhie, ci dreptul și puterea de a trăi individual în sânul comunității ortodoxe. Și dacă popoarele ei s-au găsit uneori în conflicte politice, aceasta este trist, fără îndoială, dar este mai puțin grav decât sfârșirea religioasă sângeroasă adusă de Bisericile occidentale unora din popoarele lor, învrăjbite înăuntru confesional până azi.

Bisericile ortodoxe sunt mici și autocefale, în adevăr, dar fiecare din ele este moștenitoare și copârtașă deopotrivă a întregii Biserici ecumenice : Biserica ecumenică aparține fiecăreia din actualele Biserici ortodoxe, fie cât de mică, cu tot trecutul, cu tot avutul creștin, cu tot depozitul sacru, cu toți sfinții, cu toate luptele, cu toate durerile și bucuriile sale. O Biserică ortodoxă, oricât de mică și de modestă, este o Biserică întregă și deplin constituită, cu aceleași drepturi, datorii și răspunderi în fața lui Dumnezeu, cât și orice altă Biserică și cât toate Bisericile la un loc.

Dacă Biserica ortodoxă trăiește și rezistă de atât timp izolată și neajutorată, păstrând lui Iisus Hristos credință și dându-I sânge martiric, este dovadă că Întemeietorul ei n-a părăsit-o, că organismul ei este sănătos și viața ei lungă. Puterea ei nu vine din întindere, din număr și din strălucire ; vine din temelii, din izvoarele, din stăruința ei în tradiție : din consecvența ei cu sine însăși.

Biserica ortodoxă a dat creștinismului, în epoca ei de mare înflorire, tot ce creștinismul are omeneste mai bun. Creștinismul nu se poate concepe azi fără ea. Pentru a fi însă ceva în sânul creștinismului, Bise-

98. Comp. G. F. Hertzberg, *Geschichte der Byzantiner und des Osmanischen Reiches bis gegen Ende des sechszehnten Jahrhunderts*, Berlin 1883, p. 594, despre Biserica greacă din statul turc.

rica ortodoxă trebuie să rămână ceea ce a fost : *Biserica ortodoxă*. Ar fi păcat și pentru ea și pentru creștinism, ca ea să se piardă prin vreo lovitură mai grea dinafară, sau prin asimilare cu alta, pentru a înmulți turma altora cu un număr de oi de categoria a doua.

Recunoaștem altora avantajul numărului, progresului, științei, activității practice, al mijloacelor de lucru ; dar păstrăm încrederea în puterea de viață a Bisericii ortodoxe și o verificăm în strânsa ei legătură maternă cu poporul, în credința și în pietatea lui vie. Terenul religios al altor Biserici nu este mai bun decât al nostru ; este doar mai mult lucrat. Pomul lor, ca să întrebuițăm o figură care le place, nu este mai verde și de mai bun soi decât al nostru, dar este mai bine îngrijit.

În această privință, trebuie să recunoaștem criticilor noștri confesionali dreptul de a putea spune că viața și roada Bisericii ortodoxe sunt mai puține decât trebuie să fie și că pot fi cu mult îmbunătățite și sporite, prin grija noastră a tuturor : a ierarhiei, a clerului și a credincioșilor. Este ceea ce avem de făcut, pentru a pune în valoare marile bunuri religioase din Biserica ortodoxă : Pentru ca alții să le poată înțelege și aprecia, trebuie să le înțelegem, cultivăm și apreciem mai întâi noi înșine. Aceasta am făcut și acum, mărturisind pentru noi și pentru ei credința noastră de totdeauna în vitalitatea Bisericii ortodoxe.

CALEA ASCEȚILOR

Tito Colliander

INTRODUCERE ÎN VIAȚA DUHOVNICEASCĂ

Tito Colliander s-a născut la Sankt-Petersburg, în 1904, din părinți finlandezi, iar în 1918 a părăsit Rusia. Nu este nici preot, nici monah, ci simplu mirean, căsătorit, cu familie și copii. După cel de-al doilea război mondial, a fost profesor de religie ortodoxă în școlile suedeze din Helsinki. Lucrările sale au fost traduse în mai multe limbi.

Volumul de față se întemeiază pe învățătura Sfinților Părinți ai Bisericii Ortodoxe și este alcătuit în primul rând din extrase din scrierile acestora, tălmăcite fie literal, fie mai liber și cărora autorul le-a adăugat lămuririle și exemplele practice trebuincioase.

Cea mai mare parte a scrierilor Sfinților Părinți citate în aceste pagini se regăsesc în «Filocalie». Învățătura prezentată urmează pe deplin învățătura duhovnicească a Bisericii Ortodoxe, este comună, în esență, Răsăritului și Apusului, întrucât este, simplu, creștină.

Tito Colliander este un mirean, căsătorit și cu copii, profesor de religie ortodoxă la Helsinki (Finlanda), care scrie pentru mireni.

Tratatul de față, expune, în capitole scurte, presărate cu imagini familiale, cu exemple simple și realiste, dinamica vieții duhovnicești: despărțirea de lume și de plăcerile ei, fără a neglija însă treburile zilnice, lupta lăuntrică, condițiile absolut necesare pentru a izbândi, rugăciunea, stăpânirea trupului și a minții, stăruința în poftida clipelor de întunecime. Doar așa se poate ajunge la «mărgăritarul de mult preț»: lumina cea neînserată, dragostea pentru toți oamenii, rugăciunea neînțetată, prezența lui Hristos în inima unificată.

Învățătura sa este un rezumat fidel al învățaturii duhovnicești a Sfinților Părinți ai Bisericii Ortodoxe, comună, în esență, Răsăritului și Apusului, întrucât este, simplu, creștină.

I

ÎNCEPUTUL HOTĂRĂRII ȘI STĂRUINȚA ÎNTRU ACEASTA

De voiești să-ți mântuiești sufletul și să câștigi viața veșnică, ieși din toropeală, fă-ți semnul crucii și spune «În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh. Amin».

Credința nu se dobândește prin cugetare, ci prin faptă. Nu vorbele și speculațiile sunt cele care ne învață ce este Dumnezeu, ci trăirea.

* Lucrare realizată cu concursul Comitetului de Coordonare al Tineretului Ortodox din Franța — Centrul de Studii Ortodoxe.

** Colecția «Spiritalitate răsăriteană», seria «Răsăritul contemporan», Ed. Abbaye de Bellefontaine, Franța, 1973.

Pentru a lăsa să pătrundă aerul proaspăt, trebuie să deschizi fereastra ; pentru a te bronză, trebuie să te expui la soare. La fel și pentru a dobândi credința ; după cum spun Sfinții Părinți, nu-ți atingi țelul stând așezat confortabil și așteptând. Să facem asemenea fiului risipitor, care «sculându-se, a venit la Tatăl său» (Lc. 15, 20).

Oricât ar fi de grele și de numeroase lanțurile care te leagă de pământ, niciodată nu este prea târziu. Nu întâmplător s-a scris că Avraam avea șaptezeci și cinci de ani când a plecat (Fac. 12, 4), iar lucrătorii ceasului al unsprezecelea au primit aceeași plată ca și cei care lucrau din zori (Mt. 20, 1—16).

Tot așa, niciodată nu este prea devreme. Niciodată nu e prea devreme să stingi focul din pădure. Vrei să-ți vezi sufletul pustiit și ars ?

Încă de la botez, ai primit porunca războiului nevăzut cu cei ce-ți vrăjmășesc sufletul. Apucă-te de treabă. Ai amânat destul. Cufundat în lene și neglijență, ai risipit un timp prețios. Nu-ți rămâne decât să începi cu începutul, căci ai lăsat să se întineze în chip jalnic curăția primită la botez.

Apucă-te, deci, de treabă, acum, deindată, fără întârziere. Nu lăsa nici pe diseară, nici pe mâine, nici pe mai târziu, «când voi fi terminat ceea ce am acum de făcut». O amânare poate fi fatală.

Nu. Chiar acum, în clipa în care te hotărăști, trebuie să arăți prin fapte că te-ai despărțit de sinea ta cea veche și că de-acum începi o viață nouă, tinzând către un țel nou și urmând noi căi. Ridică-te, deci, cu curaj și spune : «Învrednicește-mă, Doamne, să încep acum. Ajută-mă !». Căci, înainte de toate, ai nevoie de ajutorul lui Dumnezeu.

Stăruiește în hotărârea ta și nu te uita înapoi. Pilda femeii lui Lot să-ți fie de învățătură : pentru că s-a uitat înapoi, s-a prefăcut în stâlp de sare (cf. Fac. 19, 26). Omul cel vechi, l-ai părăsit : nu mai lua zdreanța înapoi. Asemenea lui Avraam, ai auzit glasul Domnului spunându-ți : «Ieși din pământul tău, din neamul tău și din casa tatălui tău și vino în pământul pe care ți-l voi arăta Eu» (Fac. 12, 1). De acum înainte, către acest pământ trebuie să-ți îndrepti năzuințele.

II

INSUFICIENȚA PUTERILOR OMENEȘTI

Sfinții Părinți ne spun toți într-un glas : «Primul lucru pe care trebuie să-l ai în minte este ca niciodată, în nici un fel, să nu te bizui pe tine însuși. Lupta căreia trebuie să-i faci față este deosebit de aprigă și nu o poți purta doar cu puterile tale omenești. Dacă te încrezi în tine însuși, vei fi doborât imediat și-ți va pieri orice dorință de a mai continua lupta. Numai Dumnezeu îți poate dărui izbânda pe care o dorești».

Pentru mulți, această hotărâre de a nu se încrede în sine constituie o piedică greu de trecut, care-i oprește să pună odată început. Trebuie însă depășită, altminteri poți pierde nădejdea de a merge mai departe. Căci, într-adevăr, cum ar putea cineva să primească sfaturi, îndrumări și ajutor dacă el crede că știe totul poate totul și nu are nevoie de nimic din acestea ? Printr-un asemenea zid de autosuficiență nu poate

străbate nici o rază de lumină. «Vai de cei care sunt înțelepți în ochii lor și pricepuți după gândurile lor!» (Is. 5, 21—22); iar Sfântul Apostol Pavel ne previne: «Nu vă socotiți voi înșivă înțelepți» (Rom. 12, 16). Împărăția cerurilor s-a descoperit pruncilor, dar rămâne ascunsă celor înțelepți și pricepuți (cf. Mt. 11, 25).

Trebuie deci să ne debarasăm de această încredere exagerată în noi-înșine. Aceasta este deseori atât de adânc înrădăcinat în noi, încât nici nu ne mai dăm seama cât de mult ne stăpânește. Tocmai egoismul nostru, preocuparea pentru noi-înșine, amorul nostru propriu sunt cauzele tuturor greutăților pe care le întâmpinăm, ale lipsei noastre de libertate interioară în fața încercărilor la care suntem supuși, cauza neajunsurilor și a tuturor suferințelor noastre sufletești și trupești.

Privește spre tine însuși și vei vedea cât ești de stăpânit de dorința de a face plăcere propriului tău «eu», lui și numai lui. Libertatea îți este încătușată în lanțurile iubirii de sine, încât ești purtat încoace și-ncolo, ca un trup fără viață, de dimineața până seara: «Acum aș bea», «acum aș ieși», «acum am chef să mă uit prin ziar»... Clipă de clipă, propriile tale dorințe te mână fără răgaz și, dacă se ivește vreo piedică în calea lor, iei foc imediat cuprins de nemulțumire, de nerăbdare sau de mânie.

Dacă-ți cercetezi adâncurile conștiinței, vei descoperi aceleași lucruri. Cea mai bună dovadă este neplăcerea pe care o resimți când cineva te contrazice. Trăim astfel ca niște robi. Dar «unde este Duhul Domnului, acolo este libertate» (II Cor. 3, 17).

Ce câștigi dacă te învărți așa, mereu, în jurul propriului tău eu? Domnul ne-a poruncit să ne iubim aproapele ca pe noi-înșine și să-l iubim pe Dumnezeu mai presus de orice. Dar noi o facem? Nu cumva suntem, dimpotrivă, ocupați mereu de propria noastră bunăstare?

Fii convins că nimic bun nu poate veni numai de la tine. Chiar dacă îți se ivește un gând dezinteresat, fii sigur că nu vine de la tine, ci din Izvorul Bunătății, care l-a sădit în tine; este un dar de la Cel ce dăruiește viața. De asemenea, puterea de a preschimba acest gând bun în faptă nu este a ta, ci îți este dată de Sfânta Treime.

III

GRĂDINA INIMII

Viața cea nouă pe care o începi acum a fost deseori asemănată cu cea a unui grădinar. Pământul pe care îl cultivă este un dar de la Dumnezeu, ca și semințele, ca și căldura soarelui, ploaia și puterea care face legumele să crească. Lui i-a fost încredințată munca.

Dacă grădinarul vrea să aibă o recoltă bogată, trebuie să lucreze din zori și până în noapte, să plivească, să prășească, să stropească, să curețe, căci culturile sale sunt amenințate de multe primejdii care-i pot compromite recolta. El trebuie să muncească fără răgaz, să fie mereu cu ochii în patru, mereu atent, mereu gata să intervină. Și cu toate acestea, la urma urmei, recolta depinde în întregime de vreme și de forțele naturii, adică de Dumnezeu.

Grădina pe care ne-am apucat să o cultivăm și asupra căreia trebuie să veghem este propria noastră inimă ; recolta este viața veșnică.

Veșnică, întrucât nu este măsurată de timp și de spațiu, nu este legată de împrejurările exterioare. Este viață adevărată, o viață de libertate, de dragoste, de milostivire și de lumină. Nu este limitată de nimic, și pentru aceasta este veșnică. Este o viață trăită pe tărâm duhovnicesc. Este o nouă dimensiune a existenței. Începe aici pe pământ și nu are sfârșit. Nici o stăpânire lumească nu are putere asupra ei. Iar de descoperit, o descoperim în adâncul inimii.

«Nu te cruța pe tine însuși, spune Sfântul Isaac Sirul, și vrăjmașul își va pierde cumpătul la simpla ta apropiere. Fă pace cu tine însuși, și cerul și pământul vor face pace cu tine. Străduiește-te să intri în camera cea dinlăuntru și vei descoperi lăcașul cel ceresc, căci sunt unul și același lucru : pătrunzând în una, îl vei contempla și pe celălalt. Scara Împărăției se află în tine, ascunsă în inima ta. Eliberează-te de povara păcatelor și vei descoperi înlăuntru tău cărarea care-ți va face urcușul cu putință».

Lăcașul cel ceresc de care vorbește sfântul este un alt nume al vieții veșnice. Este numit și Împărăția cerurilor, Împărăția lui Dumnezeu sau, pur și simplu : Hristos. A trăi în Hristos, înseamnă a trăi în viața veșnică.

IV

O LUPTĂ TĂCUTĂ ȘI NEVĂZUTĂ

Acum, când știm unde se poartă lupta pe care o avem de dus și care-i este rostul adânc, mai rămâne să înțelegem de ce este numită «război nevăzut». Se numește așa, fiindcă se poartă pe de-a-ntregul în inima noastră, în tăcere, în adâncul sinei noastre. Este un lucru de căpătâi, asupra căruia Sfinții Părinți insistă în mod deosebit : pecetluiește-ți buzele și păstrează taina ! Dacă deschizi baia de aburi, căldura se duce și tratamentul își pierde tăria. Astfel, nu pomeni nimănui de hotărârea ta de acum. Nu spune nimic de noua ta viață, nici de trăirile pe care le ai sau de care nădăjduiești a te învrednici într-o zi. Despre așa ceva nu trebuie să fie vorba decât între Dumnezeu și tine. Singura excepție să fie pentru părintele tău duhovnicesc.

Tăcerea este necesară, pentru că, dacă vorbești cu ușurință de treburile tale, aceasta nu poate decât să te îndemne să te preocupi de tine însuși și *să-ți sporească încrederea de sine. Or, aceste porniri trebuie înăbușate în primul rând. Mulțumită tăcerii ne sporește încrederea în Cel care vede în ascuns (cf. Mt. 6, 4, 6, 18) ; mulțumită tăcerii, vorbim Celui care aude fără a fi nevoie de cuvinte. Tu nu cauți decât să te îndrepti către El, deci în El trebuie să ai încredere. Ești ancorat în veșnicie, și, în veșnicie, orice cuvânt amuțește.

De acum înainte, trebuie să te gândești că tot ce ți se întâmplă, important sau nu, îți este trimis de Dumnezeu pentru a te ajuta în lupta pe care o duci. Numai El știe ce-ți este de trebuință, de ce ai nevoie în momentul respectiv : propășire sau piedică, ispită sau cădere. Nimic nu este întâmplător : nu există întâmplare din care să nu ai ceva

de învățat. Trebuie să înțelegi bine acest lucru, încă de pe acum, căci astfel îți va spori încrederea în Domnul pe care ai hotărât să-L urmezi.

Sfinții ne mai dau un sfat pentru calea pe care o avem de urmat : consideră-te ca un copil care de-abia a început să vorbească și care face primii pași. Toată înțelepciunea ta luminează și toate cunoștințele tale nu-ți sunt de nici un folos în lupta care te așteaptă ; tot de nici un folos sunt și situația socială sau bunurile tale. Tot ce pozezi și nu este pus în slujba Domnului este o povară, iar o cunoaștere la care inima nu participă este steapă deci dăunătoare, căci îndeamnă la îngâmfare. Este numită «simplă știință», căci este lipsită de căldură și nu hrănește dragostea. Trebuie, deci, să-ți părăsești toată știința, și să devii un neștiutor pentru a fi înțelept. Trebuie să devii sărac pentru a fi bogat și slab pentru a fi puternic.

V

RENUNȚAREA LA SINE ȘI CURĂȚIREA INIMII

Dezarmat, slab și neputincios, ai de îndeplinit cea mai grea sarcină : să-ți învingi propriile dorințe egoiste. Tocmai aceasta este «necruțarea de sine», de care depinde în cele din urmă rezultatul luptei pe care o duci ; căci, atât timp cât te va stăpâni voința ta egoistă, nu-i vei putea spune Domnului cu inima curată : «Facă-se voia Ta». Dacă nu te poți descotorosi de slăvirea de sine nu te vei putea deschide adevăratei slave. Dacă te crampezi de propria ta libertate, nu vei putea fi părtaş la adevărata libertate care este domnia UNICEI voințe.

Taina cea mai adâncă a sfinților, aceasta este : nu căuta libertatea și-ți va fi dăruită.

Pământul nu va rodi decât spini și pălămidă, spune Scriptura. Omul va trebui să-l lucreze în sudoarea frunții și cu multă trudă (cf. Fac. 3, 17—19). Acest pământ este chiar omul, propria sa fire. Sfinții Părinți ne sfătuiesc să începem cu lucruri mărunte căci, așa cum spune Sfântul Efrem Sirul, cum vei putea stinge un mare incendiu fără să fi învățat să înăbuși un foc mai mărunț ? Dacă vrei să fii în stare să îți piept unei patimi violente, spun Sfinții Părinți, înăbușă-ți micile dorințe. Să nu crezi că le poți despărți unele de altele : sunt legate ca verigile unui lanț sau ca ochiurile unei plase.

Iată de ce nu slujește la nimic să începi să te lupti cu principalele vicii sau cu proastele obiceiuri care-ți opun o rezistență îndârjită, dacă nu te străduiești în același timp să-ți învingi micile slăbiciuni «nevinovate» : mici lăcomii, mândrimi ale limbii, curiozitate, obișnuința de a te amesteca în treburile altuia. Toate dorințele noastre au, într-adevăr, același temei : obișnuința constantă de a ne satisface numai voia proprie. Aceasta trebuie stărpită. De la cădere încoace, voia ne este pusă exclusiv în slujba propriului «eu». Astfel încât țelul luptei noastre să fie înăbușirea voii proprii. Trebuie să purcedem deîndată la aceasta și să luptăm fără răgaz. Te mănâncă limba să pui o întrebare ? N-o pune ! Ți-e foarte poftă să bei două cești de cafea ? Nu bea decât una ! Ai chef să te uiți pe fereastră ? Nu te uita. Ai dori să mergi într-o vizită ? Rămâi acasă.

Aceasta înseamnă necruțare de sine. În felul acesta, cu ajutorul lui Dumnezeu, faci să tacă vocea gălăgioasă a voii tale proprii.

Te întrebi, poate, dacă este cu adevărat nevoie de așa ceva? Sfinții Părinți îți răspund cu o altă întrebare: crezi într-adevăr că ai putea umple un vas cu apă curată fără să-l fi golit mai înainte de apa murdară care era înăuntru? Ai vrea să primești un oaspete iubit într-o odaie îmbâcsită cu tot felul de vechituri și de zdrențe? Nu. «Oricine și-a pus nădejdea în Domnul, acesta se curățește pe sine» (I Ioan 3, 3), spune Sfântul Apostol Ioan.

Să ne curățim inima! Să aruncăm afară din ea toate vechiturile prăfuite care s-au îngrămădit înăuntru; să-i spălăm podeaua cu peria, să ștergem geamurile și să deschidem ferestrele, pentru ca aerul și lumina să poată intra în încăperea din care vrem să facem un altar pentru Domnul nostru. Să ne schimbăm și hainele, pentru ca mirosul învechit de mucegai să nu ne mai însoțească, și ca să nu fim aruncați afară (cf. Mt. 22, 13).

Iată munca noastră de fiecare zi și de fiecare clipă.

Nu facem astfel decât să îndeplinim ce ne-a cerut Domnul, prin sfântul Său apostol Iacob: «Curățiți-vă inimile!» (Iacov 4, 8) Apostolul Pavel ne cere «să ne curățim de toată întinarea trupului și a duhului» (II Cor. 7, 1). Căci, ne spune Hristos, «cele ce (...) pornesc din inimă, acelea spurcă pe om. Căci din inimă ies gânduri rele, ucideri, adultere, desfrânări, furtişaguri, mărturii mincinoase, hule. Acestea sunt care spurcă pe om» (Mt. 15, 18—19). Iată de ce îi îndeamnă astfel pe farisei: «Curăță întâi partea dinăuntru a paharului și a blidului, ca să fie curată și cea din afară» (Mt. 23, 26).

Punând în practică acest îndemn de a începe cu cele dinăuntru, să avem mereu în gând că nu prin noi înșine ne curățim inima. Și nu pentru mulțumirea noastră personală ne dereticăm și primenim camera de oaspeți, ci pentru ca oaspetele nostru să se simtă bine înăuntru. Ne întrebăm: «O va găsi pe gustul lui? Va rămâne înăuntru? Toate gândurile noastre sunt pentru el.

Apoi ne retragem mai în spate, în planul al doilea, fără să așteptăm răspuns.

După cum arată Nichita Stithatul, omului îi sunt proprii trei stări: omul trupesc, care vrea să trăiască pentru propria sa plăcere, chiar și în detrimentul celorlalți; omul firesc, (exact: «omul sufletesc») care vrea să placă în același timp și sieși și celorlalți; omul duhovnicesc, care se străduiește să-i placă numai lui Dumnezeu, necăutând ale sale. Primul, se află sub fire, al doilea este potrivit firii, al treilea este deasupra firii: aceasta din urmă este viața în Hristos.

Omul duhovnicesc gândește duhovnicește; nădejdea lui este să audă într-o bună zi îngerii bucurându-se «pentru un păcătos care se pocăiește» (Lc. 15, 10) și care nu este altul decât el însuși. Oricare ți-ar fi simțămintele, să lucrezi însuflețit de această nădejde, căci Domnul ne-a dat această poruncă: «Fiți, dar, voi desăvârșiți precum Tatăl vostru Cel ceresc desăvârșit este» (Mt. 5, 48) și «Căutați mai întâi Împărăția lui Dumnezeu și dreptatea Lui» (Mt. 6, 33).

Nu-ți îngădui nici o clipă de odihnă, nici un răgaz atâta timp cât nu vei fi stărpit această parte din tine care ține de cele trupești. Hotărăște-te să-ți descoperi orice manifestare a omului animal în sinea ta și să o înăbuși fără milă. «Căci trupul pofteste împotriva duhului, iar duhul împotriva trupului» (Gal. 5, 17).

Iar dacă, lucrând astfel la propria ta mântuire, te temi să nu fii cuprins de duhul trufiei părându-ți drept în propriii tăi ochi, cerce-tează-te și spune-ți că cel care se teme să nu devină drept în ochii săi, acela, suferă de orbire, nevăzând că, de fapt, în propriii săi ochi, el ESTE deja drept.

VI

TREBUIE ÎNLATURATĂ ÎNCLINAȚIA SPRE PLĂCERE

Scriptura ne spune că puțini sunt cei ce află cărarea cea îngustă care duce la viață și că trebuie să ne silim să intrăm pe poarta cea strâmtă, «că mulți, zic vouă, vor căuta să intre și nu vor putea» (Lc. 13, 24).

Cauza trebuie căutată tocmai în refuzul necruțării de sine. Ne stăpân, poate, viciile cele mai grave și mai periculoase, dar aici ne oprim. Ne lăsăm, în schimb, micile fantezii să se dezvolte în libertate, după placul lor. Nu furăm, nici nu pungășim, dar clevetirea ne face cea mai mare plăcere. Nu ne îmbătăm, dar ne lăcomim la ceai sau la cafea. Inima ne este în continuare plină de dorințe, căci rădăcinile nu le-au fost smulse și rătăcim la întâmplare prin pădurea de nepătruns care a crescut pe terenul fertil al iubirii de sine.

Pornește neîntârziat lupta cu această iubire de sine, care este rădăcina tuturor relelor de care suferi. Dacă n-ai fi plin de milă pentru tine însuți, ți-ai da deîndată seama că tu ești cel ce-ți faci rău, refuzând să înțelegi că suferințele sunt de fapt spre binele tău. Iubirea de sine îți întunecă vederea. Nu te compătimesți decât pe tine, și ca urmare orizontul tău se închide aici. Dragostea este ferecată înlăuntrul tău: eliberează-o, și nu vei mai fi nefericit.

Renunță la slăbiciunile tale pierzătoare și la setea de bună stare; lovește-le din toate părțile! Înăbușă-ți înclinația spre plăcere, las-o fără aer. Fii riguros cu tine însuți, refuză eului tău trupesc fărâmele de satisfacție pe care le pretinde cu încăpățănare. Căci, după cum obișnuința se întreține prin repetiție, tot așa, dacă nu o hrănești, piere.

Închizând răului poarta din față, ai grijă ca nu cumva să lași întredeschisă vreo ușă lăturnalnică, pe unde să se strecoare lesne, sub altă formă.

La ce-ți folosește, de pildă, să dormi pe tare, dacă pe de altă parte îți oferi plăcerea unei băi fierbinți? La ce-ți folosește să te lași de fumat, dacă te lași în voia dorinței de pălăvrăgeală? Ce folos că nu mai pălăvrăgești, dacă nu încetezi să citești romane captivante? Și la ce-ți folosește să renunți la lectură, dacă dai frâu liber imaginației, lăsându-te legănat de dulci visări?

Toate nu sunt decât forme diferite ale uneia și aceleiași realități: setea ta nestinsă de a-ți satisface dorința de plăcere. Străduiește-te să-ți

înăbuși până și dorința de a posedea obiecte agreabile, de a resimți o senzație de bunăstare, de a te simți în largul tău. Învață să iubești neajunsurile, sărăcia, suferința, lipsurile. Învață să urmezi poruncile Domnului : să nu spuți lucruri deșarte, să nu te îmbraci cu grijă, să te supui întotdeauna autorității, să nu privești o femeie pofbind-o, să nu te mâinii etc. Toate aceste porunci ne-au fost date ca să le urmăm, nu ca să ne purtăm ca și cum nu ar exista, altminteri, Domnul mîiei nu le-ar fi poruncit. «Dacă vrea cineva să vină după Mine, să se lepede de sine» (Mt. 16, 24) ; Domnul face astfel apel la voința fiecăruia («dacă VREA cineva») și la efortul personal («să se lepede de sine»).

VII

IUBIREA DE SINE SĂ FACĂ LOC IUBIRII LUI HRISTOS

«Dacă ieșim din noi înșine, pe cine întâlnim ?», se întreabă episcopul Teofan Zăvorățul. Și tot el răspunde : «Îl întâlnim pe Dumnezeu și pe aproapele». Iată adevăratul motiv pentru care lepădarea de sine este o condiție — chiar principală — pe care trebuie să o îndeplinească cel care caută mântuirea în Hristos : doar în felul acesta centrul de gravitație al ființei noastre se poate deplasa de la noi înșine la Hristos, care este în același timp Dumnezeu și aproapele.

Aceasta înseamnă că toată solitudinea, toată grija, toată dragostea pe care o revărsăm asupra noastră se îndreaptă atunci, în întregime și firesc, aproape fără să ne dăm seama, către Dumnezeu și, de acolo, către aproapele. Doar atunci vei putea face binele astfel încât «stînga ta să nu știe ce face dreapta» iar «milostenia ta să fie într-ascuns» (Mt. 6, 3—4).

Cât timp aceasta nu se va realiza, nu veți putea fi «plini de toată cunoștința, putând să vă povățuiți unii pe alții» (Rom. 15, 14) în mod real, nu numai material. Toate încercările noastre în acest sens sunt greșite dintru început, fiind «ale noastre» și pornind din dorința de a ne place nouă înșine. Trebuie să înțelegem acest lucru, altfel riscăm lesne să ne rătăcim angajându-ne pe calea unui așa-zis devotament față de ceilalți și a unor fapte bine intenționate, dar care ne readuc inevitabil în mlaștina propriei noastre satisfacții.

Prin urmare, nu vă împovărați cu așa-zise întruniri caritabile, opere de binefacere și alte activități asemănătoare. Neastâmpărul sub orice formă este o otrăvă de temut. Cercetează-ți inima, analizează-te cu atenție și-ți vei da seama că multe din aceste activități, care par închinare semenilor, au, în realitate, ca punct de plecare nevoia de a ne amorți conștiința ; adevărata lor cauză este tendința noastră irepresibilă de a căuta ceea ce ne place (Rom. 15, 1) și ne satisface.

Nu ; Dumnezeu iubirii, al păcii și al jertfei neprecupețite nu poate sălășlui acolo unde este căutată cu zgomot și agitație propria satisfacție, chiar dacă se invocă pretexte nobile. Un criteriu de discernământ poate fi acesta : dacă pacea sufletului îți este tulburată, dacă ești descurajat sau puțin iritat pentru că dintr-un motiv oarecare a trebuit să renunți la o faptă bună pe care o plănuiseși, negreșit, izvorul acesteia era tulbure.

Te întrebi, poate, de ce? Cei cu experiența vieții duhovnicești îți pot spune că piedicile și adversitățile exterioare nu-i pot lovi decât pe cei care nu și-au încredințat voia Domnului. Este de neînchipuit ca Dumnezeu să întâlnească vreo piedică. Ori, o faptă cu adevărat dezinteresată, nu este «a mea», ci a lui Dumnezeu. Nu poate fi împiedicată. Doar propriile mele planuri, propriile mele intenții — să studiez, să lucrez, să mă odihnesc, să mănânc, să fac un serviciu aproapelui — doar acelea pot fi împiedicate de împrejurări exterioare. Și atunci mă întristez. Dar pentru cel care a descoperit cărarea cea îngustă care duce la viață, adică la Dumnezeu, singura piedică posibilă ar decurge din voința sa păcătoasă. Dacă el vrea să facă un lucru, dar nu-l poate duce la bun sfârșit, de ce s-ar întrista? De altfel, unul ca acesta nici nu-și mai face planuri (cf. Iacov 4, 13—16).

Dar aceasta este o altă taină a sfinților.

Nu-ți face iluzii. Un creștin trebuie «să umble precum Hristos a umblat» (I Ioan 2, 6), El, care nu Și-a căutat niciodată voia Sa (Ioan 5, 30), ci s-a născut pe paie în iesle, a postit patruzeci de zile, a petrecut nopți întregi în rugăciune, a vindecat pe cei bolnavi, a alungat demonii, n-a avut unde să-și plece capul, iar în cele din urmă a fost scuipat, biciuit și răstignit.

Gândește-te cât ești tu de departe de acestea! Întrebă-te neîncetat: am petrecut măcar o noapte veghind și rugându-mă? Am postit măcar o zi? Am alungat măcar un singur demon? M-am lăsat insultat și lovit fără să opun rezistență? Mi-am răstignit cu adevărat trupul? (cf. Gal. 5, 24) și am renunțat la propria-mi voie? Gândește-te mereu la aceasta.

De ce trebuie să te lepezi de sine? Pentru că cel care s-a lepădat cu adevărat de sine nu-și va mai pune întrebarea: sunt oare fericit? sunt mulțumit? Asemenea întrebări nu se vor mai pune pentru tine atunci când te vei fi lepădat cu adevărat de tine însuși. Căci, făcând aceasta, vei fi lepădat într-adevăr și orice dorință de a-ți mai căuta propria plăcere pe pământ sau în cer.

Această căutare încăpățanată a propriei plăceri este rădăcina tulburării și sfâșierii din inima ta. Leapăd-o, luptă cu ea și restul îți va fi dăruit fără efort.

VIII

PĂZEȘTE-TE DE ÎNTOARCEREA VRĂJMAȘULUI

Primele izbânzi în lupta cu tine însuși să-ți fie semnul că ești pe calea cea bună. Dar nu te considera virtuos; dă slavă lui Dumnezeu, că ți-a dat putere; și nu te bucura peste măsură, ci grăbește-te să-ți urmezi calea. Altminteri, demonul va înălța capul și te va ataca pe ascuns. Adu-ți aminte de porunca dată de Dumnezeu poporului Israel și să-ți fie de învățătură: «Când veți trece peste Iordan în pământul Canaanului, să alungați de la voi pe toți locuitorii țării (...) cei rămași din ei vor fi spini pentru ochii voștri și bolduri pentru coastele voastre» (Num. 33, 51—55).

Fața văzută a izbânzii nu contează. Poate fi vorba de renunțarea la țigara de dimineață sau de ceva tot atât de neînsemnat la prima vedere ca a nu întoarce capul sau a nu-ți îngădui un schimb de priviri. Nu ceea ce se vede în afară contează. Lucrurile mici pot fi importante, iar cele mari, mărunte.

Să te aștepți, însă, mereu la o nouă fază a luptei. Să fii mereu pregătit, nu este timp pentru odihnă.

Păstrează, totodată, tăcerea. Nimeni să nu știe ce se petrece în tine. Tu lucrezi pentru Cel nevăzut, așa că și lucrul tău să fie nevăzut. Sfinții ne spun că, dacă risipim fărâmituri în jurul nostru, acestea vor fi imediat ciugulite cu lăcomie de păsările vrăjmașului. Păziți-vă de slava deșartă: dintr-o singură îmbucătură poate mistui rodul multor nevoințe.

Iată de ce Părinții ne învață să acționăm cu discernământ. Din două rele, alege-l pe cel mai mic. Când ești singur, poți alege ce este mai umil, dar dacă te vede cineva, alege calea de mijloc, ca să atragi cât mai puțin atenția. Pe cât se poate, treci neobservat, aceasta să-ți fie regula în orice împrejurare. Despre tine să nu vorbești: nu povestii cum ai dormit, ce-ai visat, ce ți s-a întâmplat; nu-ți da cu părerea dacă nu ești întrebat, nu fă confidențe privind preocupările și grijile tale. Astfel de subiecte de conversație nu pot decât să te facă să te preocupi prea mult de tine însuși.

Nu fă schimbări în locuința ta, nici la locul de muncă, nicăieri. Gândește-te că nici un loc, nici un anturaj, nici o altă circumstanță exterioară nu pot fi nepotrivite luptei în care te-ai angajat. Singura excepție ar fi o ocupație care să-ți favorizeze nemijlocit viciile.

Nu umbla după situații sau titluri bătătoare la ochi; cu cât starea ta va fi mai smerită și te va pune în slujba celorlalți cu atât vei fi mai liber. Fii mulțumit cu condiția ta prezentă. Nu te grăbi să-ți valorifici cunoștințele și priceperea. Abține-te să faci observații de felul «nu așa, nici așa... Fă așa sau așa». Nu contrazice pe nimeni, nu te angaja în discuții cu nimeni, lasă-i pe ceilalți să aibă dreptate. Nu da niciodată întâietate propriei voințe în fața voinței celorlalți. Așa vei învăța dificila artă a supunerii și în același timp a smereniei, fără de care nu se poate.

Primește observațiile fără proteste. Dă slavă lui Dumnezeu când ești disprețuit, uitat, nebagat în seamă. Dar nu-ți făuri singur prilejuri de umilnă; oricum, îți vor fi oferite din belșug cât e ziua de lungă. Sunt unii oameni mereu cu capul plecat, zbătându-se să ocupe mereu ultimul loc, de-ți vine să zici «Cât e de smerit!». Numai că cel cu adevărat smerit are darul de a trece neobservat. Lumea nu-l cunoaște (I In. 3, 1). Pentru lume, el este cel mai adesea un nimeni.

Când Petru și Andrei, Iacov și Ioan și-au părăsit năvoadele și l-au urmat pe Iisus, ce-au gândit tovarășii de lucru, pe care i-au lăsat pe malul lacului? Pentru aceștia, ei nu mai existau, plecaseră. Nu șovăi, nu te teme să dispari și tu, din mijlocul «acestui neam adulter și păcătos». Ce voiești: să câștigi lumea sau să-ți câștigi sufletul? (cf. Mc. 8, 34—38). «Vai vouă, când toți oamenii vă vor vorbi de bine» (Lc. 6, 26).

IX IZBÂNDA ASUPRA LUMII

Sfântul Vasile cel Mare spunea: «Nu poți ajunge la cunoștința adevărului cu o inimă tulburată». Iată de ce trebuie să ne străduim să evităm tot ce ne tulbură inima, tot ce distrage atenția duce la surexcitare, tot ce trezește patimile sau neliniștea. Trebuie să ne eliberăm, pe cât cu putință, de zgomot, de agitația și de tulburarea iscate de deșertăciuni. Căci atunci când slujim Domnului, nu trebuie «să ne îngrijim și pentru multe să ne silim», ci să ne amintim că doar «un lucru trebuie» (Lc. 10, 41).

Pentru a te îmbăia, trebuie să te dezbraci. La fel e și cu inima; trebuie despuiată de toate veșmintele exterioare ale acestei lumi, pentru ca Cel care o curățește să poată ajunge la ea. Razele binefăcătoare ale soarelui nu pot atinge decât pielea fără îmbrăcăminte. Tot așa, și harul mântuitor și de viață făcător al Duhului Sfânt.

Trebuie deci să accepți dezgolirea. Refuză-ți — dar fără ostentație — tot ceea ce-ți oferă plăcere și satisfacție, bunăstare și distracție, tot ceea ce mângâie sau delectează ochii, urechile, cerul gurii sau celelalte simțuri. «Cine nu este cu Mine este împotriva mea». (Mt. 12, 30). Despoaie-te zi cu zi de nevoile și obișnuințele tale în domeniul relațiilor sociale; fă-o cu calm, cu judecată, fără rupturi bruște, dar cu toate acestea în mod radical. Detașează-te treptat, pe cât se poate, de toate legăturile cu lumea din afară: invitații, concerte, recepții, în general de «tot ce este în lume, adică pofta trupului și pofta ochilor și trufia vieții», căci toate acestea «nu sunt de la Tatăl, ci sunt din lume» (I In. 2, 16) și se războiesc cu sufletul nostru.

Dar ce este lumea? Să nu ne-o închipuim ca o realitate exterioară și tangibilă, purtând pecetea păcatului. Lumea, spune Sfântul Macarie Egipteanul, este perdeaua de flăcări întunecate care înconjoară inima și închide calea spre pomul vieții. Lumea este cea de care ne simțim legați și care ne aduce satisfacții pământești; este ceea ce, în noi, «nu L-a cunoscut pe Dumnezeu» (cf. In. 17, 25).

Dorințele și pornirile noastre fac parte din lume. Sfântul Isaac Sirul le enumeră: atracția pentru bogăție și tendința de a strânge și a ne însuși tot felul de bunuri; înclinația către plăcerea simțurilor; dorința de cinstire, din care pornește invidia; dorința de a-i domina pe ceilalți și de a te face ascultat; orgoliul măririi și al puterii; preocuparea de a fi admirat și iubit; setea de laude; grija pentru bunăstarea trupezască. Toate acestea țin de lume; ele își dau mâna împotriva noastră pentru a ne amăgi și a ne fereca în lanțuri apăsătoare.

Dacă vrei să scapi de ele, cercetează-te cu ajutorul acestei liste și vezi limpede cu ce anume ai de luptat ca să te apropii de Dumnezeu. Căci «prietenia lumii este dușmănie față de Dumnezeu» iar «cine va voi să fie prieten cu lumea se face vrăjmaș lui Dumnezeu» (Iacov 4, 4). Zările nemărginite nu ni se descoperă privirii decât dacă părăsim văile înguste, cu îndeletnicirile și plăcerile lor specifice. «Nimeni nu poate să slujească la doi domni» (Mt. 6, 24); este cu neputință să te afli în același timp și în vale și pe culmi.

Pentru ca urcușul să-ți fie mai lesnicios, pentru a scăpa cât mai repede de greaua ta povară, pune-ți adesea întrebări ca acestea : «Nu cumva pentru propria mea plăcere și nu pentru plăcerea ceilalți, mă duc la acest concert sau la cinematograful ? Înseamnă oare că-mi răstignesc trupul dacă mă duc la această petrecere ? Înseamnă că vând tot ce am dacă fac această călătorie de plăcere sau dacă-mi cumpăr această carte ? Îmi chinuiesc oare trupul și-l supun robiei (I Cor. 9, 27) dacă mă întind să citesc ?» Această listă de întrebări poate fi modificată sau completată în funcție de obiceiurile tale raportate la modul de viață propovăduit de Evanghelie. Și, ține minte că «cel ce este credincios în foarte puțin și în mult este credincios și cel ce este nedrept în foarte puțin și în mult este nedrept» (Lc. 16, 10). Nu te teme de suferință : ea te va ajuta să ieși din această vale îngustă unde trăiești la cheremul poftelor tale trupești, făcând voiele trupului și ale gândurilor păcătoase (cf. Efes. 2, 3).

Pune-ți neîncetat aceste întrebări. Dar nu ți le pune decât ție. Nici odată, în nici un caz, nici măcar în gând, să nu ți le pui cu privire la altcineva. În chiar clipa în care-ți pui o astfel de întrebare cu privire la altcineva, înseamnă că te erizezi în judecător și prin aceasta vei fi tu însuși judecat. Te lipsești astfel singur de tot ceea ce-ai câștigat cu trudă. Făcuseși un pas înainte, dar ai făcut zece înapoi. Așa că ai dreptate să-ți deplângi îndărătnicia, eșecul și orgoliul.

X

PĂCATELE ALTORA ȘI PĂCATELE NOASTRE

Ți-ai dat acum seama de nimicnicia ta, de sărăcia și ticăloșia ta ; iată de ce strigi către Domnul asemenea vameșului : «Dumnezeule, fii milostiv mie, păcătosului !» (Lc. 18, 13). Și adaugi : «Ba sunt chiar mai rău decât vameșul, căci eu nu mă pot împiedica să nu-l privesc cu dispreț pe fariseu, iar inima mea se mândrește și spune : Îți mulțumesc că nu sunt ca el».

Dar, ne spun sfinții, atunci când vei deveni conștient de întunecimea inimii tale și de slăbiciunea trupului tău, îți va pieri orice dorință de a-ți mai judeca fratele. Dincolo de propria ta întunecime, vei vedea atunci lumina cerească strălucind în toate făpturile, care o oglindesc ; nu vei mai putea lua seama la păcatele celorlalți când ale tale sunt atât de mari. Într-adevăr, de abia când vei tinde cu ardoare către desăvârșire, vei începe să descoperi cât ești de nedesăvârșit. Și de abia atunci când vei vedea cât ești de nedesăvârșit, desăvârșirea îți va deveni accesibilă. Astfel, desăvârșirea purcede din slăbiciune.

Iar atunci vei dobândi ceea ce Sfântul Isaac Sirul făgăduia celor care nu se cruță pe sine : «Iar vrăjmașul își va pierde cumpătul la simpla ta apropiere».

De ce vrăjmaș vorbește aici Sfântul ? Desigur, de cel care a luat într-o zi chipul șarpelui și care de atunci stârnește în noi nemulțumirea, nerăbdarea, precipitarea, mânia, invidia, teama, neliniștea, ura, descurajarea, lenea, tristețea, îndoiala, tot ceea ce ne otrăvește existența și își are rădăcinile în iubirea de sine și în mila pentru noi înșine.

Deci, cum ar putea voi să i se supună ceilalți acela care constată, cu suferința adâncă pe care o inspiră dragostea, că el nu i se supune niciodată Învățătorului său? Cum ar mai putea atunci să se tulbure, să-și piardă răbdarea, să-și iasă din fire dacă lucrurile nu merg potrivit dorinței sale? Un astfel de om s-a obișnuit, printr-un îndelung exercițiu, să nu mai dorească nimic, ori, cum explică Avva Dorotei, celui care nu mai are dorințe totul i se întâmplă după dorința sa. Voia sa urmează întru totul voii lui Dumnezeu, încât tot ceea ce cere, obține (Mc. 11, 24).

Cum ar mai putea fi stăpânit de invidie cel care, departe de a voi să se înalțe pe sine, este conștient de propriile sale scăderi și consideră că ceilalți merită mult mai mult decât el stimă și considerație? Cum ar mai putea fi încercat de teamă, de spaimă sau de neliniște cel care, asemenea tâlharului de pe cruce, vede în tot ce i se întâmplă dreapta răsplată a faptelor sale (Lc. 23, 41)? Nepăsarea îi piere, căci neîncetat o hăituiește și-i demască în sinea sa cele mai slabe urme. Descurajarea dispăre, căci cum ar mai putea fi pus la pământ cel care stă neîncetat în genunchi cu duhul? Ura îi este de acum pe deplin îndreptată către răul care se află în sine și care îl împiedică să-L vadă limpede pe Domnul; își urăște propria viață (Lc. 14, 26). Îndoiala nu mai are nici o putere asupra lui, căci a gustat și a văzut că bun este Domnul (Ps. 33, 8); Domnul este tot sprijinul lui. Dragostea sa se face tot mai cuprinzătoare, la fel și credința. Culege roadele smereniei. Dar toate acestea nu se întâlnesc decât pe cărarea cea strâmtă, pe care puțini o află (Mt. 7, 14).

XI

RĂZBOIUL LĂUNTRIC ESTE DOAR UN MIJLOC ÎN SLUJBA UNUI ȚEL

Scuturându-ți lanțurile dinafară, te eliberezi în același timp și de legăturile lăuntrice. Când scapi de grijile dinafară, îți despovărezi și sufletul. Prin urmare, greaua luptă pe care o ai de dus este doar un mijloc și, ca atare, nu este nici bună, nici rea în sine; sfinții au asemănat-o adesea cu un tratament medical. Chiar dacă este greu de urmat, este, totuși, o cale de a-ți recăpăta sănătatea.

Gândește-te mereu că nu dai dovadă de cine știe ce virtute, străduindu-te să te stăpânești. Într-adevăr, de ce virtute poate fi vorba atunci când, după ce ai căzut, din propria ta neglijență, într-o galerie subterană, pui mâna pe lopată și pe târnăcop încercând să ieși de acolo? Ba este chiar cel mai firesc lucru să te folosești de uneltele pe care ți le întinde cineva aflat la suprafață ca să încerci să scapi din strâmtoare și întunecime. Curată prostie ar fi să nu faci așa.

Această pildă îți poate fi de învățătură. Uneltele sunt mijloacele mântuitoare, poruncile evanghelice, sfintele taine ale Bisericii, care au fost puse la îndemâna fiecărui creștin încă de la botez. Nefolosite, nu-ți vor sluji la nimic. Dar, folosite cu bună știință, te vor ajuta să-ți croiești calea către libertate și lumină.

«Prin multe suferințe trebuie să intrăm în Împărăția lui Dumnezeu» (F. A. 14, 22). Asemenea celui căzut în subterană, trebuie să renunțăm la odihnă, la somn, la distracții; asemenea lui, trebuie să rămânem treji și să folosim din plin fiecare clipă pe care ceilalți o petrec dormind sau ocupându-se de fleacuri. Nu trebuie să lăsăm din mână lopata și târnăcopul, adică rugăciunea, postul, privegherea și toate celelalte prin care îndeplinim porunca Domnului (cf. Mt. 28, 20). Iar dacă inimii noastre îi vine greu să accepte asemenea disciplină, trebuie să ne punem în joc întreaga voință pentru a o sili să se supună, dacă vrem să ieșim la liman.

Ce răsplată va primi cel căzut în subterană — dacă mai poate fi vorba de răsplată? Strădania sa însăși îi va fi răsplata; aceasta constă în dragostea sa de libertate, în nădejdea și credința care l-au făcut să pună mâna pe unelte. Pe măsură ce lucrează nădejdea, credința și dragostea sporesc: cu cât este mai activ și nu-și precupețește eforturile, cu atât răsplata îi sporește. El se consideră un prizonier printre alți prizonieri; în proprii săi ochi, nimic nu-l deosebește de tovarășii săi: un păcătos printre alți păcătoși, închis în măruntaiele pământului. Dar, în timp ce ceilalți, resemnați și lipsiți de nădejde, dorm sau joacă cărți ca să le treacă vremea, el merge înainte și lucrează. A aflat o comoară și iarăși a ascuns-o (cf. Mt. 13, 44): poartă în sine Împărăția lui Dumnezeu, adică dragostea, credința și nădejdea de a ieși într-o bună zi la aerul curat de afară. Desigur că, pentru moment, nu întrezărește adevărata libertate decât ca prin oglindă (I Cor. 13, 12), dar prin nădejde este deja liber: «prin nădejde ne-am mântuit» (Rom. 8, 24). Apostolul adaugă: «dar nădejdea care se vede nu mai e nădejde», pentru a ne desluși și mai bine cele spuse înainte. Într-adevăr, atunci când prizonierul și-a dobândit libertatea și o vede față către față, el nu mai este un prizonier printre ceilalți, de pe pământ, ci se află de-acum în lumea libertății, a acelei libertăți date lui Adam și redată nouă prin Hristos.

Asemenea prizonierului, suntem deja liberi prin nădejde; dar împlinirea mântuirii se află dincolo de viața pământească. De abia atunci vom putea spune cu certitudine: «Sunt mântuit!» Cu adevărat, porunca de a fi desăvârșit precum Tatăl nostru Cel ceresc desăvârșit este (cf. Mt. 5, 48) nu-și poate afla împlinirea deplină în om aici pe pământ. Atunci, de ce ne-a mai fost dată? Sfinții ne răspund: pentru ca să ne putem începe strădaniile încă de acum, dar având în fața ochilor, mereu, veșnicia.

Țelul omului este libertatea; dar el nu și-o poate dărui singur sieși, nici nu o poate primi de la aproapele său; nu o va dobândi decât de la Dumnezeu, ne spune episcopul Teofan.

Îndemnul spre libertate îmbracă într-adevăr această formă: «Pocățiți-vă!». Iar Domnul ne adresează această chemare: «Veniți la Mine toți cei osteniți și împovărați și Eu vă voi odihni pe voi» (Mt. 11, 28). De ce osteneală să fie vorba? De cea legată de asigurarea propriei noastre fericiri trecătoare? Și de ce povară? Cea a grijilor și necazurilor lumești? Nicidecum, răspund sfinții. Și iată de ce Domnul adaugă: «Luați jugul Meu asupra voastră și învățați-vă de la Mine» — de la

Mine care nu M-am gândit niciodată la bunăstarea mea trecătoare, nici n-am purtat povara grijilor lumești în timpul vieții Mele pământești.

Ce vor dobândi, deci, cei care ostenesc pentru mântuirea lor purtând povara vrăjmășiei lumești pe dinăuntru și pe dinafară? Care va fi partea celor care iau asupra lor jugul lui Hristos și trăiesc asemenea Lui și nu învață nici de la oameni, nici de la îngeri, nici din cărți, ci de la Domnul Însuși? Cei care învață de la viața Lui, de la lumina Lui și de la lucrarea Lui în sinea lor? Cei care pot spune la rândul lor: «Sunt blând și smerit cu inima, nu am o părere prea bună despre mine însumi, nici despre ceea ce aș putea spune sau face?» Toți aceștia vor afla odihnă pentru sufletele lor. Însuși Domnul le-o va dăruia. Vor fi izbăviți de ispite, de necazuri, de umilințe, de descurajare, de neliniște și de tot ceea ce tulbură inima omului.

Aceasta este interpretarea Sfântului Ioan Scărarul («Scara XXV, 4), care ne vorbește ca de la creștin la creștin. Căci unui suflet renăscut prin har, trăirea îi dovedește cu fiecare zi mai mult că jugul lui Hristos este ușor pentru cei care-L iubesc.

Dar numai «cel ce va răbda până la sfârșit se va mântui» (Mt. 10, 22), nu și cei care-și pierd curajul și cad în delăsare. Făgăduința Domnului nu este pentru ei.

Drept aceea, să nu ostenim niciodată. Să fim tari, neclintiți, sporrind totdeauna în lucrul Domnului, știind că osteneala noastră nu este zadarnică în Domnul (I Cor. 15, 58). Odată ce-am început, să nu mai încetăm de a săvârși faptele unei sincere *metanoia*. A te opri înseamnă a da înapoi.

XII

ASCULTAREA

Ascultarea este o altă unealtă neprețuită în lupta cu voia proprie. Potrivit Sfântului Ioan Scărarul, ascultarea este jertfirea mădularelor trupului în folosul vieții duhului. Ea este mormântul voii proprii și învierea smereniei («Scara», III, 3).

Adu-ți aminte că de bună voie te-ai dăruit ca rob Domnului, crucea pe care o porți la gât ți-o amintește. Tocmai prin această robie poți ajunge la adevărata libertate. Dar un rob poate avea voie proprie? El trebuie să învețe ascultarea.

Te vei întreba poate: De cine să ascult? Sfinții îți răspund: «Ascultați pe mai-marii voștri» (Evr. 13, 17). Dar iarăși te vei întreba: Cine sunt mai-marii mei? Unde să-i găsec, când este atât de greu să găsești astăzi un adevărat conducător? La aceasta, Sfinții Părinți îți răspund: a avut grijă Biserica. Încă din vremea apostolilor, ne-a dăruit un stăpân care-i întrece pe toți și care poate ajunge la noi oriunde și în orice stare ne-am afla. Fie că suntem în oraș sau la țară, căsătorii sau celibatari, săraci sau bogați, stăpânul acesta este mereu cu noi și mereu avem prilejuri să-i dăm ascultare. Vreți să știți cum se numește? Este sfântul post.

Dumnezeu n-are nevoie de postul nostru. Nici măcar de rugăciunea noastră nu are nevoie. Dumnezeu este desăvârșit, nu-i lipsește nimic

și nu poate avea nevoie de nimic din ceea ce i-am putea oferi noi, făpturile Sale. N-avem ce să-I dăruim, dar, ne spune Sfântul Ioan Gură de Aur, El vrea să-I aducem jertfa noastră în folosul propriei noastre mântuirii.

Cea mai însemnată jertfă pe care o putem aduce Domnului suntem noi înșine și nu o putem face decât încredințându-I voia noastră. Aceasta o învățăm prin ascultare, iar ascultarea o dobândim prin practică. Cel mai bun mod de a practica ascultarea este cel pe care ni-l pune la dispoziție Biserica, prevăzând zile și perioade de post. Într-un fel, ea ne spune atunci cum i-a spus Dumnezeu lui Adam: «Din toți pomii poți să mănânci; numai din rodul pomului celui din mijloc să nu mănânci» (cf. Fac. 2, 16; 3, 3).

Pe lângă post, mai avem și alți stăpâni pe care să-i ascultăm. Îi întâlnim la fiecare pas, în viața noastră de zi cu zi; nu trebuie decât să știm să le recunoaștem glasul. Soția ta îți spune să-ți iei haina de ploaie: fă cum zice ea, și faci ascultare. Un coleg de serviciu te roagă să-l însoțești o bucată de drum: du-te cu el, și faci ascultare. Îți dai seama că acest copil are nevoie să se ocupe cineva de el și să-i țină de urât; fă-o, pe cât posibil, și faci ascultare. Nici ucenicul din mânăstire nu are mai multe prilejuri să facă ascultare decât ai tu, la tine acasă. Și tot atâtea vei găsi la serviciu sau în relațiile cu vecinii.

Ascultarea înlătură multe bariere. La libertate și la pace nu vei ajunge decât în măsura în care inima ta nu va mai opune rezistență. Fă ascultare, și îngrădirile de spini se vor da la o parte în fața ta. Și atunci, dragostea va avea loc să crească. Prin ascultare, îți vei desființa trufia, spiritul de contradicție, pretinsa ta înțelepciune și îndărătnicia, care te închid ca într-o carapace de nepătruns. Atât timp cât te vei ghemui în această carapace, nu-L vei putea întâlni pe Dumnezeul iubirii și al libertății.

Obișnuiește-te să te bucuri când ți se ivește vreun prilej de ascultare. Dar este nepotrivit să le cauți anume: riști să aluneci într-o slugărnicie artificială și să te smintești, complăcându-te în propria-ți virtute. Fii sigur, vei găsi câte prilejuri ai nevoie și vor fi întocmai cele care-ți trebuie. Dacă-ți dai seama că ai lăsat să-ți scape vreun prilej de ascultare, muștră-te pentru neglijență. Te-ai purtat ca un marinar care nu se folosește de un vânt prielnic.

XIII

URCUȘ ȘI ADÂNCIME

După aceste câteva noțiuni elementare și încă exterioare, ajungem acum la lupta care se dă înlăuntru în ființei noastre. Când cureți o ceapă, dai la o parte, una câte una, foile care o acoperă până ajungi la miez, de unde țâșnește tija spre lumină. Când vei pătrunde în camera ta dinlăuntru, vei întrezări lăcașul cel ceresc, căci, potrivit Sfântului Isaac Sirul, sunt unul și același lucru.

Când te vei strădui să pătrunzi în camera ta dinlăuntru, vei zări, pe lângă adevăratul tău chip, și ceea ce Sfântul Isihie numea chipuri

intunecate de harapi, adică gândurile rele. Sfântul Macarie Egipteanul le aseamănă unui șarpe cuibărit în inimă, care îți vatămă organele vitale ale sufletului. Dacă ai stărpit acest șarpe, spune el, ridică-te cu mulțumire în fața lui Dumnezeu. Dar, dacă nu l-ai stărpit, îngenunchează smerit, ca un biet păcătos, și roagă-te la Dumnezeu, căci vrăjmașul tă ascuns, la pândă.

Dar, cum am putea porni lupta dacă nici măcar n-am pătruns în suflet? Am ajuns la ușă, dar trebuie să și batem, cu postul și cu rugăciunea, cum ne povățuiește Domnul: «Bate și ți se va deschide» (Mt. 7, 7). Să bați, înseamnă să făptuiești. Și, dacă rămânem neclintii în cuvântul Domnului, în sărăcie, smerenie și tot ce ne învață Evanghelia, dacă zi și noapte batem la ușa Domnului, vom dobândi ceea ce căutăm. Cel care voințește să scape din robie și din întuneric, trebuie să intre în libertate prin această ușă. Acolo, ne spune Sfântul Macarie, va dobândi libertatea duhovnicească și va putea ajunge la Hristos, Împăratul ceresc.

XIV

SMERENIE ȘI TREZVIE

Cel ce ia asupra-și războiul nevăzut are nevoie în orice clipă de patru lucruri: smerenie, trezvie neclintită, voință de a rezista și rugăciune. Cu ajutorul lui Dumnezeu, el trebuie să învingă «harapii gândurilor», aruncându-i afară pe poarta inimii și zdrobind neîntârziat de piatră pruncii lor (cf. Ps. 136, 9).

Cea dintâi condiție este smerenia, căci omul trufaș este scos din luptă de la bun început. De trezvie ai nevoie pentru a-i putea recunoaște de îndată pe vrăjmași și a-ți păstra inima liberă de patimi. Odată ce-ai recunoscut vrăjmașul, ai nevoie de voința de a rezista. Iar, întrucât «fără Mine nu puteți face nimic» (In. 15, 5), rugăciunea este piesa de rezistență de care depinde soarta întregii bătălii.

Un scurt exemplu te va face să înțelegi: cu ajutorul trezviei, zărești vrăjmașul care se apropie de ușa inimii tale: ești ispitit să gândești rău de fratele tău. De îndată, voința de a rezista ți se trezește și reușești să alungi ispita. Dar, în ultima clipă, te ia prin surprindere un gând al părerii de sine: «Trezvia mea m-a scăpat!». Și astfel, ceea ce părea o izbândă se arată a fi o înfrângere dureroasă. Ai pierdut smerenia.

Pe când, dacă încredințezi Domnului toată lupta, nu vei mai avea nici un motiv să te înalți pe sine-ți și astfel vei fi liber. Și vei băga curând de seamă că nici o armă nu e mai puternică decât Numele Domnului.

Acest exemplu ne arată că lupta nu trebuie întreruptă nici o clipă. Ispita gândului pătrunde în noi cu mare repeziciune, asemenea unui șuvoi, și trebuie să-i tăiem calea de la bun început. Avem de a face cu «săgețile cele arzătoare ale vicleanului» (Efes. 6, 16) de care ne vorbește apostolul, și care neîncetat se abat asupra noastră. Așa că tot neîncetat să strigăm și noi către Domnul. «Căci lupta noastră nu este împotriva trupului și a sângelui, ci împotriva începătorilor, împotriva stăpânilor,

împotriva stăpânitorilor întunericii acestui veac, împotriva duhurilor răutății care sunt în văzduhuri» (Efes. 6, 12).

Războiul începe cu *ispita gândului*, cu «momeala», cum ne spun sfinții. Urmează *însoțirea*, când începem să fim tot mai prinși de ceea ce ne-a adus ispita. A treia etapă este *incuviințarea*, iar a patra *făptuirea* păcatului. Trecerea de la o etapă la alta poate fi și instantanee, dar se întâmplă și ca acestea să se înșiruie ca niște trepte, ceea ce ne îngăduie să le deosebim. Ispita gândului bate la ușă, ca un negustor ambulant care vine să-și ofere marfa. Dacă-i dai voie să intre, a și început târguia, și nu mai poți scăpa de el, chiar dacă-ți dai seama că marfa lui nu face doi bani. Urmează incuviințarea, iar în cele din urmă cumpărarea, deseori fără nici o tragere de inimă. Te-ai lăsat dus de nas de un trimis al Necuratului.

Despre momeală, David a spus : «În dimineți voi judeca pe toți păcătoșii pământului» (Ps. 100, 10) căci «nu va locui în casa mea (...) cel ce grăiește nedreptăți» (Ps. 100, 9). Despre incuviințare, Moise a spus : «Să nu faceți legământ cu ei» (Ieș. 23, 32). Primul verset al Psalmului 1 vorbește despre «însoțire», în viziunea Părinților «Fericit bărbatul care n-a umblat în sfatul necredincioșilor». Într-adevăr, se cere să ții piept vrăjmașilor «în poartă» (Ps. 126, 5), fără a-i lăsa să intre.

Dar se întâmplă ca la poartă să dea năvală mulțime mare ; mai știm și că «însuși satana se prefacă în înger al luminii» (II Cor. 11, 14). Iată de ce ne îndeamnă Sfinții Părinți să ne păzim inimile de orice ispita a gândului, de simțiri și închipuiri. Într-adevăr, nu stă în puterea noastră să le deosebim pe cele bune de cele rele, numai Domnul poate. Lui trebuie, deci, să i le dăm în grijă cu toată încrederea, știind că «de n-ar păzi Domnul cetatea, în zadar ar priveghea cel ce o păzește» (Ps. 126, 1).

În schimb, noi trebuie să avem grijă ca gândul nelegiuit să nu ne intre în inimă (cf. Deut. 15, 9) și să veghem ca ea să nu se prefacă într-un iarmaroc plin de o mulțime pestriță aflată într-un neconținut du-te vino, de-ți este cu neputință să mai iei seama la ce se petrece acolo. S-ar face astfel loc de adunare pentru tâlhari și răufăcători, în care zadarnic ai căuta un înger al luminii. Pacea, și odată cu ea Domnul Păcii, ocolesc astfel de locuri.

Iată de ce Domnul ne-a cerut prin Apostolul Său : «Curățiți-vă inimile» (Iacob 4, 8) și ne-a îndemnat chiar El : «Luați aminte, privegheați și vă rugați» (Mc. 13, 33). Căci, dacă va veni și ne va afla inimile întinate și pe noi înșine adormiți, ne va spune «Nu vă cunosc pe voi» (Mt. 25, 12). Iar această venire este iminentă ; dacă nu în clipa de față, atunci în cea următoare, și dacă nu în clipa următoare, atunci chiar acum. Căci, asemenea Împărăției lui Dumnezeu, ceasul judecării ne este mereu prezent în inimă.

Astfel, dacă paznicul nu veghează, nici Domnul nu va mai veghea ; iar dacă Domnul nu veghează, zadarnic mai veghează paznicul. Să nu încetăm, deci, de a veghea la poarta inimii noastre, dar chemându-L neîncetat pe Domnul în ajutor.

Nu iscodi vrăjmașul. Nu intra în vorbă cu el : nu stă în puterea ta să-i ții piept. Cu experiența sa milenară, știe întocmai ce are de făcut ca să te doboare îndată. Tu să stai în mijlocul câmpului de bătaie din inima ta, cu privirea la cele de sus. Astfel, inima îți va fi apărată din toate părțile : Domnul însuși își va trimite îngerii să te apere de-a dreapta și de-a stânga, ferindu-te, totodată, să nu fii atacat din spate.

Altfel spus, când ești încolțit de ispită, nu te opri să o analizezi, să meditezi, să cântărești argumentele pro și contra. N-ai face decât să-ți întinezi inima și să-ți pierzi vremea, ceea ce ar fi deja o izbândă pentru vrăjmaș. Îndreaptă-te neîntârziat către Domnul și spune : «Doamne, miluiește-mă pe mine, păcătosul !». Și astfel, de cum vei fi alungat gândurile de ispită, va sosi și ajutorul.

Nu fii niciodată prea sigur de tine. Nu lua hotărâri de felul : «Da, da, voi face totul foarte bine !». Nu te încrede niciodată în propriile-ți puteri de a ține piept unei ispite, oricât de mici ar fi. Gândește-te, dimpotrivă : «Sunt sigur că mă dau bătut din prima clipă». Încrederea în sine este un tovarăș de temut. Cu cât te sprijini mai puțin pe ea, cu atât rezști mai bine. Recunoaște că ești slab, că nu poți face față nici măcar unui bobârnac de la cel viclean. Și atunci, vei descoperi cu uimire că acesta nu mai are dintr-odată nici o putere asupra ta. Întrucât pe Domnul L-ai pus scăpare ție, fii incredințat că «nu vor veni către tine rele» (Ps. 90, 10). Singurul rău de care trebuie să se teamă creștinul este păcatul.

Dacă, după ce ai căzut într-un fel sau altul, te amărăști, te copleșești cu reproșuri și făgăduiești de nenumărate ori «să nu mai faci niciodată», este un semn neîndoielnic că nu te afli pe calea cea bună : totul vine din faptul că încrederea în tine ți-a fost rănită.

Cel care nu se încrede în sine este sincer uimit că nu a căzut chiar mai jos decât atât, și se simte copleșit de recunoștință. Îi mulțumește Domnului că i-a trimis la timp ajutorul, fără de care ar fi fost pe deplin zdrobit. Se ridică repede și-și începe rugăciunea cu un întreit «Slavă Ție, Dumnezeule !».

Un copil răsfățat se vaită mult timp când cade, în dorința unui semn de simpatie, a unei mângâieri care să-l consoleze. Tu să nu faci fașoane : n-are nici o importanță că te doare. Ridică-te și reia lupta. Este firesc ca cel care se luptă să-și agonisească răni. Numai îngerii nu cad niciodată. Roagă-te lui Dumnezeu să te ierte și să nu mai îngăduie să fii luat prin surprindere.

Nu te lua după Adam și nu arunca vina pe femeia ta, pe diavol sau pe altă cauză din afară. Cauza căderii este în tine : când Stăpânul lipsea de acasă, ai lăsat să intre tâlharii și răufăcătorii și să jefuiască după bunul lor plac. Roagă-te la Dumnezeu să nu se mai întâmple.

Un călugăr a fost întrebat : «Ce faceți voi aici, la mănăstire ?». Iar el a răspuns : «Cădem și ne ridicăm, cădem și ne ridicăm, și iarăși cădem și ne ridicăm».

Cu adevărat, puține clipe din viață îți trec fără să cazi măcar o dată. Așa că roagă-L pe Domnul să te miluiască.

Roagă-te să capeți iertare și har, roagă-te fierbinte, ca un osândit la moarte, și amintește-ți că numai prin har suntem mântuiți (Efes. 2, 5). Nu poți nicidecum să pretinzi iertarea și harul ca pe ceva care ți se cuvine. Consideră-te asemenea unui rob fugar care, în genunchi la picioarele stăpânului, îl imploră să-l cruțe. Așa să-ți fie rugăciunea, dacă vrei să urmezi învățătura Sfântului Isaac Sirul, să te eliberezi «de povara păcatelor și astfel să descoperi înlăuntrul tău cărarea care-ți va face urcușul cu puțință».

XV

RUGĂCIUNEA

Din cele de până acum, am văzut că rugăciunea este cel dintâi și cel mai de seamă mijloc pe care-l ai la îndemână în luptă.

Rugăciunea este una din cele două aripi care ne înalță către cer: cealaltă este credința. Nu poți zbura cu o singură aripă: credința fără rugăciune este la fel de deșartă ca și rugăciunea fără credință. Iar de-ți este credința prea slabă, roagă-te: «Dă-mi, Doamne, credință!». O asemenea rugăciune rămâne rareori neîndeplinită. Așa cum ne-a spus Domnul, grăunțele de muștar devine copac falnic.

Cine caută aer și soare, deschide larg ferestrele. Ar fi caraghios să stai pitit în spatele perdelelor trase și să te vaiți: «Nu e pic de lumină, nu-i strop de aer!». Această imagine îți poate arăta puterea rugăciunii: puterea și harul lui Dumnezeu sunt întotdeauna și pretutindeni la îndemână fiecăruia dintre noi, dar nu-ți poți primi partea decât dacă dorești acest lucru și acționezi în consecință.

Fără rugăciune, nu poți nădăjdui să afli ceea ce cauți. Rugăciunea este începutul și temelul oricărui efort îndreptat către Dumnezeu. Ea face să strălucească prima rază de lumină, ea îți dăruiește o pregustare a celor nădăjduite, ea îți trezește dorința de a înainta.

Potrivit Sfântului Ioan Scărarul, rugăciunea este temelie lumii. Un alt sfânt a asemănat universul cu un glob, a cărui stabilitate se datorează Bisericii aflate în el, care, la rândul său, se sprijină pe rugăciune. Rugăciunea este întâlnire și comunicare între omenire și Dumnezeu. Este puntea pe care omul poate trece dincolo de «eul» trupesc, cu ispitele sale, pentru a ajunge la adevăratul «eu» duhovnicesc și la libertatea acestuia. Este pavăză împotriva tulburării, armă împotriva îndoielii, ea alungă tristețea și ține mânia în frâu. Rugăciunea este hrană pentru suflet și lumină pentru minte: ea ne dăruiește încă de aici o arvună a bucuriei viitoare. Pentru cel care se roagă cu adevărat, rugăciunea reprezintă sentința, tribunalul, scaunul judecătorului, prefigurare a Judecății de apoi încă de pe acum, în clipa prezentă, în adâncul inimii noastre.

Rugăciunea și trezvia sunt unul și același lucru, căci, atunci când stai de pază la poarta inimii, te însoțești cu rugăciunea. Ochiul bine deschis percepe deindată cea mai mică schimbare petrecută în câmpul vederii sale: la fel și inima care se roagă neîncetat.

Un alt exemplu ni-l dă păianjenul: la pândă în mijlocul pânzei sale, simte cea mai mică musculiță care se prinde și o ucide imediat. Tot așa

și rugăciunea trebuie să stea de veghe în mijlocul inimii tale : la cel mai mic foșnet care-i dezvăluie apropierea unui vrăjmaș, să-l și doboare.

Să părăsești rugăciunea înseamnă să-ți părăsești postul când ești de santinelă, lăsând poarta deschisă hoardelor de tâlhari și bunurile agonisite pradă jafului. Hoților nici nu le trebuie mult timp ca să-și facă treaba : mânia, de pildă, poate distruge totul într-o clipită.

XVI RUGĂCIUNEA (urmare)

Din cele spuse până acum, înțelegem că Sfinții Părinți, când vorbesc de rugăciune, nu se gândesc la rugăciuni ocazionale, nici la rugăciunile dimineții sau la cele de seară, nici la rugăciunile de la vremea mesei : pentru ei, rugăciune înseamnă rugăciune neîncetată, viață de rugăciune, îndeplinind ca atare porunca «rugați-vă neîncetat» (II Tes. 5, 17).

Astfel înțeleasă, rugăciunea este știința științelor și arta artelor. Artistul lucrează cu lut sau culori, cuvinte sau sunete, cărora le conferă, potrivit talentului său, armonie și frumusețe. Materia cu care lucrează omul rugăciunii este însuflețită, este chiar firea omenească căreia el, prin rugăciune, îi conferă armonie și frumusețe. Cel dintâi care se bucură de aceasta este chiar el, și apoi, prin el, mulți alții.

Savantul studiază cele create, în diferitele lor înfățișări ; omul de rugăciune se înalță până la Ziditorul a toate ; ceea ce-l pasionează pe el, nu este căldura, ci Originea căldurii ; nu funcțiile vitale, ci Izvorul vieții ; nu propriul eu, ci Cel care i-a dăruit conștiința eului, Creatorul său.

Artistul și savantul se străduiesc îndelung până să ajungă la deplinătatea artei sau a științei lor, și tot nu ajung niciodată la desăvârșirea dorită. Dacă pentru a începe lucrul ar aștepta mereu inspirația, n-ar mai apuca să învețe nici măcar noțiunile elementare ale meseriei. Violonistul are nevoie să exerseze cu perseverență pentru a pătrunde tainele instrumentului său atât de gingaș. Să facem și noi la fel : inima omului este cu mult mai gingașă !

«Apropiați-vă de Dumnezeu și se va apropia și El de voi» (Iac. 4, 8). Începutul trebuie să-l facem noi. Dacă facem un pas către Domnul, El va face zece către noi, El care, zărind pe fiul risipitor încă departe fiind, i s-a făcut milă și, alergând, a căzut pe grumazul lui și l-a sărutat (cf. Lc. 15, 20).

Hotărăște-te, deci, odată, să faci primii pași, încă nesiguri, către Dumnezeu, dacă voiești cu adevărat să te apropii de El. Stângăcia începutului pe calea rugăciunii să nu te tulbure. Nu te lăsa pradă nehotărârii, nu șovăi de dragul cinstirii lumești, nici în fața rânjetelor batjocoritoare ale diavolilor care caută să te convingă că purtarea ta e ridicolă, că totul nu-i decât o prostie, rod al imaginației tale. Să știi că de nimic nu se teme Vrăjmașul mai mult decât de rugăciune.

La copil, dorința de a citi crește pe măsură ce face progrese la citire; celui care învață o limbă străină, îi place cu atât mai mult să o vorbească cu cât o stăpânește mai bine. Plăcerea sporește deci, odată cu progresul făcut. Dar acesta se obține prin practică, care la rândul ei devine mai ușoară pe măsura progresului făcut. Nu aștepta, deci, cine știe ce inspirație extraordinară pentru a precede la faptă.

Așa cum a fost făcut pentru a gândi și a vorbi, tot așa, și cu atât mai mult, omul a fost făcut pentru a se ruga, căci «Domnul Dumnezeu l-a pus (pe om) în grădina cea din Eden, ca s-o lucreze și s-o păzească» (Fac. 2, 15). Și unde să se afle grădina cea din Eden, dacă nu în inima ta? Asemenea lui Adam, să plângi raiul pierdut prin nesocotința ta. Ești acoperit cu frunze de smochin și cu îmbrăcăminte de piele (Fac. 3, 21), care reprezintă condiția ta pieritoare, cu patimile care o însoțesc. Între tine și cărarea cea strămtă care duce la pomul vieții se află flăcările întunecate ale dorințelor lumești, și doar celor care au biruit aceste dorințe li se va da «să mănânce din pomul vieții, care este în raiul lui Dumnezeu» (Apoc. 2, 7). Adam n-a încălcat decât o singură poruncă, pe când tu, cum spune Sfântul Andrei Criteanul, tu le calci pe toate, în fiecare zi și în fiecare clipă. Din străfundurile stării tale de păcătoșenie și de învârtoșare, rugăciunea trebuie să se înalțe spre cer.

Deseori, ucigașul înrăit nici nu e conștient de vinovăția sa: e propriu împietririi să fie așa. Așa e și cu tine. Dar împietrirea inimii tale să nu te înspăimânte: încet, încet, rugăciunea o va înmuia.

XVII RUGĂCIUNEA (*urmare*)

De obicei, când hotărăști să începi a te ruga regulat dimineața, nu o faci pentru că ai avea cine știe ce îndemânare firească de a te ruga, ci, mai curând, pentru a ajunge la ceva pe care încă nu-l stăpânești. Cel care deja stăpânește ceva, riscă să se neliniștească din teama de a nu-l pierde, în timp ce acela care încă nu-l stăpânește, este nerăbdător de a ajunge la el. Iată de ce trebuie să începi să te rogi fără să aștepti ceva de la tine însuși, fără să cauți ceva anume.

Dacă ai norocul să ai camera ta, poți să urmezi întocmai și în liniște recomandările cărții de rugăciune:

«Sculându-te, înainte de a-ți începe ziua, treci cu sfială în fața lui Dumnezeu care toate le vede, închină-te și spune: În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh. Amin.

Chemând astfel numele Prea Sfintei Treimi, adună-ți gândurile, alungă toate grijile lumești și, cu evlavie și fără grabă, rostește următoarea rugăciune: «Doamne, miluiește-mă pe mine, păcătosul».

Urmează rugăciunile începătoare, dinaintea rugăciunilor de dimineață: Împărate Ceresc, Prea Sfântă Treime, Tatăl Nostru. Mai bine să rostești doar câteva, fără grabă, decât toate la repezeală.

Aceste rugăciuni sunt rodul experienței de veacuri a Bisericii. Cu ajutorul lor, intri în comuniunea Poporului lui Dumnezeu aflat în rugăciune. Nu ești singur: ești o părticică din Trupul Bisericii, care este Trupul lui Hristos. Rostirea acestor rugăciuni te va învăța totodată

statornicia și răbdarea, trebuincioase nu numai trupului, ci și inimii și minții, pentru ca să te întărești în credință.

Rugăciunea adevărată este cea în care mintea și inima se află la unison cu cuvintele; atenția este astfel de neînlocuit. Nu-ți lăsa gândurile să hoinărească; adună-ți-le neîncetat și, de fiecare dată când te vei fi îndepărtat de rugăciune, revino în punctul în care ai rămas. Tot așa poți citi și Psaltirea. Vei învăța astfel stăruința și trezvia în rugăciune.

Cel care stă în fața ferestrei deschise aude zgomotele de afară. Să nu le audă, i-ar fi cu neputință. Dar poate să dea sau nu atenție vorbelor care-i ajung la urechi. Omul în rugăciune este în permanență solicitat de un șuvoi de gânduri străine, de sentimente și de impresii. Nu poți opri desfășurarea acestui obositor film lăuntric cum nu poți opri aerul să circule într-o încăpere unde fereastra este deschisă. Dar stă în puterea fiecăruia să-i acorde atenție sau nu. Iar aceasta, ne spun sfinții, se deprinde prin exercițiu.

Când te rogi, eul tău trebuie să tacă. Nu te rogi ca să-ți vezi îndeplinite dorințele lumești, ci spui: «Facă-se voia Ta!». Nu te sluji de Dumnezeu ca de un comisionar. Taci și lasă rugăciunea să vorbească.

Potrivit Sfântului Vasile, rugăciunea trebuie să cuprindă patru elemente: închinarea, mulțumirea, mărturisirea păcatelor și ruga de mântuire.

Nu te frământa pentru propriile tale interese și nu-ți pune rugăciunea în slujba lor, ci «caută mai întâi Împărăția lui Dumnezeu și dreptatea Lui, și toate acestea se vor adăuga vouă» (Mt. 6, 33).

Cel care caută voia sa și nu lasă rugăciunea să urmeze voii Domnului, va întâlni multe piedici în cale și va cădea neîncetat în capcanele Vrăjmașului. Va deveni nemulțumit, arțăgos, nefericit, nehotărât, nerăbdător sau tulburat; ori, când sufletul se află în asemenea stare, nimeni nu poate stăruii în rugăciune.

Rugăciunea celui care ține minte răul nu este fără pată. Nu putem și nu trebuie să facem reproșuri decât unei singure persoane: nouă înșine. Fără această învinovățire de sine, zadarnică este rugăciunea, ca atunci când păstrezi în inimă dușmănie față de aproapele.

Nu te tulbura văzând uscăciunea din tine. Ploaia dătătoare de viață de sus vine, nu din pământul tău sterp, bun să dea numai spini și măracini. De altfel, să nu te aștepți la «stări de rugăciune» extraordinare, la extazuri, la răpiri sau alt soi de trăiri în care să-ți afli propria ta satisfacție. Nu te rogi ca să-ți faci ție plăcere. «Pătrundeți-vă de durere. Întristați-vă și vă jeliți. (...) Smeriți-vă înaintea Domnului și El vă va înălța» (Iacob 4, 9—10). Gândește-te la ceea ce ești și roagă-L fierbinte pe Dumnezeu să te miluiască. Restul depinde de El.

XVIII

RUGĂCIUNEA

(urmare)

Odată încheiate rugăciunile de dimineață, rugăciunea nu trebuie să înceteze: trebuie să o păstrăm nestinsă de-a lungul zilei, în pofida multelor și diferitelor noastre griji zilnice.

Episcopul Teofan Zăvorătuț îl sfătuiește pe începători să-și aleagă un scurt verset din psaltire, potrivit nevoilor lor, ca, de pildă «Grăbește, Doamne, să-mi vii într-ajutor», sau «Inimă curată zidește întru mine» sau «Bindecuvântat ești, Doamne» etc. Psaltirea ne pune la îndemână un mare număr de asemenea rugăciuni, mai lungi sau mai scurte. De-a lungul întregii zile, poți păstra această rugăciune în minte, repetând-o cât mai des cu putință, fie în gând, fie în șoaptă sau, și mai bine, cu voce tare, dacă ești singur și nu te aude nimeni. În autobuz sau în ascensor, la lucru sau la masă, cât poți de des, repetă rugăciunea, concentrându-te asupra înțelesului cuvintelor. Astfel îți trece ziua și vine seara, când îți mai găsești o clipă de răgaz ca să citești rugăciunile de seară înainte de culcare.

Aceste scurte rugăciuni sunt potrivite și pentru cei care nu dispun de izolarea necesară pentru a-și putea rosti rugăciunile obișnuite de dimineață și de seară. Într-adevăr, aceste rugăciuni ne pot însoți mereu și pretutindeni și, în asemenea cazuri, singurătatea lăuntrică ține locul singurătății exterioare.

Repetarea frecventă este importantă. Pentru a se înălța deasupra norilor, pasărea dă din aripi de multe ori; la fel și înotătorul, care repetă de nenumărate ori aceeași mișcare pentru a ajunge la liman. Dacă se oprește din zbor, pasărea trebuie să se mulțumească cu cețurile pământului, iar înotătorul care se oprește, riscă să se afunde în abisul amenințător care-l pândește.

Așa că roagă-te ceas de ceas, zi de zi, neconținut. Dar roagă-te cu simplitate, fără emfază, fără complicații, fără a-ți pune tot felul de întrebări: «Nu vă îngrijiți de ziua de mâine» (Mt. 6, 34). La timpul potrivit, vei primi și răspunsul.

Avraam a plecat fără să întrebe: «Cum e pământul pe care mi-l vei arăta? Ce mă așteaptă acolo?». A plecat pur și simplu, «cum îi zisesese Domnul» (Fac. 12, 5). Fă și tu ca el. Avraam și-a luat cu el tot avutul (Fac. 12, 5). Urmează-i pilda și de data aceasta: nu lăsa în urma ta nimic care ar putea să te lege de pământul pe care îl părăsești.

O sută de ani i-au trebuit lui Noe ca să-și construiască arca: a făcut-o bucată cu bucată. Fă și tu la fel; bucată cu bucată, zi după zi, zidește cu răbdare, în tăcere, și nu te tulbura de cei din jur. Adu-ți aminte că Noe era singurul dintre oamenii timpului său care «mergea pe calea Domnului» (Fac. 6, 9), adică în rugăciune. Gândește-te și la înghesuiala, duhoarea și întunecimea în care a trebuit să trăiască în arcă până să poată ieși la aer curat și să poată înălța un jertfelnic Domnului. Aerul curat și jertfelnicul le vei găsi în tine însuși, ne învață Sfântul Ioan Gură de Aur, dar numai după ce te vei fi hotărât să intri pe aceeași ușă strâmtă ca și Noe.

Asemenea lui Noe, fă și tu «precum ți-a poruncit Domnul» (Fac. 6, 22) și, «în rugăciuni și cereri» (Efes. 6, 18), fă-ți corabia care să te ajute să treci de la eul trupesc și de la interesele tale multe și egoiste la plinătatea Duhului. Atunci când Cel Unul vine în inima noastră, ne spune Sfântul Vasile, multitudinea dispare. Zilele ți se înșiruie atunci într-un sentiment de plenitudine, sub ocrotirea Celui care ține în mână plenitudinea universului.

XIX

STĂPÂNIREA TRUPULUI ȘI A DUHULUI,
CONDIȚIE A RUGĂCIUNII

Când purcedem astfel la rugăciune, să nu lăsăm trupul în voia lui Sfântul Isaac Sirul ne învață că atunci când trupul nu este la strâmtoare și sufletul în întristare rugăciunea de-abia încolțită, rămâne neînsuflețită. O astfel de rugăciune poartă în ea sămânța încrederii în sine și a trufiei, care ne face inima să-și închipuie că suntem nu numai dintre cei «chemați» ci chiar dintre «puținii aleși» (Mt. 22, 14).

Ferește-te de acest soi de rugăciune, căci stă la rădăcina multor amăgiri. Cât timp inima rămâne legată de trup, comoara ta rămâne și ea trupească ; așa că, în timp ce ți se pare că te înalți până la cer, nu atingi de fapt decât tot cele ale trupului. Bucuria pe care o încerci nu este neîntinată, și se manifestă zgomotos : te simți îndemnat să vorbești, simți nevoia de a-i învăța și converti pe alții, fără să fi fost însă chemat de Biserică să îndeplinești slujirea învățătoarească. Tâlcuiești Scripturile după judecata ta lumească și nu îngădui să fii contrazis, ba chiar îți aperi cu aprindere punctul de vedere. Toate acestea sunt din pricină că nu te-ai îngrijit să-ți stăpânești trupul și astfel să-ți smeresti inima.

Adevărata bucurie este liniștită și statornică ; iată de ce apostolul ne recomandă să ne bucurăm «pururea» (I Tes. 5, 16). Ea izvorăște din inima care varsă lacrimi pentru lume și pentru sine, văzând că toți s-au îndepărtat de Lumina cea neînserată. Adevărata bucurie este dăruită de lacrimi. De aceea este scris : «Fericiți bei ce plâng» (Mt. 5, 4) și «Fericiți cei ce plângeți acum», îndurerându-vă sinele trupesc, că «vă veți bucura» cu sinele duhovnicesc (cf. Lc. 6, 21). Adevărata bucurie este o bucurie ziditoare, izvorâtă din cunoașterea propriei slăbiciuni și a milostivirii lui Dumnezeu, și nu are nevoie de râsete zgomotoase pentru a se exprima.

Gândește-te și la aceasta : omul legat de cele lumești poate afla în ele bucurie, dar și frământare, tulburare și suferință, cugetul său fiind mereu supus schimbării ; în timp ce «bucuria Domnului tău» (Mt. 25, 12) este statornică, pentru că Dumnezeu este neschimbător.

Așa că ține-ți limba în frâu și stăpânește-ți trupul prin post și printr-o viață cumpătată. Vorbăria este marele dușman al rugăciunii, iată de ce va trebui să dăm socoteală pentru orice cuvânt deșert pe care-l vom rosti (Mt. 12, 36). Când vrei să păstrezi o casă curată, nu lași să intre la loc praful de pe drum. Ferește-ți inima de pălăvrăgeală și de sporovăiala pe seama întâmplărilor de peste zi.

«Iată puțin foc și cât codru aprinde ! Foc este și limba» (Iacob 3, 5—6). Dar dacă flăcării nu-i dai aer, se stinge. Nu da nici tu aer patimilor tale, și treptat se vor stinge. Dacă simți cum îți crește mânia, taci și nu lăsa să se vadă nimic în afară. Nu vorbi decât cu Dumnezeu. Așa vei stinge tăciunile care tocmai s-a aprins. Dacă ești tulburat de faptele aproapelui, urmează pilda lui Sem și Iafet și acoperă-le cu haina tăcerii (Fac. 9, 23) ; îți vei înăbuși astfel dorința de a le judeca înainte ca flăcările acesteia să izbucnească. Tăcerea este gata să se umple de rugăciune, asemenea unui vas gol care se umple cu apă.

Dar nu numai limba trebuie să și-o stăpânească cel ce voiește să se indeletnicească cu măștesugul trezviei duhovnicești. Unul ca acesta trebuie să ia seama la sine însuși (Gal. 6, 1), cu grijă amănunțită, mergând până în adâncurile ființei sale. În aceste adâncuri, va descoperi nesfârșite întinderi lăuntrice, unde forfotesc mulțime de amintiri, de gânduri, de închipuiri care trebuie înfrânate. Nu-ți deștepta o amintire care-ți poate împroșca rugăciunea cu noroi, nu zgândări impresiile pe care ți le-au lăsat vechile păcate. Nu fii asemenea câinelui «care se întoarce unde a vărsat» (Pilde 26, 11). Nu-ți lăsa amintirea să întârzie asupra unor subiecte care ți-ar putea reinvia vechile dorințe, nu-ți lăsa imaginația să bată câmpii. Pentru a ne ataca, diavolul se folosește cu predilecție de imaginația noastră; prin ea, ne atrage la «însoțire», adică ne determină să intrăm în vorbă cu el, ducându-ne apoi la încuviințare și, de aici, la fapta păcătoasă. El seamănă nesiguranța și agitație în gândurile noastre, ne sugerează tot felul de raționamente, de dovezi, de întrebări deșarte și de răspunsuri pe care ni le dăm nouă înșine. La toate acestea, e de răspuns cu cuvintele Psalmistului: «De-părtați-vă de la mine cei ce vicleniți și voi cerceta poruncile Dumnezeului meu» (Ps. 118, 115).

XX

POSTUL

Postul pe măsura puterii fiecăruia ajută trezviei duhovnicești. Cu pânțele plin, nu poți cugeta la cele dumnezeiești, spun Părinții. Pentru un mândăcios, tainele cele mai puțin ascunse ale Sfintei Treimi, dacă putem spune așa, rămân de nepătruns. Hristos ne este pildă cu îndelungatul său post; când l-a înfrânt pe diavol, tocmai postise patruzeci de zile. Tu ai vrea să reușești același lucru cu mai puțină ostenală? După aceea — de abia după aceea — «îngerii, venind la El, îi slujeau» (Mt. 4, 11), și sunt gata să te slujească și pe tine.

Postul este frâu clevetirii, spune Sfântul Ioan Scărarul («Scara», XIV, 34). Te face milostiv și inclinat spre ascultare, alungă gândurile rele și învărtoșarea inimii. Când pânțele e ușor, inima e smerită. Cel care postește se roagă cu duh umilit și cumpătat, în timp ce duhul celui lacom este bântuit de închipuiri și gânduri necurate.

Postul este un mod de a-ți arăta dragostea și mărinimia; prin el, jertfești plăcerile acestei lumi pentru a dobândi fericirea cerească. Grijă zilei de mâine și plăcerile pântecului ne stăpânesc gândurile în prea mare măsură și am voi să ne eliberăm de această preocupare. Postul ne apare astfel ca o etapă pe calea eliberării și un tovarăș de neînlocuit în lupta împotriva dorințelor egoiste. Alături de rugăciune, postul este unul din cele mai prețioase daruri făcute omului și toți cei care l-au încercat, îl prețuiesc.

Când postim, simțim cum ne sporește recunoștința față de Dumnezeu care l-a învrednicit pe om cu puterea de a posti. Postul îți deschide o lume a cărei existență de abia de o bănuiai. Toate amănunțele vieții tale, tot ceea ce se petrece înlăuntrul și în jurul tău îți apar

într-o nouă lumină. Curgerea timpului capătă un rost nou, bogat și rodnic. Ațișeala și obișnuita învâlmășală a gândurilor fac loc, în timpul privegherii, unei depline limpezimi a cugetului; în loc să ne răzvrătim, primim în liniște, cu recunoștință și smerenie, până și ceea ce ne contrariază. Probleme care păreau fără ieșire se rezolvă de la sine, la fel de firesc ca o floare care-și deschide petalele. Rugăciunea, postul și privegherea sunt modul de a bate la acea ușă pe care dorim să o vedem deschizându-se.

Sfinții Părinți au socotit adesea postul drept unitate de măsură: dacă postești mult, înseamnă că mult iubești, iar dacă iubești mult, înseamnă că multe ți-au fost iertate (cf. Lc. 7, 47).

Cu toate acestea, Sfinții Părinți recomandă să se postească cu măsură; nu trebuie să-i impui trupului o osteneală peste puteri, căci atunci sufletul n-ar avea decât de pierdut. De asemenea, nu trebuie să te apuci să postești dintr-odată; orice lucru cere o deprindere și fiecare om trebuie să țină seama de firea și de îndeletnicirile sale. Nu este potrivit să elimini un anumit fel de hrană: toate sunt darul lui Dumnezeu. Totuși, este înțelept să te abții de la alimentele care îngreunează sau care au menirea de a deștepta pofta: feluri foarte condimentate, carne, alcool etc. Cât privește celelalte, poți mânca orice, dacă este ieftin și ușor de procurat. Sfinții Părinți ne spun însă că a posti cu măsură înseamnă a mânca doar o dată pe zi, și atunci destul de frugal, ca să nu ajungi să te sature.

XXI

LIPSA DE MĂSURĂ TREBUIE OCOLITĂ

Este fapt dovedit că pianistul care cântă cu prea multă ardoare sau cel care scrie prea repede sunt expuși crampelor. Descurajați și neputincioși, se văd deodată constrânși să-și întrerupă lucrul, după ce cu o clipă înainte, fuseseră plini de elan. Lipsit de activitate, devii totodată o pradă ușoară influențelor rele.

Aceasta poate servi de învățătură. Postul, ascultarea, cumpătarea, trezvia, rugăciunea reprezintă un ansamblu de nevoințe trebuincioase, care rămân însă doar niște nevoințe. Ori, la așa ceva se porcede cu calm, firesc, ținând seama de propriile puteri (cf. Lc. 14, 28—32) și ferindu-te de orice lipsă de măsură. «Fiți dar cu mintea întregă și privegheați în rugăciuni» (I Petru 4, 7) ne recomandă apostolul Petru și, prin el, însuși Domnul.

Te poți îmbăta nu numai cu băutura. Tot atât de dăunătoare este și ameteala provocată de o prea mare încredere în sine și de graba trecerii la faptă. Însuflețit de o râvnă nestăpânită, care se manifestă prin lipsă de măsură, te apuci să semeni în ogrorul duhovnicesc ceea ce ție ți se par a fi jertfe. Dar roadele le sunt găunoase: încordarea peste fire, lipsa de răbdare față de greșelile aproapelui, îndreptățirea de sine. Este, deci, nevoie «să nu te ahați nici la dreapta nici la stânga» (Deut. 5, 32) și să nu te încrezi de fel în tine însuși.

Dacă nu vedem în noi roade bogate de iubire, pace, bucurie, moderație, smerenie, simplitate, dreptate, credință și răbdare, înseamnă că

toată nevoința noastră este zadarnică, după cum ne învață Sfântul Macarie Egipteanul. Trebuie să lucrăm în vederea recoltei, dar recolta este lucrarea Domnului.

Fii, deci, cu băgare de seamă la tine însuși și folosește-ți dreapta judecată. Dacă vezi că devii iritabil și exigent cu ceilalți, mai ușurează-ți povara. Dacă te apuci să cercetezi purtarea celorlalți, să le dai lecții, să le faci observații, ești pe o cale greșită : cel care se leapădă cu adevărat de sine nu are nimic de reproșat celorlalți. Dacă îți se pare că oamenii din jurul tău sau împrejurările te stânjenesc, asta înseamnă că încă nu ai priceput în ce constă lucrarea ta : tot ceea ce, la prima vedere, pare a te stânjeni, în realitate îți este dăruit ca prilej de a-i sluji pe ceilalți, de a-ți dovedi răbdarea și ascultarea. Un om smerit nu poate fi stânjenit de ceilalți, poate fi, cel mult, stânjenitor. Caută deci să fii cât mai șters, ferește-te să ieși în față, ascunde-te. Intră în camera ta și închide ușa (Mt. 6, 6), chiar și atunci când ești nevoit să te afli în vârtejul mulțimii. Iar dacă, uneori, așa ceva este peste puterile tale, pleacă, du-te încotro vezi cu ochii, numai să poți rămâne singur și să poți striga din tot sufletul către Domnul, cerându-i ajutorul, iar Domnul te va auzi.

Consideră-te o roată, spunea starețul Ambrozie. Cu cât roata atinge mai puțin pământul, cu atât se învâрте și înaintează mai ușor. Nu te gândi la cele lumești, nu vorbi de ele, nu te îngriji mai mult decât este nevoie. Dar, adu-ți aminte, totuși, că dacă roata este cu totul desprinsă de pământ, nu se mai poate învâрти.

XXII

DESPRE FOLOSINȚA CELOR MATERIALE

Suntem alcătuiți din suflet și trup : în felul nostru de a ne purta nu putem face abstracție de această dualitate. Folosește-te, deci, de cele materiale. Hristos ne cunoaște slăbiciunea și din pricina noastră s-a folosit de cuvinte și gesturi, de scuipat și tină. Din pricina noastră, a făcut ca puterea Sa dătătoare de viață să se transmită prin poala hainei Lui (Mt. 9, 20 ; 14, 36), prin ștergere sau șorțuri purtate de Pavel (Fac. 19, 12), până și prin umbra apostolului Petru (Fac. 5, 15).

Așa că, de-a lungul anevoiosului tău peregrinaj pe cărarea cea strămtă, sprijină-te pe toate cele pământești ca pe un toiag, folosindu-te de acestea pentru a-ți aduce aminte de Dumnezeu : albeața zăpezii, limpezimea cerului, ochiul irizat al unei muște sau căldura focului, orice lucru creat, perceput de simțurile tale, să-ți amintească de Ziditorul a toate. Dar ajută-te îndeosebi de mijloacele pe care ți le pune la îndemână Biserica pentru ca să «vă faceți acum mădularele voastre roabe dreptății, spre sfințire» (Rom. 6, 19). Întâi de toate, Sfânta Împărtășanie, apoi și celelalte taine, precum și Sfânta Scriptură. Biserica îți dăruiește totodată și sfintele icoane ale Maicii Domnului, ale îngerilor și sfinților, rugăciunea la ele, lumânările și candelile, aghiasma, strălucirea auru-lui, cântările. Primește totul cu recunoștință pentru zidirea și întărirea ta, spre folosul și sporirea ta, pe calea pe care o urmezi, țintind către un țel mai îndepărtat.

Nu te sfii să-ți arăți dragostea pentru Domnul milostiv și iubitor ; sărută crucea și icoanele, împodobeste-le cu flori. Împiedicând răul din noi să se manifeste în afară, îngăduim bunăvoinței noastre să se desfășoare în voie. Dacă am primi cu dragoste ceea ce ni se dăruiește din dragoste, dragostea noastră ar putea deveni mai cuprinzătoare și mai puternică, or, tocmai acesta este scopul nevoințelor noastre. Gura unui fluviu se lărgește pe măsură ce debitul îi devine mai abundent.

Slujește-te de propriu-ți trup ca de un ajutor în luptă. Supune-l și fă-l să nu mai depindă de toanele omului celui vechi. Fă-l să împărtășească aceleași simțăminte jertfelnice ca și tine : dacă voiești să deprinzi smerenia, smerește-ți și trupul și apleacă-l la pământ. Îngenunchează, cu fruntea la pământ, cât poți de des, atunci când ești singur ; dar ridică-te de îndată, căci după orice cădere, trebuie să ne ridicăm în Hristos.

Fă-ți cât poți de des semnul crucii, care este o rugăciune fără cuvinte. Într-o clipă, nestingerit de încetineala vorbirii, acesta dă grai dorinței tale de a fi părtaș vieții lui Hristos, de a-ți răstigni trupul, de a primi fără cârtire tot ce-ți trimite Sfânta Treime. Pe de altă parte, semnul crucii este o armă împotriva duhurilor rele ; folosește-o adesea și cu convingere.

Pentru a construi o casă, trebuie să înalți o schelă. Numai un om puternic nu are nevoie de sprijin din afară. Dar ești tu oare un om puternic ? Nu ești cumva cel mai slab dintre cei slabi ? Nu cumva ești doar un copil ?

XXIII

CLIPLE DE ÎNTUNECIME

Cerul este când noros, când senin, apoi din nou ploios. Așa e și cu firea omenească. Trebuie să te aștepti ca, din când în când, norii să ascundă soarele. Până și sfinții au cunoscut ceasuri, zile, săptămâni de întunecime. Spuneau atunci că «Dumnezeu i-a părăsit» pentru a-i face să-și dea seama în ce sărăcie deplină se află când sunt lăsați singuri cu ei-înșiși, lipsiți de sprijinul Său. Aceste clipe de întunecime, când totul pare lipsit de sens, absurd și zadarnic, când ești chinuit de îndoială și de ispite, nu pot fi evitate. Pot fi însă făcute folositoare.

Ca să nu ne lăsăm doborâți în timpul acestor zile întunecate, cel mai potrivit este să urmăm pilda Sfintei Maria Egipteanca. Timp de patruzeci și opt de ani, a stat în pustia de peste Iordan ; când ispitele năvăleau asupra ei și amintirea vieții sale păcătoase din Alexandria o împingea să părăsească pustia unde se retrăsese de bună voie, ea se arunca la pământ, chema stăruitor ajutorul lui Dumnezeu și nu se ridica de acolo decât când i se smerea inima. Primii ani au fost grei. Uneori, rămânea așa zile întregi. Apoi, după șaptesprezece ani, a venit și vremea odihnei.

În astfel de perioade, rămâi calm. Nu te lăsa ispitit să te implicii mai mult în viața socială, nici să cauți o diversiune. Nu începe să-ți plângi de milă, nu căuta altă mângâiere decât de a striga către Domnul : «Dumnezeule, spre ajutorul meu ia aminte ! Doamne, să-mi ajuti

mie, grăbește-te!» (Ps. 69, 1); «Închis sunt, și nu pot ieși» (Ps. 87, 9) și altele asemenea. De nicăieri din altă parte nu poți nădăjdui ajutor adevărat. Vezi ca nu cumva, căutând vreo mângâiere trecătoare, să nu-ți pierzi toată agoniseala. Trage-ți cuvertura peste cap: acum îți sunt puse la încercare răbdarea și stăruința. Dacă treci cu bine de această încercare, dă slavă lui Dumnezeu care ți-a dat putere. Dacă însă cazi, ridică-te neîntârziat, cere-ți iertare și spune-ți «N-am decât ce merit!». Căci căderea însăși ți-a fost pedeapsa. Te-ai bizuit prea mult pe tine și acum vezi unde te-a adus aceasta. Ai trăit o experiență; nu uita să mulțumești pentru ea.

XXIV DESPRE ZAHEU

Asemenea lui Zaheu, te-ai suit într-un copac ca să-L vezi pe Domnul (Lc. 19, 1—10). N-ai făcut-o numai cu ajutorul facultăților tale intelectuale, nici nu ai făcut-o numai în gând. Ești o ființă omenească, dăruită cu trup: astfel încât, asemenea lui Zaheu, te-ai folosit de puterea membrilor tale și de cele pământeste pentru a te ridica deasupra pământului. Și ai acționat cu înțelepciune și cu discernământ, ținând seama de greutatea trupului și de măsura puterilor tale, dar fără teamă de ridicol, și astfel ai avut bucuria să te înalți destul de sus deasupra vânzolelii mulțimii — adică a pornirilor tale lumești — pentru a întâlni pentru o clipă privirea Domnului, care te căuta.

Vezi că de când ți-ai dat mai bine seama de propria ta întunecime, nu mai ești la fel de atras ca înainte de distracții și de societate și ai întrezărit, într-o străfulgerare, omul tău lăuntric așa cum este cu adevărat. Te gândești, poate, că, până acum, inima ta a fost asemenea unei coji de nucă purtate de valuri, fără țel și fără cărmă. De acum, călătoria are un țel, ceea ce este foarte important. Cu toate acestea, rămâi aceeași găoace de nucă pierdută în pustietatea oceanului; dacă ai navigat cum trebuie, acum descoperi pentru prima dată cât de plăpândă și neînsemnată îți este luntrea.

Ajunge să ne arătăm bunele intenții, ne spune arhiepiscopul Teofilact al Bulgariei, și Domnul ni se face El însuși călăuză permanentă. Iisus i-a spus lui Zaheu: «Coboară-te degrabă — adică smerește-te — căci astăzi în casa ta trebuie să rămân» (Lc. 19, 5). Aici, «casa ta» poate însemna «inima ta». Bine, i-a spus Domnul, te-ai urcat într-un copac și ți-ai biruit o parte din dorințele tale lumești, pentru că doreai să mă vezi. Voiai să fii în măsură să mă zărești când aveam să trec prin inima ta. Dar acum, grăbește-te să te smerești, nu mai rămâne acolo sus, gândindu-te că ești mai bine plasat decât alții; doar în inima smerită doresc să rămân. «Și a coborât degrabă și L-a primit bucurându-se» (Lc. 19, 6).

Zaheu, mai-marele vameșilor, îl primește, deci, pe Hristos. Iar primul lucru pe care-l face este să renunțe la toată averea sa. Căci jumătate o dă pe loc săracilor, iar restul va fi fost desigur împărțit cu repeziciune, pentru a întoarce împătrit celor pe care-i năpăstuiuse. «Și acesta este fiu al lui Avraam» (Lc. 19, 9): a auzit glasul Domnului,

și și-a părăsit deîndată pământul său și casa tatălui său (cf. Fac. 12, 1), unde domneau egoismul și patimile.

Zaheu a descoperit că o inimă care-L primește pe Hristos trebuie să se golească de orice altceva și să se lipsească de toate avuțiile pe nedrept agonisite: «pofta trupului și pofta ochilor și trufia vieții» (I In. 2, 16). A înțeles că cel care este bogat în lumea aceasta este sărac în cea care va să vină, căci bogăția materială înseamnă sărăcie spirituală, ne învață Sfântul Ioan Gură de Aur. Într-adevăr, dacă bogatul nu ar fi atât de sărac, n-ar căuta să adune atâtea bogății.

Așa cum este cu neputință să însoțești sănătatea cu boala, tot așa nu este cu putință să împaci dragostea cu duhul înavuțirii, susține Sfântul Isaac Sirul. Căci, cel care-și iubește aproapele se leapadă necondiționat de tot ce are, căci e în firea dragostei să fie astfel.

Iar fără dragoste este absolut cu neputință să intri în Împărăția lui Dumnezeu. E ceea ce a înțeles și Zaheu.

Cu cât ai mai puține, cu atât viața se simplifică. Orice prisos este îndepărtat și inima se adună în sine. Puțin câte puțin, omul lăuntric se străduiește să pătrundă în cămara sa cea mai dinlăuntru, unde se află treptele care duc către cer.

Ruga devine și ea mai simplă: rugăciunile se strâng în jurul inimii și pătrund într-însa și descoperi în aceste adâncuri unica rugăciune cu adevărat trebuincioasă: chemarea milostivirii.

Ce poate dori un păcătos, ba chiar cel dintâi dintre aceștia (I Tim. 1, 15), decât ca Domnul să se milostivească de el? Are el ceva să-i dăruiască? Are cumva putere, voință, siguranță care să fie numai ale lui? Poate întreprinde el ceva de unul singur? Știe oare ceva? Poate oare înțelege ceva, el, care nu are nimic al său cu adevărat?

Nu are nimic, pentru că păcatul nu are existență pozitivă; păcatul nu este altceva decât lipsă, opacitate, refuz. Iar păcătosul se află chiar în acest nimic.

Și se vede ca atare; și cu cât stăpânește mai puține lucruri, cu atât este mai bogat. Căci cămara goală aflată în inima sa se umple, nu cu bunuri pieritoare, ci cu plinătatea vieții veșnice, cu lumina și certitudinile acesteia, pentru că îl are pe Domnul ca oaspete.

Dar cum ar putea păcătosul să se învrednicească a-L primi pe Domnul? Cum și-ar putea măcar închipui că Domnul ar binevoi să-i arunce o privire, cufundat cum se află în întunecime? Oricât s-ar nevoi să se curățească, să lupte și să lucreze, să urmeze poruncile Evangheliei, să privegheze, să postească, să facă tot ce-i stă în putință, lepădându-se de sine pentru Domnul, tot se vede căzând pradă mâniei și relei dispoziții, lipsei de dragoste și trândăvelii, nerecunoștinței și lipsei de răbdare, tuturor patimilor posibile. Și atunci, cum ar mai putea nădăjdui ca Domnul să vină într-o astfel de casă?

Iată de ce se roagă astfel: «Doamne, miluiește-mă, miluiește-mă pe mine, păcătosul; căci, cu adevărat am căutat să îndeplinesc cele poruncite pentru a Te sluji. Am arat ogorul inimii, pe care mi l-ai încredințat, și am păscut turma încredințată (cf. Lc. 17, 7—10). Dar nu sunt decât sluga ta umilă și, fără Tine, nu pot face nimic. Așa că, miluiește-mă și umple-mă cu harul Tău».

Prin lucrarea libertății, omul își sporește credința (cf. Lc. 17, 5) și, prin rugăciune, dobândește energiile trebuincioase pentru a lucra. Și astfel, lucrarea personală și rugăciunea se împletesc tot mai strâns, până ce se contopesc deplin, lucrarea personală devenind rugăciune și rugăciunea, lucrare. Aceasta numesc sfinții lucrare duhovnicească, rugăciunea inimii sau rugăciunea lui Iisus.

XXV

RUGĂCIUNEA LUI IISUS

Avva Isaia spunea că rugăciunea lui Iisus este o oglindă pentru minte și o candelă pentru conștiință. A fost asemuită și cu o voce lină care ar răsună în permanență într-o casă: orice tâlhar care ar încerca să pătrundă înăuntru, se va îndepărta de îndată ce aude că cineva veghează. Casa, este inima noastră, iar tâlharii sunt ispitele gândului. Rugăciunea este glasul celui care stă de veghe dar care, de data aceasta, nu mai sunt eu, ci este Hristos.

Lucrarea duhovnicească întrupează pe Hristos în sufletul nostru. Ea implică neconținută aducere aminte de Dumnezeu, care se află ascuns în tine, în sufletul tău, în inima ta, în conștiința ta. «De dormit dormeam, dar inima-mi veghea» (Cânt. 5, 2). Chiar dacă dorm, sau trebuie să mă ocup de altceva, inima-mi stăruie în rugăciune, adică în Viața veșnică, în împărăția cerurilor, în Hristos. Rădăcinile ființei mele sunt temeinic înfipte în pământul care le hrănește.

Calea de a ajunge la aceasta este scurta rugă: «Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine, păcătosul». Repet-o cu voce tare, sau doar în gând, încet, în liniște, eu luare aminte, cu inima eliberată pe cât se poate de tot ceea ce nu se potrivește cu această rugăciune. Nu numai grijile lumești îi sunt străine, dar și orice preocupare sau nădejde de a primi un răspuns, orice vedenie lăuntrică, părerea că resimți ceva, visările romantice, întrebările curioase sau jocul închipuirii. Simplitatea este o condiție de neînlocuit, tot așa și smerenia, cum-pătarea trupului și a cugetului și, în general, tot ceea ce implică războiul nevăzut.

Începătorii îndeosebi trebuie să se ferească până și de cea mai neînsemnată pornire către misticism. Rugăciunea lui Iisus este o lucrare, o strădanie concretă, și o modalitate care-ți dă posibilitatea de a primi și de a folosi acea putere numită harul lui Dumnezeu — care este întotdeauna prezentă, chiar dacă nu la vedere, în cei botezați — pentru ca aceasta să poată da roade. Rugăciunea face ca această putere să dea roade în sufletul nostru; nici nu are alt scop. Este un ciocan care sfă-

râmă o carapace. Ciocanul este ceva dur și loviturile sale dor. Lasă orice iluzie de gingășii, răpiri, voci cerești ; către împărăția lui Dumnezeu nu duce decât o singură cale, și aceea e calea crucii. Iar a sta agățat, răstignit de un lemn este un chin îngrozitor. Să nu te aștepti la altceva.

Ți-ai răstignit trupul, pironindu-l cu un mod de viață simplu și uniform, impunându-ți o disciplină strictă. La rândul lor, și activitatea mentală, și imaginația trebuie supravegheate îndeaproape. Țintuiește-le bine cu cuvintele rugăciunii, cu Sfânta Scriptură, cu citirea psalmilor și a scrierilor Sfinților Părinți, unde afli toate aceste îndrumări. Nu-ți lăsa închipuirea să zburde în voie. Ideile avântate nu sunt de obicei decât niște evadări sterpe în lumea închipuirilor. De îndată ce gândul nu-ți mai este ocupat cu lucrul, întoarce-l la rugăciune.

Străduiește-te ca imaginația și gândurile să ți se supună cu ușurință, ca un câine bine dresat, căruia nu-i îngădui să sară în jurul tău, schelălăind, să scormone în gunoaie sau să se tăvălească în rigolă. Tot așa, să fii mereu în măsură să-ți chemi la ordine gândurile și imaginația și trebuie să faci acest lucru de nenumărate ori, în fiecare clipă. Altminteri, ne spune Sfântul Antonie, te asemeni unui cal pe care-l încalecă fără răgaz un călăreț după altul și care sfârșește prin a se prăbuși istovit, plin de spumă.

Dacă lovești prea tare coaja unei nuci, riști să sfărâmi și miezul. Trebuie procedat cu grijă. Nu trece dintr-odată la rugăciunea lui Iisus. Nu te grăbi să o practici, și chiar și atunci, continuă să-ți rostești și celelalte rugăciuni. Nu te îngrijora. Fii sigur că dacă ar depinde numai de puterea ta, nu ai fii în stare să spui cu luare aminte nici măcar un singur «Doamne miluiește». Rugăciunea nu poate fi cu totul neîntreruptă. Ești totuși om, și doar «ingerii, în ceruri, pururea văd fața Tatălui Meu, Care este în ceruri» (Mt. 18, 10). Pe când tu, ai trup pământesc, care-și cere drepturile. Nu crede totul pierdut dacă, la început, ți se întâmplă să uiți de rugăciune mai multe ceasuri sau o zi întreagă sau chiar mai mult. Privește lucrurile simplu și firesc : ești un marinar fără experiență care s-a ocupat cu prea multă ardoare de altceva încât a uitat să mai ia seamă la vânt. Așa că nu aștepta nimic de la tine însuși. Dar nici de la ceilalți.

Concentrarea și neatenția sunt lucruri diferite. Rugăciunea îți va face gândirea limpede și vioaic. Și atunci, totul va fi în ordine. Cei ce se roagă văd tot ce-i înconjoară, remarcă și observă fiecare lucru, numai că perspicacitatea acestei priviri este dată de rugăciune, care răspândeste pretutindeni lumina sa pătrunzătoare.

Mintea ne este activă când înlăuntrul nostru domnește curăția. Atâta timp cât îți păstrezi inima desprinsă de cele lumești, sinele tău duhovnicesc sporește neîncetat.

Rodul rugăciunii este liniștea lăuntrică, alinarea în întristare, dragostea, recunoștința, smerenia. Dacă, dimpotrivă, ești încordat și tulburat, cuprins de neastâmpăr sau de descurajare, dacă ești abătut, copleșit de amărăciune, sau de o pornire nestăpănită spre mișcare, dacă încerci un simțământ de extaz, o stare de beție a simțurilor ca aceea stărnită de muzică, dacă te cuprinde un simțământ de prea mare mulțumire sau euforie care te face să fii «mulțumit de tine însuși și de toată lumea», atunci înseamnă că ești pe o cale greșită. Ți-ai bazat întregul edificiu mult prea mult pe tine însuși. Bate în retragere și întoarce-te la nemulțumirea de sine, care trebuie să fie întotdeauna punctul de plecare al oricărei rugăciuni adevărate.

Îngerul luminii aduce întotdeauna pacea, acea pace pe care demonii întunericii vor cu orice preț să o tulbure. După aceasta poți recunoaște puterile răului, ne învață Sfinții Părinți, și le poți deosebi de cele bune.

XXVI

MĂRGĂRIȚARUL DE MULT PREȚ

Lipsit de cunoaștere, nefiind în stare de un gând sau de o faptă bună, fără amintiri din trecut și fără voință pentru viitor, la fel de inutil ca o zdreanță, la fel de insensibil ca pietrelor de pe drum, găunos ca o ciupercă viermănoasă din pădure, sortit pieirii ca peștele azvârlit pe mal, plângându-ți starea mizerabilă, te pregătești să îngenunchezi în rugăciune în fața Atotputernicului, Judecătorul și Ziditorul tău, Mântuitorul și Învățătorul, Duhul adevărului și Domnul de viață dătător; și, asemenea fiului risipitor, îngaimi, din adâncul neputinței tale: «Tată, am greșit la cer și înaintea Ta și nu mai sunt vrednic să mă numesc fiul Tău» (Lc. 15, 21); «Doamne, Iisus Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine, păcătosul».

Cunoscându-ți neputința, zaci la picioarele Atotputernicului, ca un grăunte de praf. Dar, din adâncul nemerniciei tale, simți cum îți crește în inimă dragostea față de ceilalți oameni, pentru că sunt făptura lui Dumnezeu și primesc lumina Sa. El, Cel de necuprins după ființa Sa, are grijă de ei. Și aceasta îți este de ajuns pentru a fi gata să jertfești totul pentru ei.

Și atunci se întâmplă ceva ciudat: cu cât cobori mai adânc în străfundul inimii tale, cu atât te ridici mai sus deasupra ta însuși. Condițiile exterioare ale existenței ți-au rămas aceleași; speli vasele, ai grijă de copii, te duci la lucru, îți încasezi salariul, îți plătești impozitele. Asemeni tuturor, îndeplinești cele ce țin de domeniul vieții tale exte-

rioare, pe care nu o poți lăsa cu totul deoparte. Dar te-ai lepădat de tine însuși. Ai renunțat la un lucru, pentru a dobândi altul.

«Afară de Tine, ce am dorit pe pământ?» (Ps. 72, 25). Nimic, răspunde Sfântul Ioan Scărarul, decât să mă rog neîncetat și să mă alipesc de Tine în tăcere. Ceilalți sunt robii bogăției, ai măririi, sau ai poftei de înavuțire. Singura mea dorință este să mă unesc cu Dumnezeu.

Rugăciunea, cu toată renunțarea de sine pe care o implică, a devenit pentru tine unica rațiune de a fi, partea cea mai reală a existenței tale. Să mergi pe calea Domnului (cf. Fac. 6, 9), iată singurul lucru care mai are preț pentru tine, dintre toate întâmplările din cer și de pe pământ. Pentru cel care-L poartă pe Hristos în sine, nu mai există nici moarte, nici boală, nici deznădejde în lumea aceasta. El a pătruns deja în viața veșnică, și vede totul în această lumină.

Zi și noapte, sămânța cerească răsare și crește în inima ta, cum, tu nu știi. Pământul inimii tale rodește mai întâi pai, apoi spic, după aceea grâu deplin în spic (Mc. 4, 27—28).

Sfinții vorbesc despre lumina cea neînserată. Este lumina care strălucește nu pentru ochii din afară, ci în inima celui care nu încetează să meargă pe calea curăției și a nevinovăției. Ea înlătură de îndată întunericul și ne conduce neabătut către plinătatea zilei. Caracteristica sa este de a fi tot mai curată. Este lumina veșniciei, care nu cunoaște asfințit, și care strălucește încă de pe acum prin vălul timpului și al materiei. Sfinții nu afirmă, de altfel, niciodată că această lumină le-ar fi fost dăruită, ci doar ne încredințează că nu este dăruită decât celor care și-au curățit inima din dragoste pentru Domnul, pe cărarea cea strâmtă pe care au ales-o de bună voie.

Cărarea cea strâmtă nu are sfârșit : este calea cea veșnică. Fiecare pas pe care-l facem pe ea este un început. Acolo, prezentul cuprinde viitorul, ziua judecării ; prezentul cuprinde trecutul, facerea. Căci Hristos este pretutindeni prezent, fără a fi legat de timp, atât în iad cât și în rai, deodată. Când vine Cel Unul, orice multitudine dispare, chiar și cea în timp și spațiu. Totul se adună și devine simultan, în adâncul inimii tale. Ai aflat atunci ceea ce căutai : adâncimea, înălțimea și lărgimea crucii ; L-ai aflat pe Domnul și ai aflat mântuirea.

Așa că, de voiești să-ți mântuiești sufletul și să dobândești viața veșnică, ia-o de la capăt neîncetat, ieși din moleșeală, fă-ți semnul crucii și spune : «Învrednicește-mă, Doamne, să pun kun început în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh. Amin».

Versiunea românească MĂRIUCA ALEXANDRESCU și
ADRIAN ALEXANDRESCU

SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA

CUVÂNT LA POGORÂREA DUHULUI SFÂNT *

(Omilia a 24-a)

1. Cu puțin timp înainte, am văzut și noi cu ochii cei mari ai credenței pe Hristos Cel înălțat, cu nimic mai puțin decât cei învredniciți să-L vadă cu ochii lor. Și n-am fost lipsiți nici noi acestei fericiri, ca

* Traducerea s-a făcut după lucrarea: Γρηγορίου τοῦ Πλάτων Ἀπειρα τῆ Ἐργατομ. 0, Θεσσαλονίκης, 1985, ediție îngrijită de cunoscutul patrolog *Prof. Panaghiotis Hristou*. În volumul amintit mai sus, omilia aceasta a Sf. Grigorie Palama are și următorul subtitlu: «*la arătarea și împărțirea Dumnezeiescului Duh cea săvârșită în ziua Cincizecimii, în care se face cuvânt și despre pocăință*». Cât privește cuprinsul teologic al omiliei, în care Sf. Grigorie Palama insistă mult asupra *dumnezeirii* Duhului Sfânt și a *deoliișimii* Lui cu Tatăl și cu Fiul (într-o vreme în care disputele teologice legate de *Filioque* erau aprinse — sec. XIV), facem unele precizări despre felul în care Sfântul Grigorie accentuează necesitatea unei erminii corecte a textelor biblice în cauză: *

a) — de la început se face o clară distincție între *purcedrea* Duhului Sfânt (adică modul prin care a 3-a persoană a Sf. Treimi își are existența în Dumnezeire, ca *insușire unică și specifică a Duhului* — ca fiind *purces* din veci din Tatăl) și *trimiterea* sau *arătarea* Lui în lume, ca *lucrate comună persoanelor treimice*, fiind atribuită fie Tatălui care îl trimite, fie Fiului din care și peste care se odihnește și strălucește făcându-L arătat lumii, fie chiar Duhului însuși, ca purtându-Se peste întreaga creație, ținând, înnoind și sfințind toate.

b) — *Duhul Sfânt* este din veci, ca și celelalte două persoane ale Treimii, fiind deoființă, de o putere, de o cinste și de o lucrare cu Tatăl (din care și purcede) și cu Fiul, care, ca și Tatăl, îl trimite în lume. Mai mult, *Duhul Sfânt se odihnește în Fiul și strălucește din El*, și-L face arătat în cei ce se îmbracă și se nasc în Hristos. În relație cu Fiul, niciodată nu se afirmă că Duhul ar avea existența, adică ar purcede și de la Fiul, ci, și aspectul rămâne foarte clar în toate textele biblice în cauză, că *se trimite și de Fiul*, se face arătat și de El, tot așa cum și *Fiul este trimis de Duhul* așa cum și Isaia, profetul și Mântuitorul însuși, cu aceleași cuvinte, adevăresc faptul că *Duhul Domnului este peste Mine, căci m-a uns să binevestesc săracilor, să vindec pe cei cu inima zdrobită, M-a trimis...* A se vedea textele: *Isaia 61, 1—3*; *Luca 4, 17—19*; iar că Duhul Sfânt se odihnește peste Fiul, rămâne cu El și strălucește din El, se vede din textele: *Isaia 11, 1—2*; *Matei 3, 16—17*; *Ioan 1, 32—34*; ș.a. Dar Duhul Sfânt Care trimite și arată pe Fiul (așa cum spun textele amintite, este și El trimis de Fiul, după cum se arată în textul de la *Ioan 16, 7*: «*vă este de folos ca să Mă duc Eu. Căci dacă nu Mă voi duce, Mângâietorul nu va veni, iar dacă Mă voi duce, El voi trimite la voi*» (a se vedea același verb folosit și în textul *Ioan 15, 26*). Deci nu este vorba în nici un caz de o amestecare a celor doi termeni *purcedere* și *trimitere*, așa încât în textele de mai sus, sau în alte texte paralele, să fie folosit când unul, când altul, sub același înțeles sau definind aceeași realitate cu privire la persoana Duhului Sfânt. Cele două verbe folosite pentru *purcedere* și pentru *trimitere* au înțeles diferit, fac referire și *definesc două realități distincte*, care nu se pot confunda. În omilie. Sf. Grigorie Palama accentuează mult acest aspect, subliniind că Hristos Cel Înălțat la ceruri, Fiul lui Dumnezeu Cel Întrupat pentru noi, acolo, a lucrat împreună cu Tatăl coborârea; sau trimiterea Duhului în lume; În altă parte ține să precizeze că, să nu creadă cineva, auzind că Duhul se trimite de la Tatăl, că Duhul ar fi lipsit de calitatea de a trimite, deoarece Duhul nu este numai

și aceia: Căci a zis Domnul : «fericiți cei ce n-au văzut și au crezut»¹, adică, cei care prin auzire au luat cunoștință și prin credință au văzut. Am văzut deci, cu puțin înainte, pe Hristos înălțat de la pământ cu trupul, acum însă, prin Duhul cel trimis de El ucenicilor, vedem până unde a ajuns Hristos Cel înălțat, până la ce vrednicie a urcat firea noastră pe care și-a asumat-o. Oricum, a urcat acolo de unde a coborât Duhul cel trimis de El. Iar de unde a coborât Duhul, aceasta o arată Cel care vorbește prin profetul Ioil și zice : «voi vărsa din Duhul Meu peste tot trupul»², către care și David zice : «trimițe-vei Duhul Tău și se vor zidi și vei înnoi fața pământului»³. Prin urcare, atunci când S-a înălțat, Hristos S-a urcat la Tatăl și a ajuns în sânul cel părintesc al Tatălui, acolo de unde este și Duhul. Și S-a arătat părtaș acestei vrednicii și după omenescul din Sine, trimițând și El deplin din ceruri pe Duhul care vine și purcede de la Tatăl. Dar să nu socotească cineva că Duhul Sfânt ar fi lipsit acestei calități, de a trimițe, auzind că El este trimis de Tatăl și de Fiul, deoarece Duhul nu este doar unul din cei trimiși, ci și unul din cei ce trimit și împreună binevoiește cu Tatăl și cu Fiul.

2. Aceasta se arată în mod clar și prin profetul Isaia, când zice : «Eu am zidit pământul cu mâinile Mele și am întins cerul... și acum Domnul M-a trimis pe Mine și Duhul Său»⁴, iar Hristos zice iară prin același profet altundeva : «Duhul Domnului peste Mine, căci M-a uns și M-a trimis ca să binevestesc săracilor»⁵. Prin urmare, Duhul Sfânt nu este numai trimis, ci și trimițe pe Fiul Cel trimis de la Tatăl și de care este arătat a fi de aceeași putere și demnitate, coexistent și împreună-lucrător Tatălui și Fiului. Cu bunăvoința Tatălui și împreună lucrare a Duhului, din negrăita Sa iubire de oameni, Fiul Cel Unul Născut al lui Dumnezeu a plecat cerurile și S-a pogorât de sus, S-a arătat pe pământ ca noi și cu noi a petrecut și a făcut și a învățat lucruri mari și minunate, înalte și cu adevărat vrednice de Dumnezeu, îndumnezeitoare și mântuitoare pentru cei credincioși Lui.

3. După aceea, pătîmind de bună voie pentru mântuirea noastră, a fost îngropat și a înviat a treia zi, S-a înălțat la ceruri și a șezut de-a dreapta Tatălui și de acolo împreună a lucrat coborârea dumnezeiescului Duh, împreună trimițând cu Tatăl dumnezeiasca putere de sus, după cum împreună cu Tatăl a și făgăduit. Acesta, adică Fiul, șezând acolo întru cele de sus strigă parcă de acolo către noi : cel care vrea să se arate în acea slavă, să fie părtaș, împărăției cerurilor, să fie chemat fiu al lui Dumnezeu și să afle viață nemuritoare, slavă negrăită, desfătare

unul din cei trimiși, dar și unul din cei ce trimițe (deci împreună cu Tatăl și cu Fiul). Și aceasta, întrucât și Duhul Se trimițe pe Sine, și trimițe și El pe Fiul Cel trimis lumii de la Tatăl. De fapt, erminia corectă a textelor din *Ioan 14, 26 ; 15, 26 și 16, 13—14*, dă temeii poziției ortodoxe față de *Filioque*, respingând răstălmăcirea și confuzia textelor.

1. Ioan 20, 29.
2. Ioil 3, 1.
3. Ps. 103, 31.
4. Isaia 48, 13—16.
5. Isaia 61, 1.

nesticăcioasă și bogăție necheltuită, acela să asculte poruncile Mele și să urmeze, imitând după putere, petrecerea Mea și să facă întru toate așa cum am făcut Eu venind pe pământ și cum am învățat, așezând legi mântuitoare și înfățișându-Mă pe Mine însumi drept model. Cu adevărat, prin faptele și minunile Lui a adevărit Mântuitorul învățătura Evangheliei și a desăvârșit-o prin patimile Sale și a înfățișat marile și mântuitorul ei folos prin învierea Sa din morți, prin înălțarea Sa la ceruri și prin venirea dumnezeiescului Duh din ceruri la ucenici, pe care o prăznuim astăzi. După învierea Sa din morți și după arătarea către ucenici, înălțându-Se a zis : «iată, trimit peste voi făgăduința Tatălui Meu ; voi însă stați în cetatea Ierusalimului până vă veți îmbrăca cu putere de sus»⁶ și asta deoarece, «veți lua putere venind peste voi Duhul Sfânt și veți fi martori în Ierusalim și în toată Iudeea și până la marginile pământului»⁷.

4. Când se împlinea deci ziua Cincizecimii, socotită de la înviere, și pomenirea căreia a venit acum, în timp ce ucenicii erau adunați împreună și se găseau toți în locul cel de sus⁸, dar și fiecare în locul cel de sus al lăuntrului său personal, adunat în cugetul său (căci erau adunați în *liniște*, înălțând rugăciune și cântări către Dumnezeu), deodată, zice evanghelistul Luca, «s-a făcut un vuiet din cer, ca o suflare ce vine repede și s-a umplut toată casa unde ședeau ei»⁹. Acesta este vuietul despre care a prezis Ana proorocița, când a primit făgăduința despre Samuel : «Domnul din înălțimea cerului a tunat, El va da tărie și va înălța fruntea unșilor Săi»¹⁰. Acesta este vuietul acela pe care l-a spus mai dinainte vederea lui Ilie proorocul, când zice : «iată adiere ușoară de vânt și în ea este Domnul»¹¹, adierea aceea era glas de suflare. Găsești exemple de astfel de suflare și în Evanghelia lui Hristos. Căci în ziua cea de pe urmă a sărbătorii, care era Cincizecimea, după cum spune cuvântătorul de Dumnezeu și evanghelistul Ioan, a stat Iisus și a strigat : «dacă însetează cineva, să vină la Mine și să bea»¹². Și spune că «a zis aceasta despre Duhul pe care aveau să-l primească cei care cred în El»¹³. Iar după învierea Sa din morți a suflat ucenicilor și a zis : «Luați Duh Sfânt...»¹⁴.

5. Căci strigarea Lui a marcat mai dinainte acel vuiet, iar suflarea, a marcat acel suflu care acum din plin s-a revărsat de sus și care ca un vuiet puternic și nemaiauzit a venit din cer și cheamă tot ce se află sub cer și izvorăște harul pentru toți cei care vin cu credință și îl aduce în toți. Este suflare ce vine repede, pentru că biruiește toate, întrece toate opreliștile vicleanului, surpă toate cetățile și întăriturile celui dușman, smerește pe cei mândri, înalță pe cei smeriți cu inima,

6. Luca 24, 49.

7. F.A. 1, 8.

8. Referire la F.A. 2, 1—2.

9. F.A. 2, 2.

10. 1 Regi 2, 10.

11. 3 Regi 19, 12.

12. Ioan 7, 37.

13. Ioan, 7, 39.

14. Ioan 20, 22.

strânge pe cele risipite, rupe legăturile păcatelor și dezleagă pe cele ținute. A umplut deci casa unde erau, făcând-o pe aceasta colimvitră duhovnicească, împlinind făgăduința Mântuitorului dată lor pe când se înălța: «că Ioan a botezat cu apă, iar voi veți fi botezați cu Duh Sfânt, nu după multe zile»¹⁵. Până și numele pe care l-a dat lor s-a arătat a se adevăra, căci prin vântul acela din cer apostolii au devenit cu adevărat «fii ai tunetului»¹⁶, căci li s-au arătat lor limbi împărțite ca de foc, și a stat pe fiecare din ei și s-au umplut toți de Duhul Sfânt și vorbeau în alte limbi, după cum le dădea lor Duhul să vorbească»¹⁷.

6. Acelea, care în chip minunat s-au săvârșit prin trupul Stăpânului și au arătat că este Fiul lui Dumnezeu Cel Unul Născut, în însuși ipostasul Său și care în vremea din urmă cu noi a petrecut, sunt împlinite acum și încep a se săvârși și cele care arată că Duhul Sfânt există în ipostas propriu, așa încât noi să cugetăm și să gândim la marea și închinătoarea taină a Sfintei Treimi. Cu adevărat Duhul Sfânt lucrase și mai înainte, căci El este cel care a grăit prin prooroci și a prevestit cele viitoare. A lucrat apoi și prin ucenici, alungând demoni, vindecând boli, iar acum S-a arătat tuturor că este existență ipostatică proprie, arătându-Se sub forma limbilor de foc. Și după ce a stat în chip împărțesc peste ucenicii lui Hristos, ca și când s-ar fi instalat pe tron, i-a făcut pe aceștia organe ale puterii Lui.

7. Dar de ce oare s-a arătat Duhul sub chipul limbilor? Ca să arate coexistența Lui cu Logosul lui Dumnezeu, căci nimic nu are o apropiere mai mare de cuvânt decât limba. În același timp, și spre învățatură, deoarece acela care învață cele despre Hristos trebuie să aibă limbă plină de har. Dar de ce oare limbi arzătoare, ca de foc? Desigur, nu numai ca să arate deoființimea Duhului cu Tatăl și cu Fiul, pentru că foc este Dumnezeuul nostru, și încă foc ce arde toată răutatea, ci și din cauza îndoitei lucrări a prediciei apostolilor. Și aceasta pentru că în același timp poate fi spre binefacere sau spre pedeapsă. Precum focul are calitatea să lumineze și să ardă, tot așa și cuvântul învățaturii celei după Hristos luminează pe cei ce-l ascultă, iar pe cei ce nu-l primesc îi face vrednici chinului și focului veșnic. Și a spus limbi, nu de foc, ci, ca de foc, ca să nu socotească cineva că focul acela este materialnic și supus simțului și ca să putem înțelege arătarea Duhului prin această concretizare sub forma limbilor. Dar din care motiv s-au văzut limbile împărțite peste aceștia? Din cauză că numai lui Hristos Cel venit de sus nu I se dă de la Tatăl Duhul cu măsură, căci El, și după trupul pe care și L-a asumat deține toată puterea dumnezeiască și toată lucrarea. Nimănui altcuiva nu i-a fost dat întreg harul Sfântului Duh, ci fiecare în chip personal dobândește unul sau altul din darurile lui. Și, să nu se creadă că harul dat sfinților de Duhul este însăși ființa Acestuia.

8. Faptul că limbile au stat pe fiecare în parte arată nu numai demnitatea împărătească, ci și unicitatea dumnezeiescului Duh, căci zice că «a șezut pe fiecare din ei și s-au umplut toți de Duhul Sfânt»¹⁸.

15. F.A. 1, 5.

16. Marcu 3, 17.

17. F.A. 2, 3—4.

18. Ibidem

Deci, chiar și atunci când este împărțit după diferite puteri și lucrări, în fiecare din lucrările și puterile Lui este prezent și lucrător întreg Duhul, împărțit în chip neîmpărțit și participând în integritatea Lui, după chipul prezenței soarelui în raza sa. Și vorbeau în alte limbi, în alte dialecte, către cei adunați acolo din fiecare neam, după cum le dădea lor Duhul a grăi, căci au devenit organe ale Lui, lucrând și mișcându-se după voia și puterea Aceluia. Orice organ care primește ceva din afară, participând nu ființei, ci lucrării celui care lucrează, devine și el la rândul său un organ al aceluia, după cum zice și David, vorbind cu Duhul : «limba mea, ca și pana scriitorului iscusit»¹⁹. Pana de scris devine organ al scrisului, participând lucrării, nu și ființei celui care scrie, însemnând cele ce vrea și poate să facă scriitorul.

9. Dar oare cum este Duhul Sfânt făgăduința a Tatălui ?²⁰. Pentru că a prevestit-o mai dinainte prin profeții Săi, zicând prin Iezechiel : «că vă voi da inimă nouă și Duh-nou și voi pune Duhul Meu înlăuntrul vostru»²¹, iar prin Ioil proorocul zice : «în zilele cele de pe urmă voi vărsa din Duhul Meu peste tot trupul»²². Pe acesta râvnindu-l și Moise a rostit zicând : «cine va da profeți totdeauna poporului Domnului, când va da Domnul Său peste ei» ?²³. Și pentru că una este bunăvoirea și făgăduința Tatălui și a Fiului, a zis celor ce cred în El : «cine va bea din apa pe care Eu o voi da lui, se va face izvor de apă curgătoare spre viața veșnică»²⁴. Și iară : «cel care crede în Mine, precum a zis Scriptura, râuri de apă vie vor curge din pântecul lui»²⁵, iar explicând, zice evanghelistul : «aceasta zicea despre Duhul care aveau să-l primească cei ce cred în El»²⁶. Venind însă spre mântuitoarea patimă, zicea către ucenicii Săi : «dacă Mă iubiți, păziți poruncile Mele și Eu voi ruga pe Tatăl și alt Mângâietor vă va da, care va rămâne cu voi în veac, Duhul adevărului»²⁷ ; și iară : «acestea am spus vouă, fiind cu voi. Dar Mângâietorul, Duhul Sfânt, pe care Îl va trimite Tatăl în numele Meu, Acela vă va învăța toate»²⁸ sau : «când va veni Mângâietorul, pe care Eu îl voi trimite de la Tatăl, Duhul Adevărului, Care de la Tatăl porcede, Acela vă va mărturisi despre Mine»²⁹ și «vă va conduce spre tot adevărul»³⁰.

10. Acum s-a împlinit deci făgăduința și a coborât Duhul Sfânt Cel dat de Tatăl și trimis de Fiul și după ce i-a cuprins pe ucenici în chip

19. Ps. 44, 2.

20. F.A. 1, 4.

21. Iezechiel 36, 26—27.

22. Ioil 3, 1.

23. Numeri 11, 29.

24. Ioan 4, 14.

25. Ioan 7, 38.

26. Ioan 7, 39.

27. Ioan 14, 15.

28. Ioan 14, 26.

29. Ioan 15, 26.

30. Ioan 16, 13.

luminat, i-a aprins în chip dumnezeiesc, sau mai bine spus i-a arătat luminători mai presus de lume și peste întreaga lume, având cuvântul vieții celei veșnice și a luminat prin ei întreaga lume. Așa precum cineva, aprinzând o lumină din altă lumină, și din aceea aprinde alta și așa mai departe, are tot timpul acea lumină, păstrând-o prin transmitere, tot așa prin hirotonia (punerea mâinilor) făcută de apostoli asupra ucenicilor lor și apoi de către aceștia la alții, harul cel dăruit al Duhului Sfânt străbate astfel generațiile și luminează pe toți care cred păstorilor și învățătorilor celor duhovnicești.

11. Pe acest har și dar al lui Dumnezeu, pe această luminare a Evangheliei Duhului Sfânt o aduce în cetate fiecare din arhieriei cei rânduiți la vremea lor. Cel care se leapădă de vreunul din aceștia, atât cât o poate el face, întrerupe harul lui Dumnezeu și dumnezeiasca succesiune, și prin aceasta se desparte de Dumnezeu și unii ca aceștia se dedau la tot felul de rele purtări și nenorociri care vin, pe care și voi le-ați cunoscut, prin proprie experiență, nu cu mult înainte*. Dar acum, după ce v-ați întors și voi la păstorul sufletelor voastre, la păstorul cel rânduit de Dumnezeu, dacă veți crede povețelor mele, care sunt spre mântuire, atunci, să prăznuiți cum se cuvine pomenirea venirii Duhului Sfânt, care a coborât din negrăită iubire de oameni pentru mântuirea noastră, din care și pentru care și Unul Născut Fiul lui Dumnezeu a coborât, aplecând cerurile și luând trup de la noi.

12. Dacă, după ce S-a urcat la ceruri cu trupul, nu trimitea Duhul Sfânt care să fie cu ucenicii Săi și să-i întărească, și prin asta și pe cei care, prin ei, sunt prin generații moștenitori și învățători ai Evangheliei harului, atunci propovăduirea adevărului nu s-ar fi făcut la toate neamurile și nici nu ar fi ajuns, coborând în timp, până la noi. De aceea acum, Stăpânul Cel iubitor de oameni i-a arătat pe ucenicii Săi părtași, părinți și slujitori ai luminii și ai vieții celei veșnice, ca unii care renasc spre viața veșnică și îi fac fii ai luminii și părinți ai luminării pe toți care sunt vrednici. Și așa cum a prevestit prin Duhul, va fi cu ei până la sfârșitul veacurilor³¹, căci una este cu Tatăl și cu Duhul, nu după ipostasă, ci după dumnezeire. Unul este Dumnezeu și întreit, într-o atotputernică și tri-ipostatică dumnezeire. Iar Duhul era dintotdeauna și coexista cu Tatăl și cu Fiul. Căci cum ar fi putut exista Tatăl și Mintea cea fără de început, fără un Fiul și un Cuvânt împreună fără de început? Cum oare ar fi putut exista Cuvântul Cel veșnic, fără Duhul Cel împreună veșnic? Exista deci pururea, este și va fi Duhul Sfânt împreună Creator cu Tatăl și cu Fiul al tuturor celor create, împreună înnoind pe cele stricăcioase și împreună ținând, pe cele împărțite, în existență. El, Duhul, Care este pretutindeni și pe toate le impli-

* referire la conflictele și tulburările religioase din timpul păstoriei sale la Tesalonica.

31. Matei 28, 20.

nește, putând și cârmuind toate. Cu adevărat zice psalmistul către Domnul «unde mă voi duce de la Duhul Tău și de la fața Ta unde voi fugi?»³².

13. Dar Duhul nu este numai peste tot, ci și peste tot ce există, nu numai în tot veacul și timpul, ci și înainte de orice veac și timp, nu numai până la sfârșitul veacurilor va fi cu noi, după făgăduință, ci cu mult mai mult, va rămâne cu cei vrednici în veacul cel viitor, făcându-i nemuritori și umplându-i de slavă veșnică și după trup, fapt care și Domnul l-a zis către ucenicii Săi : «Eu voi ruga pe Tatăl și alt Mângâietor vă va da, care va rămâne cu voi în veac»³³. Cu adevărat zice și Apostolul : că se seamănă, adică se îngroapă în pământ trupul acesta firesc ce a murit, trupul fizic cel zidit ca trup având suflet, care se mișca și se menținea în existență, dar zice, înviază din nou la viață, trup duhovnicesc³⁴, trup mai presus de fire, condus de Duhul cel dumnezeiesc și îmbrăcat cu nemurire, cu nestrăcăriune și slavă prin puterea Duhului. Și zice : «s-a făcut cel dintâi Adam, suflet viu, iar Cel de pe urmă, cu Duh dătător de viață»³⁵. Omul cel dintâi era din pământ și pământesc, al doilea este Domnul din cer. Precum este cel pământesc, așa sunt și cei pământești, și precum este cel ceresc, așa sunt și cei cerești³⁶.

14. Cine sunt aceștia ? Sunt cei întăriți și neclintiți în credință; care totdeauna prisosesc în lucrul Domnului și, prin ascultarea cea către El, poartă în ei chipul celui ceresc, după cum și zice, prin evanghelistul Ioan, Înaintemergătorul Domnului : «cel ce nu ascultă de Fiul, nu va vedea viața, ci mânia lui Dumnezeu rămâne peste el»³⁷. Și cine va putea suferi urgia lui Dumnezeu ? Și cât de înfricoșător este, fraților, să cadă cineva în mâinile urgiei lui Dumnezeu, cel viu, căci dacă ne temem de mâinile dușmanilor, cu toate că Domnul zice : «nu vă temeți de cei ceucid trupul»³⁸, care om cu minte nu se va teme de mâinile lui Dumnezeu, care se pot ridica cu urgie împotriva celor ce nu-L ascultă ? Cu adevărat se va arăta mânia lui Dumnezeu către cei ce se dedau la desfrâu și la nedreptăți fără întoarcere și țin adevărul în robia nedreptății³⁹.

15. Să fugim deci de acea mânie și să ne grăbim a dobândi, prin pocăință, blândețea și bunăvoirea Prea Sfântului Duh. Dacă are cineva ură pe cineva, să grăbească să se împace cu acela și să se întoarcă spre

32. Ps. 138, 7.

33. Ioan 14, 15.

34. 1 Cor. 15, 44.

35. 1 Cor. 15, 45.

36. 1 Cor. 15, 47—48.

37. Ioan 3, 36.

38. Matei 10, 28.

39. Rom. 1, 8.

dragoste, pentru ca nu cumva ura și lupta cu aproapele să-l părăscă și să-l condamne că nu are dragostea cea către Dumnezeu. Căci, dacă pe fratele tău pe care l-ai văzut nu-l iubești, cum poți iubi pe Dumnezeu pe care nu l-ai văzut? ⁴⁰. Când avem dragoste unii către alții, avem atunci adevărata dragoste, cea nefățarnică, și o arătăm cu faptele, neprimind a zice sau a făptui sau a auzi ceva care ar vătăma pe frații noștri, așa cum teologul cel iubit al lui Hristos ne-a învățat zicând: «fraților, să nu iubim cu limba și cu gura, ci cu fapta și cu adevărul» ⁴¹.

16. Iar dacă cineva a căzut în desfrânare sau predesfrânare sau în altă necurăție a trupului său, să se îndepărteze de ticăloșia unei asemenea mocirle și prin mărturisire, lacrimi, post și alte asemenea acestora să se cerceteze pe sine, căci pe cei desfrânați care nu se pocăiesc îi va judeca Domnul și îi va pedepsi, îi va depărta de la Sine și îi va da chinului, în focul cel nestins, precum și la alte chinuri nesfârșite, după cum și zice: «să fie luat cel fărădelege și cel ticălos și să nu vadă și să nu se desfăteze de slava Domnului» ⁴². Iar cel care fură sau lăcomește, să nu mai fure și să nu mai lăcomească, iar din cele ce are să dea și celor lipsiți ⁴³ și să nu mai fie hrăpăreț spre cele străine lui. Și ca să zic pe scurt, dacă doriți viață și să vedeți zile bune și să vă izbăviți de dușmanii care se pornesc asupra voastră și de chinurile care vin de la acel diavol începător de răutate, feriți-vă de orice fel de rău și faceți binele, căci zice către corinteni Apostolul: «nu vă amăgiți, că nici desfrânații, nici sodomiții, nici închinătorii la idoli, nici adulterii, nici furii, nici bețivii, nici cei ce batjocoresc, nu vor moșteni împărăția lui Dumnezeu» ⁴⁴.

17. Dar noi fraților, vă rog, să depărtăm de la noi cuvintele și faptele cele urâte în fața lui Dumnezeu și cu îndrăzneală să-L chemăm Tată pe Dumnezeu. Să ne întoarcem cu adevărat către El, ca și El să se întoarcă spre noi și să ne curățească de tot păcatul și să ne facă vrednici harului cel dumnezeiesc. Și așa, acum și pururea să prăznuim dumnezeiește și duhovnicește împlinirea cea desăvârșită a făgăduinței celei dumnezeiești, adică venirea și odihna Duhului Sfânt la noi oamenii, care este sfârșitul și împlinirea fericitei nădejdi în Hristos, Domnul nostru.

18. Căci Acestuia I se cuvine slava, cinstea și închinăciunea, împreună cu Părintele Cel fără de început și cu Prea Sfântul și Bunul și de viață Făcătorul Duh, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin !

Traducerea : Diac. Drd. EUGEN MORARU

40. 1 Ioan 4, 20.

41. 1 Ioan 3, 18.

42. Isaia 26, 10.

43. Luca 12, 33 și Efes. 4, 28.

44. 1 Cor. 6, 9—10.

PREZENȚA CREȘTINISMULUI ÎN DACIA ROMANĂ

Pr. I. IONESCU

Prezența creștinismului în Dacia romană, în perioada secolelor II—III, până la retragerea aureliană, a fost considerată de Vasile Pârvan «o necesitate logic istorică¹, pe care C. Daicoviciu o acceptă «îndreptătită pe deplin, dar neîntărită, până acum, de nici o *probă arheologică* sau *epigrafică* incontestabilă», și adăuga: «Fapt e că până acum nu avem nici o urmă sau indiciu sigure, de caracter istoric, arheologic sau epigrafic asupra existenței creștinilor în provincia lui Traian până la Aurelian. Izvoarele de ordin literar-istoric (Tertullian și Origen) sunt îndoielnice și nesigure»²... «creștinismul dacic din secolele II și III, repetăm că, orice s-ar spune, adevărul e că nu putem aduce nici o probă concludentă în favoarea creștinismului la nord de Dunărea de Jos»³.

Inexistența mărturiilor epigrafice și arheologice s-ar fi datorat faptului că noua învățătură creștină era considerată în statul roman ca *religio illicita*, adică nepermisă, și creștinii nu-și puteau ridica asemenea monumente, pentru ca să nu-și atragă prigoana autorităților de stat⁴.

Pentru poporul român, creștinismul are un rol determinant în procesul etnogenezei sale ca popor romanic. Cum afirma Radu Vulpe, discipolul apropiat al lui Vasile Pârvan, romanitatea și creștinismul sunt cele două coordonate magistrale ale etnogenezei române. «Noi suntem romani, fiindcă suntem creștini, și creștini, fiindcă suntem romani», și justifică afirmația: «factorul creștin apare în procesul de romanizare de la originea poporului român cu un rol determinant, încât se ridică la o însemnătate egală cu aceea a romanității noastre înseși. Cu bună dreptate se poate vorbi de aceste două fenomene ca de două direcții istorice cardinale, ca de coordonatele magistrale ale etnogenezei noastre»⁵.

Problema prezenței creștinismului în Dacia romană în secolele II—III este de o importanță majoră pentru istoriografia românească.

Istoricii români, care s-au ocupat cu stabilirea vechimii creștinismului la poporul român, au pornit de la singurul simbol creștin, crucea, aflată pe monumente și diferite obiecte arheologice. Reprezentarea directă a crucii este însă rar întâlnită înainte de secolul al IV-lea. Ea era privită ca instrument infam, fiindcă servea ca supliciu pentru cri-

1. V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911, p. 74.

2. C. Daicoviciu, *Există monumente creștine în Dacia traiană din sec. II—III?*, în *Dacia*, Cluj-Napoca, 1969, p. 505, 512.

3. Idem, *Problema continuității în Dacia*, Cluj, 1940, p. 37.

4. M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, București, 1980, p. 59.

5. R. Vulpe, *Romanitate și creștinism — coordonatele etnogenezei române*, în «*De la Dunăre la Mare*», Galați, 1979, p. 21—22.

minali. Abia sub Constantin cel Mare (306—337) crucea a fost interzisă să mai fie folosită ca mijloc de supliciu și ajunge să fie cinstită oficial ca obiect de cult⁶.

Crucea, trebuie ținut seama, avea mai multe forme grafice: 1. *Crucea decusata*, sub numele Sfântului Andrei, numită și crucea siriană, fiindcă a fost folosită în special în Siria (X); 2. *Crucea comisa* sau *patibulata*, în forma literei T; 3. *Crucea immisa* sau *capitata*, numită și *crucea latină*, cu brațele inegale; 4. *Crucea quadrata* sau *crucea greacă*, cu brațele egale; 5. *Crucea gammata*, compusă din patru gama (Γ); 6. *Crucea ansata*, sau *crucea egipteană*, *ánk*, semnul hieroglific al vieții viitoare; 7. *Crucea florida*, crucea disimulată din ornamente florale⁷.

În timpul primelor trei secole de persecuții ale Bisericii, creștinii au avut în venerație crucea pe care a fost răstignit Hristos⁸, dar s-au mulțumit a orna inscripțiile funerare în mod deghizat, cu simboluri⁹. Artă picturală paleo-creștină a reprezentat la început pe Hristos prin simboluri și alegorii, cunoscute numai celor inițiați, adică creștinilor. Dintre simbolurile zoomorfe, creștinii au folosit în special *peștele*. Din lterele cuvântului grecesc *ih̄tis* — ιχθός — (= pește), primii creștini au format acrostihul 'Ι (Ἰησοῦς) Χ(ριστός) Θ(εοῦ) Ὀ(ἰός) Σ(ωτήρ) (= Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Mântuitorul). Alte simboluri folosite au fost: *delfinul*, *mielul* (ἀμύος), *pasărea Phoenix*, *porumbelul*, *păunul*, *leul*, *cerbul*, *calul* și *păstorul*, iar din *viața* de marinar și din mediul vegetal au fost întrebuințate: *crucea disimulată*, *vița de vie*, *strugurii*, *pâinea marcată cu semnul crucii*, *corabia*, *ancora*, *tridentul*, *farul*, *sfeșnicul*, *măslinul*, *ramuri de măslin*, *ramuri de smochin*, *ramuri de finic*, *crinul*, *lira*, *coroana*¹⁰.

Pe coronamentele funerare în formă de trunchi de piramidă arcuită, lucrute din piatră calcaroasă, aflate în Dacia romană, în special în Dacia Superioară, întâlnim ca simboluri și alegorii creștine, în special: *delfinul însoțit de trident și singur*, *vița de vie cu struguri*, singură, și ieșind dintr-un *cantharos*, simbolizând potirul (*caliciu*), *păunul pereche* adăpându-se dintr-un vas, *cantharos-caliciu* și *masa euharistică*, simbolizând *agapa creștină*, însoțită de actul liturgic al *euharistiei creștine*. Se întâlnesc și alte simboluri și alegorii creștine, menționate, dar mai dificil pe moment de identificat, și acestea mai în toate castele romane de pe teritoriul Daciei romane.

6. L. Bréhier, *L'art chrétienne. Son développement iconographique des origines à nos jours*, Paris, 1918, p. 33; M. Sulzberger, *Le symbole de la Croix et les monogrammes de Jésus chez les premiers chrétiens, Byzantin*, *Revue internationale des Etudes Byzantines*, II, 1925, p. 317—448.

7. M. Sulzberger, *op. cit.*, supra nota; *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie* (DACL), t. III, 2, col. 3061—3062.

8. V. Prelipceanu, *Vechimea crucii ca obiect de cinstire și simbol creștin în lumina descoperirilor arheologice mai noi*, în *MMS* (Mitropolia Moldovei și Sucevei), an. XXXIV, 1958, 5—6, p. 441—447.

9. L. Bréhier, *Les origines du crucifix dans l'art religieux*, Paris, 1904, p. 22—24.

10. I. Rămureanu, *Cinstirea sfințelor icoane în primele trei secole*, în *ST* (Studii Teologice), an. XXIII, 1971, 9—10, p. 621—671.

*

Ne vom opri asupra acestor simboluri paleocreștine indicate, aflate pe monumentele funerare din Dacia Superioară.

1. *Delfinul*, în mitologia greco-romană, era cel care transporta morții în insulele fericite. În creștinism preînchipuie pe Iisus Hristos, care duce spre limanul mântuirii, corabia Sa (care este Biserica creștină)¹¹. Delfinul a fost reprezentat de preferință inaintea tipurilor de pește pe monumentele creștine cele mai vechi¹².

Tridentul, care străpunge delfinul, a devenit simbolul crucii, instrumentul mântuirii credincioșilor¹³.

Simbolul delfinului pentru Hristos, primit de creștini la început, a fost în curând eclipsat și absorbit de simbolul peștelui (ΙΧΘΥΣ). Descoperirile efectuate în catacombele din Roma au dovedit că delfinul era reprezentat de la început pe monumentele cele mai vechi¹⁴. În catacomba lui Callist, delfinul culcat și răscuit (încolăcit) pe trident figurează pe Hristos pe cruce¹⁵. Această frescă datează din a doua jumătate a secolului al II-lea d.Hr. și este una din cele mai vechi, înfățișând nu numai delfinul, dar și tridentul, imagine ce figurează crucea¹⁶. Ancora, care simbolizează și ea crucea, și doi delfini se găsesc și în frescele din catacombele din Napoli. Delfinul apare, de asemenea, pe geme (fig. 4), pe lămpi, pe vase de marmură, ca și în picturile pompeiene¹⁷. În galeria din cimitirul lui Callist din Roma a fost găsit epitaful lui Victorianus (fig. 5), datând din a doua jumătate a secolului al III-lea d.Hr., cu doi delfini atașați unui trident¹⁸. Pornind din a doua jumătate a secolului al III-lea d.Hr. delfinul se întâlnește fie singur, fie adosat tridentului sau ancorei. El trece din rangul modest de decorațiune ornamentală la demnitatea de simbol echivalent peștelui, prezentând pe Hristos¹⁹.

Cel mai reprezentativ monument paleocreștin din secolele II—III din Dacia Superioară și, putem afirma, unul din cele mai reprezentative monumente paleocreștine din întreg Imperiul roman, care reprezintă delfinul însoțit de trident, se găsește la Potaissa (Turda) și nu a fost până în prezent identificat ca monument paleocreștin.

11. Idem, p. 634; DACL, IV, 1, col. 283—295; J. B. Frey, *Il Delfino col tridente nella Catacomba Giudaica di Via Nomentana*, *Rivista di Archeologia Cristiana*, VIII, 1931, p. 301—314; J. Daniélou, *Les symboles chrétiens primitifs*, Paris, 1961.

12. L. Bréhier, *Les origines du crucifix* (nota 9), p. 12.

13. *Ibidem*, DACL, I, col. 2011; IV, 1 col. 292, fig. 3613; 3615; VI, col. 1260, fig. 5297; XV, 2, col. 2781—2785.

14. DACL, IV, 1, col. 285.

15. De Rossi, *Bulletino di archeologia cristiana*, 1870, pl. IV, nr. 8; G. W. Wilpert, *Le pitture delle catacombe romane*, 1903, pl. 39, nr. 1.

16. DACL, IV, 1, col. 289.

17. Idem, col. 294; H. Leclercq, *Manuel d'archéologie chrétienne*, II, 1907, pl. 283, 558, 562.

18. DACL, I, col. 2011, fig. 562.

19. Idem, IV, 1, col. 287; Martigny (L'Abbé), *Dictionnaire des antiquités chrétiennes*, Paris, 1865, p. 201—202.

Monumentul, prezentat și descris de Z. Milea²⁰, de M. Jude și C. Pop²¹, este un coronament de altar funerar, din piatră calcaroasă, sculptat dintr-un singur bloc. Are înălțimea totală de 135 cm, cu dimensiunile bazei: lățimea de 51 cm, grosimea de 36 cm. În partea superioară are lățimea de 50 cm, iar grosimea de 30 cm; la mijloc are lățimea de 35 cm, și grosimea de 28 cm. Partea superioară a sculpturii este prevăzută cu un capitel ionic, înalte de 30 de cm. Corpul capitelului este ornamentat cu trei linii verticale și paralele numai pe latura din față, una la mijloc, iar celelalte două, pornesc din partea interioară a volutelor. Deasupra capitelului, la marginea laturii posterioare, sunt două scobituri, dovedind că sculptura a fost prinsă de un perete, cu ajutorul unor scoabe de fier. Monumentul funerar a fost făcut a fi privit numai din trei părți și are forma de trunchi de piramidă arcuită, a cărei curbură a muchiilor pleacă de la bază și se termină la marginea interioară a capitelului. Pe latura centrală a monumentului este sculptat un delfin cu capul în jos, spre dreapta cu coada unduind, cu gura marcată prin două linii adâncite, cu ochiul bine reliefat, precum și cele cinci aripioare, dintre care, cea de deasupra capului, este mai mare. Coada delfinului este întretăiată de un trident (fig. 2), a cărui terminație este acoperită de capul acestuia. Pe latura din dreapta este sculptat un *cantharos*, înalt de 32 de cm, din care iese un vrej de iederă, cu cinci frunze. Vasul este ornamentat în partea superioară, cu linii adâncite și paralele, iar în mijloc, tot cu linii adâncite, dar în formă de zig-zag. Latura stângă este decorată cu un vrej de viță de vie, cu frunze și cu ciorchini de struguri.

Monumentul sculptural în formă de trunchi de piramidă arcuită este primul de acest fel provenit de la *Potaissa*. El a fost descoperit în anul 1936 în grădina casei din str. Aroneanu nr. 10 (orașul Turda), cu ocazia lucrării pământului pentru plantarea unei vițe de vie, împreună cu mai multe materiale arheologice și a intrat, în toamna anului 1970, în colecțiile Muzeului de istorie din Turda, cu numărul de inventar 2780.

Strada Aroneanu este situată la poalele versantului estic al dealului «Cetate», pe care a fost situat castrul legiunii a V-a *Macedonica*. Legiunea a V-a *Macedonica* a fost adusă spre sfârșitul secolului I din Palestina la *Troesmis* (Iglița) în Dobrogea, iar de acolo la *Potaissa* (în anii 167—168), așezare care fusese până atunci un sat: *Vicus Patavissensium*. După stabilirea aici a legiunii a V-a *Macedonica*, sub Septimius Severus (193—211) ajunge la rangul de *colonia*, fiind printre puținele orașe ale provinciei care se bucurau de *ius Italicum*.

Aria de răspândire a ediculei funerare se limitează, în special, la teritoriul Daciei Superioare, unde ni s-au păstrat, numărul lor fiind, în realitate, mult mai mare, dispariția tipului de monument datorându-se, probabil, unor anumiți factori obiectivi. Amplasarea ediculelor pe hartă corespunde, în special, cu localitățile de reședință ale unor castre mili-

20. Z. Milea, *Un coronament de altar funerar descoperit la Potaissa*, SCIV, 24, 3, 1973, p. 533—540.

21. M. Jude și C. Pop, *Monumente sculpturale romane în Muzeul de istorie Turda*, Turda, 1982, p. 16, nr. 23, p. 55, cu prezentarea fotografică în trei poziții.

tare, ca : *Tibiscum*, *Germisara*, *Optatiana* etc. Apariția ediculelor funerare este legată, în bună parte, de trupele ce staționau aici. Ele au fost descoperite și în preajma unor *villae rusticae*, din zona *Germisarei*, *Alciei*, *Potaissiei*. În orașe ca : *Apulum*, *Potaissa*, *Napoca*, edicula funerară era un tip de monument la îndemâna păturilor sociale avute, alcătuite din veterani, comercianți, magistrați etc.²². C. Diačoviciu a admis pentru edicula funerară, care redă, imaginea unui *domus aeternus*, o influență directă din Asia Mică²³.

Coronamentul de altar funerar, din piatră calcaroasă, de la *Potaissa* înfățișează, cum am arătat, trei imagini bine reliefate, dintre care, pe latura centrală un delfin sculptat cu capul în jos, spre dreapta, cu coada unduind, cu gura marcată prin două linii adâncite. Coada este întretăiată de un trident (fig. 2), a cărui terminație este acoperită de capul acestuia. Cele două linii adâncite ale gurii lasă clar impresia unui *alfa* grecesc, iar vârful cozii dă impresia unui *omega* elin (ω), ceea ce ne face să credem că avem imaginea unui indiciu creștin al monumentului, care se referă la citatul scripturistic : *Eu sunt Alfa și Omega, începutul și sfârșitul* (Apoc. 21, 6 ; 22, 13), adică *Iisus Hristos*. Latura dreaptă prezintă un *cantharos*, din care iese un vrej de iedera, iar partea stângă este ornamentată cu un vrej de viță de vie, cu frunze și ciorchini de struguri. Cele trei scene figurate (ornamente simbolice), sculptate, reprezintă simboluri creștine care au aparținut cu predilecție primelor trei secole creștine.

Pe baza documentației aduse, considerăm reală afirmația că delfinul, însoțit de trident, sculptat pe coronamentul de altar funerar de la *Potaissa*, este un simbol creștin, care aparține secolelor II—III, cât timp a staționat aici legiunea a V-a *Macedonica*, până la părăsirea aureliană. El este un monument paleocreștin din timpul stăpânirii romane în Dacia, care a aparținut unui creștin din clasa avută. Astfel sunt infirmate afirmațiile de până acum, referitoare la faptul că din această perioadă nu avem «nici o probă *arheologică* sau *epigrafică* creștină incontestabilă».

Și iedera, specie de plantă agățătoare, cu frunze verzi strălucitoare, și flori mici galbene-verzui, cultivată ca element decorativ, precum și viță de vie fac parte din simbolistica primelor secole creștine. Viță de vie reprezintă pe Hristos, după cum Însuși a afirmat : «Eu sunt vița cea adevărată și Tatăl Meu este lucrătorul» (In. 15, 1).

Monumentul paleocreștin de la *Potaissa* vine să confirme și afirmațiile scriitorilor bisericești din sec. II—III, Tertulian din Cartagina (c. 160—c. 240) și Origen din Alexandria (c. 185—254) privitoare la prezența creștinismului la daci²⁴. Or, despre această problemă,

22. Oct. Floca și W. Wolski, *Aedicula funerară în Dacia romană*, BMI, 3, 1973, p. 48.

23. C. Diačoviciu, *Monumente inedite din Dacia*, AISC (Anuarul Institutului de Studii Clasice) 1928—1932, I, p. 117.

24. Tertulian din Cartagina, în *Liber adversus Iudaeos*, afirmă că Hristos «stăpânește» și «în ținuturile sarmaților, dacilor, germanilor și sciților»; Origen din Alexandria, în *Comentarul 39 la Evanghelia de la Matei*, 24, 14, este de părere că foarte mulți dintre britanici, germani, daci, sarmați și sciți n-au auzit cuvântul *Evanghelia*, ceea ce înseamnă că unii dintre aceștia totuși l-au auzit.

C. Daicoviciu afirma : «În ce mă privește nu cred în valoarea documentară a cunoscutelor citate din Tertulian și Origen, invocate de unii cercetători drept o dovadă a răspândirii creștinismului la daci în sec. II și III, iar de alții, cum e Pârvan și Zeidler, respinse categoric sau acceptate cu rezervă»²⁵.

Imaginea delfinului, însoțit de trident, se află și pe alte edicule funerare din Dacia Superioară (sec. II—III), care largesc spațiul cercetărilor despre prezența creștinismului în Dacia romană, în secolele amintite. În orașe ca : *Apulum*, *Potaissa*, *Napoca*, edicula era un tip de monument la îndemâna celor avuți, alcătuiți din veterani, comercianți, magistrați etc., printre care s-au aflat și creștini. Creștinismul a cuprins nu numai păturile sociale sărace, ci și pe cele înstărite din Imperiul roman.

Pe un coronament funerar de la Muzeul de antichități din Alba Iulia se distinge slab imaginea unui delfin și a unui trident²⁶, ceea ce ne face să-l considerăm tot monument funerar paleocreștin.

La *Potaissa* s-au găsit și alte obiecte paleocreștine, cum este cunoscuta *gemă (intaglio)*, de onyx, descoperită prin anii 1830—1840, și dispărută între timp, poate în timpul revoluției de la 1848, care înfățișează scena «Bunului Păstor», datată de I. I. Russu²⁷ și I. Barnea²⁸, în secolele III—IV, iar de D. Protase în secolul IV²⁹, mai probabil însă din sec. III, ținând seama de scenele prezentate în acest secol din catacombele române³⁰.

La *Potaissa* s-a aflat din anul 1954 și un alt monument important paleocreștin, care reprezintă un «banchet funebru», despre care vom vorbi mai în detaliu în continuare.

2. Vița de vie

Pe un coronament funerar de la Alba Iulia, lucrat din piatră calcareasă, există pe una din fețe decorația unor frunze stilizate, cu un fruct de mac. Latura opusă are drept ornament un *cantharos*, plasat pe frunze stilizate de palmier ; din vas ies două vrejuri încrucișate de viță de vie, care reprezintă o *cruce florală*, *crux florida* (fig. 6). Pe a treia față se distinge slab conturul unui delfin, cea de a patra față fiind distrusă³¹. Pe un monument de la Micia (*pagus Micensis*), din seco-

25. C. Daicoviciu, *Dacica* p. 505, nota 1 ; D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1967, cap. XXII, *În jurul izvoarelor literare ale creștinismului daco-roman*, p. 481—496, cu bibliografia problemei, respinge, de asemenea, valoarea documentară a afirmațiilor lui Tertullian și Origen.

26. H. Daicoviciu, *Coronamentele în formă de trunchi de piramidă arcută pe teritoriul provinciei Dacia*, în *Apulum*, VII, 1968, 1 p. 334—335, pl. 4.

27. I. I. Russu, *Materiale arheologice paleocreștine din Transilvania*, ST, XI, 1958, 5—6, p. 319—321.

28. I. Barnea, *Arta creștină în România*, 1 secolele III—VI, București, 1979, p. 49, pl. 2.

29. D. Protase, *Problema continuității în Dacia*, în *lumina arheologiei și numismaticii*, București, 1966, p. 150 ; B. Mitrea, *O gemă creștină din Turda*, în RIR, XVI, 1946, p. 51—61, 116.

30. DACL, 13, 2, col. 2268—2389.

31. H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 333—334, pl. 1, 2.

lele II—III, în locul busturilor defuncțiilor de pe fața principală, este redat un cantharos cu vrej de viță și ciorchini de struguri³², simbol paleocreștin (fig. 7).

3. Păunul

Oct. Floca constată «că păunul, ca motiv ornamental și atribut simbolic, cuprinde o arie largă de răspândire în Dacia»³³. Pentru a înțelege «atributul simbolic» al păunilor ornamentați, va trebui urmărită figurația lor și simbolistica ce o reprezintă în arta picturală paleocreștină din secolele II—III din catacombele creștine romane.

Păunul a devenit pentru primii creștini simbolul învierii trupurilor. Primii creștini îl puneau în legătură cu dogma reînvierii și a nemuririi. Păunul, ca cel mai somptuos dintre păsările domestice, simboliza imaginea lui Hristos. Plafonul unui *cubiculum* din cimitirul lui Callist din Roma a fost decorat, în a doua jumătate a secolului al II-lea, cu simbolul păunului³⁴. Doi păuni afrontați stau aplecați asupra unui lan cu flori, ca și asupra unui vas cu flori din secolul al II-lea³⁵. La Torcelo (Italia) pe balustrada de jos (*cancel*) a altarului unei catedrale³⁶ se află doi păuni afrontați deasupra unui *caliciu* (potir), din care sorb «apa vie a nemuririi», adică simbolul cuminecării sau împărtășirii creștine, (fig. 8). Aceiași păuni, din secolul al III-lea, se găsesc în catacomba Priscilla din Roma³⁷. Din secolul al III-lea se păstrează în arta paleocreștină coptă din Egipt două stele funerare cu reprezentarea a câte doi păuni afrontați aplecați asupra unui *caliciu* (potir); una aflată în Muzeul din Cairo și alta în Muzeul din Alexandria (fig. 9 și 10)³⁸.

În Dacia Superioară se întâlnește la Micia pe un monument, rupt la mijloc, în două părți egale, în forma unui fronton triunghiular, lucrat din gresie locală, puțin rezistentă, reprezentați în relief doi păuni întorși cu capul spre interior, către un vas, un *cantharos*, frumos ornamentat cu caneluri verticale în jumătatea inferioară, cu un motiv vegetal pe umeri și cu un motiv spiral sub buză. Una din păsări, cu gâtul încovoiat și capul aplecat spre vasul din fața ei, bea apă din *cantharos*, iar cealaltă, spre deosebire de prima, stă cu gâtul și capul ridicate până la înălțimea frontonului, dominând în mod grațios scena (fig. 11). Poziția celor doi păuni, menționează Oct. Floca, modul lor de exprimare artistică (și nu tocmai naturalistă) a siluetei lor, a felului de redare a

32. Oct. Floca, *Monumenti romani inediti del distretto di Hunedoara in Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 337; Idem, *Monumente epigrafice și sculpturale de la Micia*, *Acta M N*, V, 1968, p. 111—124; Oct. Floca și W. Wolski, *Aedicula funerară în Dacia romană*, p. 50, fig. 126. La Micia (com. Veșel, jud. Hunedoara) au fost descoperite trei capace de vase, în lut ars (considerate din sec. II și începutul sec. III), care poartă pe ele crucea creștină, fiind considerate obiecte paleocreștine, aparținând sec. II—III. Al. Nemoianu, *Trei obiecte paleocreștine descoperite la Veșel (jud. Hunedoara)*, în MB (Mitropolia Banatului), XXIX, 1979, 1—3, p. 130—132.

33. Oct. Floca, *op. cit.*, în *Acta M.N.*, V, 1968, p. 119.

34. DACL, XIII, 1, col. 1078, fig. 9597.

35. Idem, col. 1084; col. 1077—1078, fig. 9598.

36. Idem, col. 1086, fig. 9609.

37. Idem, col. 1086.

38. Idem, col. 9610, 9611.

acelor «pene ochiuri», specifice păunilor, printr-o serie de cerculețe sistematic plasate pe întregul corp al păsărilor, lasă impresia unei relative intenții de stilizare în redarea plastică a unor elemente de cult funerar, cu rost ornamental, dar și cu o anumită semnificație simbolică³⁹. Această semnificație simbolică o considerăm paleocreștină, în comparație cu modelele păunilor menționați din epoca paleocreștină din catacombele romane, și monumentul figurat simbolic cu cei doi păuni de la Micia este un monument paleocreștin. Această scenă funerară cu reprezentarea sculpturală a celor doi păuni de la Micia, arată Oct. Floca, cu unele mici diferențe de stil în execuție, mișcare, etc., se află și pe alte monumente din Dacia romană. Pe frontonul unei stele de la *Ulpia Traiana* apar cei doi păuni în fața aceluiași cantharos, unul bând apă din vas, iar celălalt având capul ridicat⁴⁰, ca și pe monumentul de la Micia (fig. 10). Aceeași reprezentare se află și pe frontonul unei stele funerare păstrate în Muzeul din Cluj-Napoca⁴¹, în care păunii culcați își îndreaptă capul spre marginea vasului, tot un cantharos; aceeași scenă, se află și pe frontonul unui altar funerar din Muzeul de la Aiud, în care cele două păsări, urcate pe mânușile vasului, își îndreaptă ciocurile spre interiorul acestuia⁴². Doi păuni redați ca și la Micia și mult alungiți, ca să umple un larg registru disponibil, și tratați astfel încât să satisfacă pe deplin cerințele ornamentale ale monumentului, se află în partea superioară a unui monument funerar de la Augsburg⁴³. Cei doi păuni sunt reprezentați și pe importanta stelă de la castrul Căței, jud. Cluj⁴⁴.

Însumând cele cinci monumente menționate, în care motivele figurative decorative au ca subiect reprezentările păunilor afrontați, Oct. Floca constată că păunul, ca motiv ornamental și atribut simbolic, cuprinde o largă arie de răspândire în Dacia⁴⁵. Constatarea sa este foarte importantă pentru răspândirea creștinismului în Dacia romană, fiindcă «motivul ornamental și atributul simbolic» al păunilor, prezentați de Oct. Floca, sunt ornamente și simboluri paleocreștine din secolele II—III, despre care până în prezent nu se știa nimic. Se infirmă, astfel, că în Dacia romană «creștinii au fost în număr mic»; în realitate ei au fost destul de numeroși.

39. Oct. Floca, *op. cit.*, *Acta MN*, V, 1968, p. 118, fig. 6.

40. Oct. Floca, *Muzeul de arheologie Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, Deva, 1967, p. 56.

41. Gr. Florescu, *I monumenti funerari romani de la «Dacia Superior»*, EDR (Ephemeris Daco-Romana), Roma, IV, p. 146, fig. 77.

42. Idem, p. 115, fig. 55. Oct. Floca, în *Acta MN*, V, 1968, nota 21, menționează: «Considerăm că și pe acest monument sunt reprezentați tot păuni, și nu porumbei», cum afirmă Gr. Florescu, *op. cit.*, 113.

43. S. Ferri, *Arte romane sul Danubio*, Milano, 1933, p. 40, fig. 5, cit. la Oct. Floca, *Acta M.N.*, V, 1968, p. 118, nota 22.

44. Em. Panaitescu, *Castrul roman de la Căței*, în ACMIT (Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția pentru Transilvania), Cluj, II (1929), III 1930—1931), p. 16, fig. 8; V. Christescu, *RIR* (Revista Istorică Română), București, II, 1932, p. 267, șurm.

45. Oct. Floca, în *Acta MN*, V, 1968, p. 119.

4. Masa euharistică

Din anul 1954 a intrat în posesia Muzeului din Turda monumentul sculptural (inv. nr. 969), găsit pe dealul Zănelor, din localitate, care este o stelă funerară, din piatră de calcar, cu dimensiunile : înălțimea 69, lățimea 67 și grosimea 17 cm, și care reprezintă «un banchet funebru», în realitate, cum vom arăta, reprezintă o «masă euharistică» creștină. În fața a trei personaje cu capetele aproape distruse, se află o masă cu o farfurie pe ea, având de la stânga spre dreapta un pește, o pâine și o *pateră*. Pâinea, însemnată axial, *panis quadratus* sau *decusata* (x), amintind de crucea siriană, *patera* marcată cu două linii întretăiate, peștele și potirul ținute în mâna stângă, rezemată de *Kliné* de către personajul principal al scenei, sunt elemente figurative simbolice, care caracterizează monumentul respectiv, datat din sec. II—III, a fi paleocreștin ⁴⁶. (fig. 12).

Un alt monument funerar, reprezentând tot «banchetul funebru», asemănător celui de la *Potaissa*, a fost identificat în anul 1957 la Gilău (jud. Cluj), unde se află incastrat în peretele vestic al bisericii romano-catolice din această localitate, datat cronologic din secolele II—III, când la Gilău a existat în epoca romană un castru militar și o așezare mai modestă civilă. Este o lespede din piatră calcaroasă, înaltă de 98 cm, lată de 64 și grosă de 15 cm. Partea superioară, inclusiv capetele celor trei personaje, e ruptă iar la mijloc este spartă în două în sens orizontal. Siela funerară respectivă înfățișează în stânga, rezemat în cot pe *kliné*, pe defunct, un bărbat. Este îmbrăcat într-o haină care se revarsă ca o draperie. Dedesubt are o tunică cu mâneci lungi, peste care poartă o manta care-i cade liber de pe umăr. În mâna stângă ține o cupă cu picior, adică un potir.

Față în față cu bărbatul, pe un scaun înalt împletit din nuiiele, — pe *kathedra* — stă soția lui, aparent prezentată din profil, care ține grațios cu mâna dreaptă mânerul unei *patere*. Înapoia *kathedrei*, în picioare, stă un alt personaj feminin, poate servitoarea, într-o tunică lungă încinsă cu brâu, și ține în mâna dreaptă obișnuita veselă a banchetelor, lingura de amestecat cu mâner lung, *simpulum*.

În spațiul lăsat liber de *kliné* și *kathedra* e reprezentată o *mensa tripes*, masa cu trei picioare, pe care o găsim până astăzi și în casele țaranilor români. Pe *mensa tripes* sunt trei obiecte : o *patera*, reprezentată în perspectivă, din profil ; obiectul din mijloc înfățișează, pe o farfurie ovală, un pește întins spre stânga, iar cel din stânga, un coș stilizat, în el o pâine tăiată, axial, o *panis quadratus* ⁴⁷ (fig. 13).

În secolele II—III apariția împreună a pâinii și a peștelui și mai ales a peștelui privind spre o pâine marcată cu o cruce e o dovadă a

46. Z. Milea și V. Feneșan, *Monument sculptural de la Potaissa, reprezentând un banchet funebru*, Rev. Muz., 3, 1966, p. 267—268 ; N. Gudea și I. Ghiurco, *Din istoria creștinismului la români Mărturie arheologică*, Oradea, 1988, p. 184—185.

47. A. Bodor, *Un nou monument funerar de la Gilău înfățișând banchetul funebru, în Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, București, 1960, p. 41—54, fig. 1. I. I. Russu, *op. cit.*, p. 331—332, fig. 18 (desen), îl consideră păgân, «în ansamblul său».

caracterului creștin al monumentului pe care apar⁴⁸. Se poate presupune, afirmă Andrei Bodor, că stela funerară de la Gilău a fost ridicată de un creștin ce trăia într-un mediu păgân, care a vrut tocmai prin aceste simboluri să exprime credința sa sau a membrului decedat al familiei⁴⁹.

Cele două stele funerare de la *Potaissa* și de la Gilău ridică și alte probleme de istorie a paleocreștinismului din Dacia romană, nereșinute până acum de cercetătorii istorici.

Comunitatea creștină înființată de Sfinții Apostoli în ziua Cincizecimii și-a stabilit de la început un cult și o viață proprie, prin care se deosebea de restul poporului iudeu, în mijlocul căruia trăia. Faptele Apostolori (2, 42) ne vorbesc despre cultul primar creștin, care consta din «frângerea pâinii» (κλάσις τοῦ ἄρτου), numită Sfânta Euharistie (εὐχαριστία = mulțumire) (Luca 22, 19), săvârșită la început în adunările creștine ținute în case particulare de către Sfinții Apostoli, apoi de către episcopi și de către preoți, în amintirea *Cinei de Taină*, după porunca Mântuitorului: «aceasta să faceți spre pomenirea Mea» (Luca 22, 19), fapt pentru care ea s-a și numit «Cina domnească» (κυριακὸν δεῖπνον) (I Cor. 11, 20). *Frângerea pâinii*, adică Sfânta Euharistie, avea un caracter sacru de taină creștină, și ea nu era o masă obișnuită sau un «ospaț funebru». *Sfânta Euharistie* era numită și «împărtașanie» sau «împărtașire cu Sângele și Trupul lui Hristos». «Paharul binecuvântării, pe care-l binecuvântăm, nu este, oare, împărtașirea cu Sângele lui Hristos? Pâinea pe care o frângem, nu este, oare, împărtașirea cu Trupul lui Hristos?» (I Cor. 10, 16) (Τὸ ποτήριον, τῆς εὐλογίας ὁ εὐλογοῦμεν, οὐχὶ κοινωνία ἐστὶν τοῦ αἵματος τοῦ χριστοῦ; τὸν ἄρτον ὁ κλῶμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ χριστοῦ ἐστίν). (Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? Et panis, quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est?).

Sfânta Împărtașire sau *Sfânta Euharistie* se săvârșea în cadrul Sfintei Liturghii, când clericii slujitori și creștinii de față se împărtașeau cu Sângele și Trupul lui Hristos. *Sfânta Împărtașire* în greacă este numită κοινωνία, -ας(ή) și în latină *communicatio*,-onis, de la *communico*,-are, care ne-a dat în dacoromană *cuminecare*, cuvânt paleocreștin păstrat în limba română, dovadă a săvârșirii cultului creștin al Sfintei Liturghii în perioada dacoromană.

Important de reținut, pentru înțelegerea caracterului creștin al celor două scene sculptate pe stelele funerare de la *Potaissa* și de la Gilău, este faptul că *frângerea pâinii*, *Sfânta Euharistie* sau *Sfânta Împărtașire*, *Sfânta cuminecare* era unită cu o masă comună, numită «agapă» (ἀγάπη, -ης(ή) = dragoste), manifestare a sentimentului de dragoste creștină, care servea drept cadru săvârșirii Sfintei Liturghii, cu oficierea Sfintei Euharistii sau Sfintei Împărtașiri, Sfintei Cuminecări. Adunarea se făcea seara, creștinii fiind mai feriți de ochii iscodi-

48. A. Bodor, *op. cit.*, p. 51.

49. *Ibidem*. 49 a. Ene Braniște, *Liturgica specială*, Buc., 1985, p. 225.

tori ai păgânilor și iudeilor și avea loc «în ziua întâi a săptămânii» (ἐν τῇ μιᾷ τῶ σαββάτῳ), adică duminică, numită Ziua Domnului (κυριακή ἡμέρα) (E. Ap. 20, 7—12). Pliniu cel Tânăr, proconsulul Bitiniei, în *Scrisoarea către împăratul Traian* (c. 111—112) menționa despre creștini că țineau ca zi de sărbătoare săptămânală, prin cult euharistic și cu masă obștească, Ziua Învierii Domnului, «*stato die ante lucem*».

Cultul epocii apostolice s-a continuat și dezvoltat în epoca următoare pe baza Liturghiei Sfântului Iacob, numită de rit antiohian sau sirian.

Cultul euharistic consta din două părți: una didactică, în care se făceau citiri din cărțile Noului și Vechiului Testament, și avea loc o omilie (predică) din partea slujitorului sfințitor, se făceau rugăciuni și cântări în comun; în partea a doua, sacramentală, se puneă pe altar (masă): pâine, vin și apă, fiindcă din trupul lui Hristos a curs, când a fost împuns cu sulița pe cruce, sânge și apă. Episcopul sau preotul liturghisitor făcea rugăciunile de sfințire a darurilor aduse, se aduceau «euharistii» (mulțumiri) lui Dumnezeu, clericilor și credincioșilor creștini prezenți. Pâinea euharistică era dospită, însemnată cu semnul crucii de obicei *crucea decusata*, sau siriană. Vinul era curat, în special de culoare roșie, în care se puneă în timpul sfințirii și apă (In. 19, 34). Pentru vin se întrebuițau un potir (ποτήριον, *calix*), la început de lemn, apoi din marmură, sticlă sau metal. Credincioșii se apropiau pe rând de altar, primeau de la slujitorul sfințitor, episcop sau preot, o bucată din pâinea euharistică și beau din potir, răspunzând «amin»⁵⁰. Folosirea azimei la Sfânta Împărtășanie este o inovație a Bisericii romano-catolice, introdusă mult mai târziu, din sec. VIII—IX, ca și oprirea credincioșilor de la împărtășirea cu vinul sfințit din potirul liturgic.

De la începutul secolului II se păstrează în *Capella greca* din cimitirul Sfânta Priscilla din Roma fresca numită *Fractio panis*, care reprezintă minunea înmulțirii pâinilor sub forma unei mese la care participă șapte comeseni și o femeie. Șase comeseni sunt culcați pe *lectus triclinaris*, în forma unui semicerc, în timp ce al șaptelea stă pe un taburet, și prezidează reuniunea⁵¹. După epistola Sfântului Ignațiu al Antiohiei (106—+ 107) adresată creștinilor din Smirna, agapa trebuia prezidată de episcop. La sfârșitul secolului II la Cartagina, la Roma și în alte părți, agapa avea loc înainte de «căderea zilei», fiind încadrată de un ritual din rugăciuni și cântări. Din epoca apostolică întâlnim la Corint, ca și la Ierusalim și-n alte locuri, obiceiul care, din jurul anului 65, se va numi «agapa», și consta dintr-o reuniune de creștini în cursul căreia avea loc o masă, o cină, unită cu euharistia.

Pe masa din scena *Fractio panis* se găsesc așezate două farfurii conținând fiecare câte un pește și cinci pâini însemnate axial, patera și

50. *Istoria bisericească universală*. Manual pentru Institutele teologice, Buc., 1975, p. 63—70; 161—170. N.M.D.R.

Boulet, *Eucharistic ou la Messe dans ses variétés, son histoire et ses origines*, Paris, 1953.

51. G. Wilpert, *Fractio panis. La plus ancienne représentation du sacrifice eucharistique à la Capella greca*, Paris, 1896; H. Leclercq *La vie chrétienne primitive*, Paris, 1928, pl. XI; V. N. Popescu, *Simboale în frescele din catacombe*, sec. I—III, București, 1937.

potirul. De fiecare parte a mesei se găesc câte șapte coșuri, amintind minunea înmulțirii pâinilor, care prefigurează euharistia. Masa agapei est prezidată de episcop, care săvârșește euharistia. H. Leclercq afirmă că din fresca *Fractio panis* se desprind următoarele concluzii : 1. În secolul al II-lea ideea unei mese era strâns asociată ideii celebrării euharistiei ; 2. Personajele reprezentate culcate în frescă nu puteau să facă împărțășirea în această postură, care reprezintă pe comesenii celebrând «agapa» prezidată, după cererea Sfântului Ignațiu al Antiohiei, de către episcop, căruia singur îi aparținea săvârșirea euharistiei ; 3. În timpul când a fost făcută fresca respectivă, adică în secolul II, celebrarea euharistiei era strâns unită cu agapa, și una și alta figurate prin minunea înmulțirii pâinilor, al căror simbolism ne îngăduie a recunoaște aici o agapă unită cu euharistia, și nu un simplu «banchet funebru»⁵².

În baza documentării aduse, putem afirma că scenele sculptate pe cele două monumente funerare de la Potaissa și Gilău reprezintă, «masa euharistică», și nu un «ospăț funebru», cum este numit.

În amândouă scenele se află pe mese elementele agapei creștine, unită cu euharistia, ca în fresca *Fractio Panis* din secolul II din *Capella greca* din cimitirul *Sfânta Priscilla* din Roma : peștele, pâinea marcată axial și patera. În scena de la Gilău figurează și *simpulum*, lingura de amestecat cu mâner lung, folosită și la agape. Personajele principale din amândouă scenele țin în mâna stângă potirul euharistic. În cazul de față, cele două personaje principale care prezidează mesele, nu pot fi decât doi episcopi sau, în orice caz, doi preoți. Personal consider că cele două personaje sunt doi episcopi și scenele aparțin sec. II. Personajul principal din scena monumentului de la Gilău poartă o manta care-i cade liber de pe umăr, poate o mantie arhierască. Potirul ce-l ține în mâna stângă personajul principal din scena de pe monumentul de la *Potaissa* își găsește similitudinea în potirul, fără ansă, din epitaful gravat pe o dală de marmură funerară din catacomba romană Pontien, cu inscripția din sec. III : *Fru(c)t(u)osa in pace*. Potirul poartă trei pâini cu semnul crucii, potirul și pâinea cu crucea fiind simbolul euharistic. O ancoră, simbolul crucii și al speranței, și un porumbel cu ramura de măslin, simbolul păcii, completează scena epitafului creștin (fig. 14)⁵³. Potirul din mâna stângă a personajului principal din scena de pe monumentul de la Gilău se regăsește între potirele de marmură descoperite în săpăturile din biserica Sfântul Clement din Roma, datate din sec. II—III⁵⁴.

Cele două monumente funerare, de la Potaissa și de la Gilău, poate să fi fost ridicate cu ocazia morții celor două personaje din ierarhia bisericească sau, cu ocazia morții și pomenirii și a altor personaje creștine însemnate din societatea Daciei romane Superioare.

Cele două scene sculpturale funerare au importanța istorică, pentru creștinismul din Dacia romană, de a dovedi existența a două comunități creștine, două centre creștine, un creștinism organizat cu

52. H. Leclercq, *Agape*, în *DACL*, 1, 1, col. 801 ; col. 775—848.

53. *DACL*, II, 2, p. 1870, col. 1599—1600.

54. *Idem*, p. 1868, col. 1597.

ierarhie bisericească și cult creștin liturgic, ceea ce infirmă afirmațiile făcute până acum că în Dacia romană creștinii vor fi fost «în număr mic», dispersați, fără legături între ei și fără o ierarhie bisericească care să-i conducă, cu alte cuvinte un «creștinism primitiv».

Constantin Daicoviciu afirmă: «că dacă au existat creștini în Dacia preaureliană, ei trebuie să fi fost foarte puțini și cu manifestări de credință extrem de reduse»⁵⁵. Realitatea se dovedește a fi fost cu totul alta.

Repertoriul ornamental al coronamentelor funerare din Dacia romană, afirmă H. Daicoviciu, cuprinde motive foarte obișnuite în plastica funerară, asociate în chipuri diverse. Semnificativ este faptul că un indiciu analog pentru ornamentele funerare în formă de trunchi de piramidă arcuită se află la *Aquileia*. În Dacia, pe cele 15 piese existente în muzee (până în 1968, n.n.), studiate și prezentate de H. Daicoviciu, ornamentul cel mai des întâlnit este delphinul și el apare pe opt monumente⁵⁶. Urmează ca frecvență *cantharos*-ul cu viță de vie⁵⁷. Cele două motive ornamentale ne trimit și la simbolistica paleocreștină din secolele II—III din Dacia romană. Analogia ornamentării monumentelor din Dacia romană cu cea a pieselor din *Aquileia*, cât și deosebirea lor față de coronamentele norico-panoniene, sunt frapante, afirmă H. Daicoviciu⁵⁸. Originea directă a coronamentelor funerare în formă de trunchi de piramidă arcuită descoperite în Dacia romană trebuie căutată nu în *Noricum* și *Pannonia*, ci în nord-estul Italiei, la *Aquileia*. Datarea tuturor monumentelor discutate, aflate în Dacia romană, este posteroară anului 106 și anterioară anului 271 d.Hr.

Încă din prima jumătate a secolului I d.Hr., sirienii sunt atestați epigrafic în marea colonie adriatică, *Aquileia*, și ei au reprezentat elementul străin cel mai puternic⁵⁹, printre care se vor fi aflat cu siguranță și creștini.

O notă caracteristică a coronamentelor funerare din Dacia romană este aceea că nu se întâlnesc asemenea altare cu scobituri pentru cenușa defunctului, ceea ce denotă că ritul cel mai răspândit în provincia traiană era înhumarea, pe care o practicau și creștinii.

Prezența coronamentelor funerare în formă de trunchi de piramidă arcuită în Dacia Superioară este de natură să ateste legăturile provinciei traiane și ale principalului ei centru meșteșugăresc și comercial, orașul *Apulum* cu *Aquileia*, și confirmă caracterul occidental al artei din zona intercarpatică a provinciei Dacia romană. O serie de elemente de artă de origine orientală au putut pătrunde în Dacia, spune H. Daicoviciu, nu de-a dreptul din regiunile răsăritene ale Imperiului, ci dinspre vest, după ce fuseseră însușite de Occidentul roman⁶⁰. Rolul de mediatori între cele două centre, *Apulum* și *Aquileia*, îl vor fi avut în primul rând sirienii, care au avut un rol important pentru Dacia în colonizarea

55. C. Daicoviciu, *Dacia*, p. 512.

56. H. Daicoviciu, *op. cit.*, numerele: 1, 2, 4, 7, 8, 11, 13, 14.

57. *Idem*, p. 344.

58. *Ibidem*.

59. *Idem*, p. 149—150.

60. *Idem*, p. 351.

și romanizarea ei, cum au arătat D. Tudor⁶¹ și I. I. Russu⁶², care afirmă: «Persoanele cu antroponime siriene (palmyrene) sau cu mențiunea expresă privind obârșia lor sunt, în raport cu întinderea teritoriului de origine și cu numărul populației, relativ numeroase, răspândite mai ales în centrele urbane și de importanță economică (*Ulpia Traiana, Apulum, Ampeium*, etc.), unde au jucat un rol de seamă în viața publică, în conducerea municipalităților, în manifestările sociale, comerț; numeroase apar de asemenea în localitățile de staționare a formațiilor auxiliare siriene (*Tibiscum, Micia, Porolissum*), unde — cel puțin în prima jumătate a secolului al II-lea — ele formau grupe etnice compacte, aparținând evident militarilor, veteranilor și familiilor acestora din aceleași unități⁶³. Un rol important deducem că l-au avut sirienii în Dacia romană și în răspândirea creștinismului adus direct din Palestina, cum o dovedește și staționarea legiunii a V-a *Macedonica* la *Potaissa*, care venea din Palestina și care va fi avut printre militari și creștini, cum o dovedesc monumentele paleocreștine de la *Potaissa*, cele păstrate până astăzi și cele care se vor mai descoperi poate și în viitor. Un adevăr istoric este astăzi dovedit arheologic — epigrafic: Creștinismul pe pământul Daciei romane a fost adus direct o dată cu trupele romane din Palestina. O dată cu retragerea aureliană, printre cei dintâi locuitori care vor fi rămas locului vor fi fost și creștinii, fiindcă peste Dunăre, în Imperiu, îi așteptau persecuțiile, religia creștină fiind *illicita*. Sub presiunea invaziilor popoarelor migratoare, care au distrus viața orășenească în Dacia, locuitorii rămași locului se vor fi retras în locurile naturale ferite, în lumea autohtonilor, în obștile lor agrare sătești, în lumea *paganilor* (lat. *paganus* = sătean, țăran). Noii veniți în lumea satelor autohtonilor, cu civilizația lor înaintată orășenească, se contopesc și adoptă un idiom unic, cel latin, când începe prima fază a istoriei latinei dunărene (secolele II—III)⁶⁴. Noii veniți în lumea *paganilor* (sătenilor) au adus cu ei *legea creștină* (lat. *lex, -gis christiana*), despre care N. Iorga spunea: «legea românească nu s-a învățat la nici o școală... și a trăit din secolul al IV-lea, adică o mie de ani, sub influența venită de la Imperiul roman de Răsărit, devenit Imperiul bizantin și deci e legé răsăriteană. Dar lege răsăriteană fără dușmănie față de legea apuseană... așa cum este la noi, noi am făcut-o în cei o mie de ani»⁶⁵. Noua lege creștină ne-a dat și o conștiință unitară de noi înșine, o conștiință de popor roman și creștin în istorie. Cum s-a afirmat: *Suntem romani, fiindcă suntem creștini, și creștini, fiindcă suntem romani*, așa cum o exprimă până astăzi în vorbirea sa poporul nostru: Sunt român, adică sunt creștin, sau sunt creștin, adică sunt român, care și expresia populară: *Măi române, măi creștine!*

61. D. Tudor, *Sirienii în Dacia interioară*, Apulum, IX, p. 569—664.

62. I. I. Russu, *Elemente siriene în Dacia Carpatică și rolul lor în «colonizarea și romanizarea» provinciei*, în *Acta MN*, VI, 1969, p. 167—185.

63. Idem, p. 170.

64. I. Fischer, *Latina dunăreană*, București, 1985, p. 197.

65. N. Iorga, *Concepția românească a Ortodoxiei*, București, 1940.

EDUCAȚIA TEOLOGICĂ ÎN CONTEXT ECUMENIC ȘI PLURALIST *

† MAXIMOS DE PITTSBURGH

Scopul final al educației teologice ortodoxe este să conducă studenții spre o înțelegere a lui Dumnezeu așa cum a fost El revelat prin Hristos, în lumina Sfântului Duh. Spre deosebire de alte tradiții ale învățământului teologic, în cel ortodox această «înțelegere a lui Dumnezeu» nu este doar un exercițiu intelectual ci o problemă de viață, trăire și experiență creștină. Principiul Părinților duhovnicești ai Ortodoxiei, după care, este privilegiul omului de a «suferi suferințele lui Dumnezeu» (παθὼν τὰ Θεῖα) în contextul vieții și experienței creștine, și se aplică mai ales la persoana ce teologhisește : profesorul și studentul.

Din punct de vedere ortodox, este imposibil ca să se supraliciteze de către creștini necesitatea unei relații personale cu Dumnezeu în Sfânta Treime — excepție făcând creștinul care teologhisește. Eu folosesc dinadins cuvântul «teologhisește» pentru că, în tradiția ortodoxă, doar trei persoane sunt umite «teologi»: Sfântul Ioan, Apostolul și Evanghelistul, Sfântul Grigore de Nazianz și Sfântul Simeon Noul Teolog. Toți trei sunt persoane de pătrundere teologică deosebită datorită trăirii mistice a tainei lui Dumnezeu. Așa precum spunea, atât de frumos, Mitropolitul Daniel¹ al Moldovei și Bucovinei, nu există nici o persoană cu adevărat teologhisitoare (sau teolog) în Ortodoxie care să nu aibă o puternică relație personală cu Hristos în Duhul Sfânt.

Nu am nici un motiv să repet ceea ce a fost în totalitate stabilit cu privire la câteva caracteristici ale teologiei ortodoxe în raport cu alte teologii. În mod normal, noi vorbim despre dimensiunea apofatică a teologiei noastre care este opusă celei catafatică din Apus. Noi vorbim despre o dimensiune existențială, practică și personalistă care este opusă celei «esențialiste». Vorbim despre o dimensiune biblică, patristică, mistagogică și doxologică, în opoziție cu una academică, științifică și intelectuală.

Pentru ca teologia noastră să fie una vie și în slujba Bisericii vii, dorim ca ea să fie autocritică. Teologia noastră trebuie să fie adaptată contextului istoric concret și culturii moderne. Ea trebuie să fie pastorală pentru a continua să redescopere dimensiunea eclesială a implicării sociale a Bisericii creștine în lumea contemporană. Și, în final, teologia noastră trebuie să fie înțelegere a celuilalt și deschidere spre celălalt, ceea ce înseamnă că ea trebuie să fie «ecumenică», pentru a cita pe Mitropolitul Daniel.

Pentru că subiectul meu este «Educația teologică într-un context ecumenic și pluralist», doresc să fac doar câteva remarci cu privire la

* Conferință susținută la Halki, August 1994.

mărturia ortodoxă, prin intermediul vieții și teologiei Bisericii, într-un context ecumenic dar și pluralist. Cu privire la ultimul aspect, voi utiliza lucrarea recentă a Asociației Școlilor Teologice din Statele Unite și Canada (ATS), cu sediul la Pittsburgh. Asociația a discutat recent noile standarde de acreditare pentru școlile membre în lumina pluralismului și într-un context pluralist.

1. Contextul ecumenic

Teologhisind «din inima Bisericii», cu Sfânta Scriptură, viața și practica apostolică și mărturia patristică având rol normativ, teologia ortodoxă de azi dă mărturie în fața celorlalți despre marea tradiție teologică a Bisericii Ortodoxe Răsăritene.

«Consubstanțială» cu propria tradiție, teologia ortodoxă de astăzi se presupune a fi nu doar «neo-patristică» ci și «de aceeași esență» cu teologia Părinților Bisericii. Aceasta înseamnă că teologia de azi, așa cum slujește Bisericii și răspunde nevoilor curente ale credincioșilor — precum au făcut Sfinții Părinți — este o teologie care se îndreaptă spre ceilalți și spre lumea însăși, deoarece creația lui Dumnezeu a fost destinată îndumnezeirii, (*theosis*).

Preținzând că este Biserica lui Dumnezeu Una, Sfântă, Sobornicească și Apostolească, preținzând o continuitate neîntreruptă în credință, viață și mărturisire apostolică, preținzând credincioșie vieții și adevărului autentic creștin, preținzând că este apărătorul acestei vieți și acestui adevăr ca parte a propriei conștiințe ca Biserica, Sfânta Biserică Ortodoxă ia propria mărturie ecumenică drept misiune cu scopul de a restabili unitatea vizibilă a lumii creștine.

Sunt de acord cu Mitropolitul Daniel că această atitudine trebuie să fie autocritică, o evaluare a «performanței» noastre ca Biserica Una a lui Hristos și tipul «modelului» pe care îl oferim celorlalți. E mult încă de dorit în ceea ce privește calea mărturisirii noastre prin acțiunea unitară și misiunea spre lumea de azi, atât la nivel local cât și mondial.

Ne putem bucura cu privire la întâlnirea întâistătătorilor Bisericilor Ortodoxe în Fanar, din Duminica Ortodoxiei de acum doi ani. Putem fi bucuroși cu privire la hotărârile comune pe care le-au luat privind «problemele fierbinți» cu care se confruntă Biserica noastră Ortodoxă, ca întreg. Putem fi bucuroși datorită dialogului care se desfășoară cu privire la unitatea în așa-numita «diaspora ortodoxă». Putem să ne bucurăm că s-a fondat organizația Caritatea Ortodoxă Creștină Internațională (IOCC) și Bordul unic de Misiune din Statele Unite. Dar noi oferim încă mesajul fragmentării care însoțește «diaspora» ortodoxă și multiplicitatea jurisdicțiilor ei paralele.

În ciuda tuturor acestora, noi suntem totuși Biserica Una, Sfântă, Sobornicească și Apostolească a lui Hristos, care mărturisește unitatea Trupului lui Hristos în mijlocul acestei lumi distruse și divizate. Noi oferim propria mărturie de unitate în mijlocul fragmentării lumii creștine din jurul nostru și invităm pe celelalte Biserici și comunități creș-

tine care ne înconjoară să ne urmeze în credințioșia față de plinătatea credinței, vieții, practicii și mărturiei apostolice.

Mergând pe urmele Apostolilor și Părinților, noi suntem în dialog cu ceilalți, așa precum a fost dintotdeauna Biserica lui Hristos. Suntem în dialog cu alții în propunerea «da și ia», oferind din comoră «depozitul credinței» și din dragostea lui Hristos și preluând din experiența concretă a valorilor creștine comune — pe care le împărtășim cu toți ceilalți. «Dialogul teologic» nu poate fi întotdeauna posibil sau chiar practic cu toți ceilalți. Oricum, nu găsim nici o scuză pentru ca «dialogul dragostei» să nu existe. **Desi** ceilalți pot purta povări grele, ei continuă să fie frații și surorile noastre în Umul Hristos. Bisericile lor pot fi eretice și alienate sau instrăinate de noi dar ele sunt încă «bisericile noastre surori» și noi trebuie să le redescoperim, așa și să găsim căi și motive pentru a le ajuta, astfel încât ele să ne urmeze în totalitate în Biserica Una a lui Hristos.

Unitatea pe care noi o căutăm, este unitatea vizibilă a Bisericii Una a lui Hristos pentru care El S-a rugat în Getsemani. Căutăm unitatea într-o credință unică și în iubirea lui Hristos, unitate experimentată în comuniune cu El și cu celelalte două Persoane ale Sfintei Treimi. Căutăm unitatea comuniunii Bisericii lui Hristos prezentă în Biserica noastră.

Din acest motiv, «inter-comuniunea», care nu este comuniune deplină în credința și dragostea lui Hristos și care tolerează fragmentarea în Trupul lui Hristos, este un dușman al comuniunii și nu poate fi tolerată de către Biserica noastră.

Părerăa unor cercuri ecumenice și, în particular, a lumii protestante este că fiecare Biserică sau comunitate creștină este o expresie legitimă a Bisericii Una a lui Hristos. Această atitudine presupune fragmentarea în Trupul lui Hristos. Este o atitudine pe care Hristos, Apostolii și Părinții Bisericii au respins-o. Urmând voia lui Hristos și învățătura Apostolilor Săi și a Părinților Bisericii, Biserica Ortodoxă nu poate accepta nici această atitudine.

Hristos a întemeiat o singură Biserică, i-a dat unitate și în ea, unitatea vizibilă a tuturor creștinilor va fi descoperită din nou. Această Biserică este Biserica Ortodoxă și noi dorim ca partenerilor noștri ecumenici să le fie clară această identitate și conștiință ortodoxă.

Oricum, noi păstrăm adevăratul tezaur de credință, viață și de practică a iubirii creștine în «vasele pământești». În smerenie adâncă, «grăind adevărul în dragoste», noi mărturisim tezaurul de credință, viață și practică apostolică în nădejdea că Duhul Sfânt va săvârși restul, la vremea hotărâtă de Dumnezeu și conform căilor și motivelor voinei Sale.

Cu privire la «diaspora» noastră ortodoxă din Vestul Europei, emisia vestică și Australia suntem de acord cu Mitropolitul Ioan de Pergamon că această «diaspora» trebuie să fie mediatorul central dintre Ortodoxie și ceilalți, explicând Ortodoxia celorlalți și pe ceilalți Ortodoxiei. Restul se află în mâinile lui Dumnezeu.

Sarcina teologiei ortodoxe este să-i determine pe studenții teologi să fie deplin conștienți în ceea ce privește atitudinea față de alții. Un

curs special de Ecumenism, care să examineze istoria mișcării ecumenice și temele doctrinare care-i sunt specifice și care să afirme premisele participării noastre în mișcarea ecumenică, este absolut necesar în orice școală teologică ortodoxă.

Oricum, mai presus și dincolo de un asemenea curs, ceea ce este de importanță capitală pentru «ecumenism» este atitudinea pozitivă față de ceilalți creștini și acceptarea darurilor lor în marea comunitate creștină. De asemenea, este foarte important ca acest «ecumenism» să fie o dimensiune a tuturor disciplinelor teologice și a întregii programe în fiecare din școlile teologice ortodoxe.

2. Contextul Pluralist

Teologhisirea contemporană se desfășoară într-un context cultural și religios pluralist. Aceasta se verifică în fiecare țară din lume, inclusiv în «țările foste ortodoxe» în totalitate. Și e adevărat, mai ales, în ceea ce privește Apusul, unde Ortodoxia este o minoritate.

Noi, ortodocșii, suntem desigur scandalizați de invazia în Estul Europei a misionarilor nenumăratelor denominațiuni și culte protestante. Bisericile noastre răspund bine și vor continua să o facă în tot timpul confruntării cu această invazie.

Oricum, acest «pluralism» de denominațiuni și secte creștine este o situație «normală» în emisfera vestică. În afara fragmentării, reflectată printr-o varietate de denominațiuni creștine, acolo există și o abundență de culte și mișcări religioase care afectează societatea apuseană, în special Statele Unite. Grupuri fundamentaliste, precum «extrema dreaptă», discreditează credința creștină și mișcări ca «New Age» au un mare impact asupra societății americane și asupra sistemului de școli publice.

Imaginea scenei americane contemporane în termenii schimbării situației din Biserică și societate este bine creionată într-un recent articol ATS al lui Philip Keane și Melanie May, în care ei afirmă :

«Multe biserici din America de Nord sunt într-o stare de incertitudine, a căror semnificație nu este clarificată încă. Unele forme instituționale bisericesti sunt valabile mai mult din punct de vedere financiar decât din punct de vedere spiritual. Identități denominaționale și credințe tradiționale, degenerate în filiale religioase, devin o problemă de preferință personală și religiozitatea o experiență privatizată. În tot acest timp, bogăția pluralismului religios își asumă o față mai umană, astfel încât budiști, hinduși, musulmani și mozaici devin vecinii creștinilor care considerau că națiunea le aparține doar lor. Între timp, societatea, în mare, pare să se ghideze mai puțin după credințele religioase sau valorile morale în organizarea vieții sale. Separarea dintre stat și Biserică, destinată să protejeze libertatea religioasă, se vedește din ce în ce mai mult prin absența discursului public religios și moral. Diversitatea rasială, etnică și culturală complică dedicarea societății față de clădirea unei vieți comune. Această complicație se datorează prăbușirii multor instituții care au asigurat formarea religioasă și mo-

rală. *Instituțiile educaționale, inclusiv școlile teologice, găsesc că este dificil să-și asume rolul lăsat liber de către aceste instituții tradiționale*»¹.

În acest context pluralist, cultural și religios, instituțiile noastre teologice din Statele Unite încearcă să facă teologie, să-și educe studenții și să-i formeze spiritual pentru ca ei să slujească propriei comunități bisericești ca preoți sau teologi laici.

Singura agenție de acreditare pentru Școlile teologice din SUA și Canada este ATS (Asociația Școlilor Teologice). Majoritatea școlilor teologice ortodoxe sunt parte a acestei agenții și suferă datorită standardelor acesteia. Asociația și-a revizuit recent standardele de acreditare. Grupuri de discuții s-au întâlnit pe regiuni pentru a face propuneri, inclusiv un grup din Pittsburgh, Pennsylvania, în toamna trecută (1993), cu participanți și din partea școlilor teologice ortodoxe «Holly Cross» și «St. Vladimir».

În ultimii doi ani discuția s-a centrat în jurul întrebării «Ce înseamnă o școală teologică bună?». Cartea lui David H. Kelsey, «Să înțelegem pe Dumnezeu cu adevărat: ce este teologic în legătură cu școala teologică», a fost folosită ca bază pentru aceste discuții. Grupurile de discuții au analizat lucrarea lui Kelsey și implicațiile acesteia asupra standardelor de acreditare.

Unul dintre lucrurile notate în setul de materiale de lucru oferite membrilor grupului de discuții ATS este schimbarea naturii/compoziției școlilor teologice din America de Nord. Spre exemplu, în 1964 erau acreditate 91 de școli ATS. Ele erau predominant protestante și nu era membră nici o școală de teologie Romano-Catolică sau Ortodoxă. În 1994 numărul era, mai mult decât dublat, de 189. Optzeci și trei dintre acestea pot fi clasificate ca protestante; cincizeci și șase ca și conservatoare sau neoprotestante și cincizeci Romano-Catolice și Ortodoxe.

Un alt fapt evidențiat este schimbarea componenței studentești: studenții sunt mai vârstnici, sunt mai multe femei și se pune mai mult accent pe slujirea nesfințită, laică, profesională.

Materialele de lucru care au rezultat în urma acestor discuții au fost apreciate în întâlnirea ATS bianuală din Atlanta, Georgia, din iunie 1994. Grupul de lucru lărgit a alcătuit ghidul pentru uzul Comitetului de acreditare care să conducă spre un nou set de standarde de acreditare. Pentru interesul celor ce nu sunt familiarizați cu activitatea noastră din Statele Unite, voi prezenta în sumar opinia lui Kelsey, urmată de o scurtă recenzie critică, din punct de vedere ortodox, a lucrării sale.

Kelsey afirmă necesitatea că educația teologică nord-americană poate să fie cel mai bine înțeleasă prin termenul de «interferență». Aceasta înseamnă că școlile și punctul lor de vedere educațional rezultă din intersectarea cu un set particular de tradiții, însoțite de pro-

1. Philip S. Keane, Melanie A. May, «What is the Character of Teaching, Learning and the Scholarly Task in the Good Theological School?» in Daniel Aleshire, «The ATS Quality and Accreditation Project», *Theological Education*, XXX, 2, Spring 1994, 6—16, p. 35.

pria hermeneutică (spre exemplu : «Geneva Road, Trent Road, etc.»). El definește școala ca o «comunitate particulară de persoane al căror scop central este să înțeleagă cu adevărat un subiect. Comunitatea include câteva persoane a căror putere de înțelegere asupra problematicei subiectului este cumva mai avansată sau mai adâncă decât înțelegerea altor membri ai comunității. Ei sunt recunoscuți ca fiind mai capabili să-i ajute pe alții să-și dezvolte și să-și adâncească propria înțelegere»². Apoi, Kelsey afirmă : «Ceea ce deosebește o școală teologică este că subiectul pe care încearcă să-l înțeleagă cu adevărat este *Theos*, Dumnezeu. Deoarece Dumnezeu nu poate fi studiat direct, «este mai corect să spui că ceea ce deosebește o școală teologică este aceea că ea este o comunitate care studiază acele materii care se presupune că conduc spre adevărata înțelegere a lui Dumnezeu»³.

După ce stabilește ce înseamnă școala și teologia, Kelsey notează apoi că natura utilizării unei definiții împrumutate de la G. K. Chesterton cu privire la «obiectul creștin» este destul de variată. El argumentează : «Nu există nici o temă sau doctrină «centrală», «fundamentală» sau «esențială», nici o singură caracteristică care să definească ceea ce este obiectul creștin. Concluzia general acceptată în studiile istorice este că nu a fost niciodată stabilit»⁴. El acceptă că acesta este un punct de vedere oarecum simplist dar notează că trăsătura comună tuturor școlilor de teologie este că ele caută să ajungă la același final : înțelegerea lui Dumnezeu. Aceasta le conferă o anumită similitudine. Diferitele căi și modalități de înțelegere a lui Dumnezeu diferențiază aceste școli.

El amplifică acest punct făcând o scurtă analiză istorico-teologică cu privire la modul în care s-a făcut teologie. El începe cu înțelegerea patristică a teologiei ca și contemplare și-și susține argumentarea până la Platon. Astfel scrie : «El (Platon) căuta să-i convingă pe atenieni că era mai înaltă calea contemplării decât cea a acțiunii politice. Contemplarea era calea înțelegerii. Opusul contemplației, sau *theoria*... nu era (așa cum este în Engleza curentă) acțiunea sau *praxis* («practica»). Mai curând, termenul opus era o altă cale de înțelegere, fiind în legătură cu acțiunea umană orientată... Centrul vieții creștine este înțelegerea contemplativă a lui Dumnezeu»⁵. Continuă apoi cu întreaga dezbateră privind contemplația și acțiunea la Fericitul Augustin și Origen și rezumă astfel : «Viața creștină, pe scurt, este interpretată mai ales ca viață petrecută în pregătirea reală, prin iubire disciplinată, pentru o viitoare realizare a umanității noastre în contemplarea neschimbatului Dumnezeu»⁶. Această părere, spune el, a avut un efect major asupra Ortodoxiei Răsăritene și asupra anumitor aspecte ale școlii teologice apusene, ca de exemplu, unele mișcări Romano-Catolice și Anglicane,

2. David H. Kelsey, *To understand God Truly : What's Theological About a Theological School?* (Westminster : John Knox Press, 1992), p. 31.

3. Ibidem, p. 31.

4. Ibidem, p. 33.

5. Ibidem, pp. 35—36.

6. Ibidem, p. 37.

de vreme ce «educația teologică se concentrează pe disciplina spiritualității»⁷.

Al doilea punct din dezbaterea sa este, desigur, Toma d'Aquino/Aristotel. El notează centralitatea, *înțelepciunii (sapientia)* la d'Aquino, însușită dintr-o tradiție mai veche. Notează, de asemenea, că d'Aquino afirma că această înțelepciune este pentru eșaton. Iar ceea ce persoana umană poate angaja, aici și acum, este *știința (scientia)* care este de două feluri. Astfel, prin gândire discursivă cineva poate ajunge la *știința lui Dumnezeu (scientia Dei)*. El notează observația lui Schreier asupra aspectului sociologic al teologiei, conform căruia o asemenea înțelegere discursivă este mult mai eficientă în societățile urbane și pluraliste, fiind opusă unei înțelegeri mai contemplative. Educația teologică de acest fel subliniază necesitatea ca gândirea discursivă să ajungă la cunoașterea lui Dumnezeu. Contemplația și iubirea aproapelui îi sunt subordonate, deși încă rămân importante pentru treapta ultimă a *înțelepciunii* și contemplării lui Dumnezeu. Impactul acestui mod de gândire asupra educației teologice s-a extins în Apus. El se concentrează asupra pregătirii capacităților de gândire pentru formularea și testarea propozițiilor prin care sunt exprimate adevărurile⁸. Școlile Romano-Catolice și cele de tradiție reformată au fost marcate de această metodă.

Cel de al treilea punct se referă la poziția luată de Bonaventura: «Contemplarea sapiențială începe cu cunoașterea și își află desăvârșirea în iubire și poate face aceasta în viața de aici»⁹.

Această tradiție, notează el, devine distinctă în asociația ei cu iubirea cu care apoi va raționa. Se ajunge, astfel, la cunoașterea lui Dumnezeu pe calea iubirii mai mult decât pe cea a rațiunii — afectele. Această înțelegere ar putea avea un efect mare asupra educației teologice americane datorită dezvoltării ei de către pietiști la sfârșitul secolului al XVII-lea. John Wesley, Jonathan Edwards și diferitele curente de revigorare din America secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea ar fi stabilit că «teologia inimii» sau a «experienței» este una dintre elementele conducătoare ale educației teologice. Un alt exemplu al acestei modalități de înțelegere teologică poate fi găsit în expansiunea mișcărilor arminian/sfințitoare de la mijlocul și sfârșitul secolului al XIX-lea din cadrul curenților neo-penticostale. El subliniază, în mod deosebit, mișcarea de revigorare Azusa Street din 1906. Părerea lui privind influența mișcării harismatice asupra creștinismului american și, prin extensie, asupra educației teologice este clară: «Dumnezeu este înțeles pe calea simțurilor». Ca o consecință, în școlile protestante (și în unele Romano-Catolice) se descoperă ceea ce numește el «triumful terapeuticii». Aceasta se vedește prin accentul crescând pus pe psihologie, sociologie, abilități de counseling și alte teorii înrudite, toate destinate să pregătească lideri ai congregațiilor orientați spre «afectiv»¹⁰.

7. Ibidem, p. 39.

8. Ibidem, p. 41.

9. Ibidem, p. 42.

10. Ibidem, pp. 44—45.

Cel de al patrulea punct fixează înțelegerea lui Dumnezeu în funcție de acțiunea de înțelegere. Teologul-sursă al acestei poziții este Duns Scotus, cu atașamentul său particular pentru augustinianism.

Scotus înlocuiește ipotezele de mai înainte cu noțiunea de *praxis* (practică), concepută într-un mod cu totul diferit decât mai înainte. Scotus afirmă că Dumnezeu e *cognoscibile operabile* (poate fi cunoscut prin lucrare) și poate fi înțeles prin tot ceea ce este cu adevărat *praxis*. Kelsey notează că, pentru a ajunge la această poziție, Scotus umbrește cele trei ipoteze dinainte și le schimbă astfel încât ipoteza sa trece faza de subordonată, devenind centrală în întreprinderea teologică. Această înțelegere va avea diferite efecte asupra educației teologice, mai ales asupra protestantismului secolelor al XIX-lea și al XX-lea și se vâdește în preocuparea pentru individualism la neo-protestanți («Voia lui Dumnezeu pentru mine»). Poate fi sesizată în câteva dintre lucrările lui Reinhold Niebuhr și s-a vădit clar în dezvoltarea teologiei eliberării.

Kelsey realizează acest studiu pentru a ajunge la concluzia că, deoarece școlile teologice sunt teologice, ele sunt, de asemenea, «pluraliste fără putință de tăgadă». Pentru a înțelege o școală teologică, argumentează el, cineva trebuie să cunoască dacă există o dominantă în cadrul școlii ca și comunitate cu privire la a) modul în care este interpretat obiectul creștin cel mai bine; b) cea mai bună cale de «înțelegere» a lui Dumnezeu. El notează că aceste subiecte sunt rareori deschise discuției în școlile nord-americane; ele sunt implicite, oricum, în structuri, felurile de comportament și discuțiile comune comunităților care formează școala.

El continuă cu examinarea naturii comunității care formează școala și modul în care este ea identificată. El oferă câteva modele.

Mai întâi, școala este identificată cu o congregație creștină ca și comunitate de rugăciune. Aici accentul pe formarea spirituală este central și comunitatea școlii ca și comunitate de rugăciune nu este numai importantă, «este însuși fundamentul ființei ei comunitare». El identifică acest model cu așezările rurale, caracterizate uneori printr-o tendință ușor anti-intelectuală. El mai notează că acesta este modelul predominant pentru seminariile Romano-Catolice și Anglicane.

În al doilea rând, comunitatea școlară nu constituie o congregație/biserică ci se află în legătură cu o biserică. Acest model rezultă din Reformă și descinde în «linie directă» din tradiția protestantă. În acest sens, dă ca exemplu Seminarul Teologic Union din New York. Studenții trăiesc în legătură cu congregația care le hrănește pietatea și le oferă experiența pastorală — spre exemplu, grija fondatorilor Seminarului Union pentru «experiența iluminată» a studenților în teologie¹¹. Școlile aparținând acestui model au fost adesea parte a universităților sau colegiilor cu caracter urban: «Acesta este un tip de școală teologică

11. *Ibidem*, p. 53.

în care se apreciază seriozitatea intelectuală și rigoarea disciplinară ca și mod de a iubi pe Dumnezeu cu mintea»¹².

În al treilea rând, școala teologică este văzută ca o *agenție de servicii* pentru o denominațiune. Aceasta este chiar caracterizată printr-o viziune asupra pregătirii teologice ca fiind orientată în jurul «pregătirii profesionale» ca slujitori. Aici comunitatea nu este nici reședința unei comunități de rugăciune, nici o comunitate științifică. Ea este «un cadru pentru persoane chemate de comunitatea bisericească pentru misiunea în lume»¹³. Acest model a fost răspândit în cercurile protestante (spre exemplu, Seminarul Teologic Ashland). Kelsey argumentează că acest «caracter» trebuie identificat pentru a înțelege ce atitudine va lua seminarul cu privire la întreaga întreprindere teologică. Acest element este important în special dacă cineva dorește să schimbe direcția școlii ca și comunitate.

După cele de mai sus, Kelsey investighează apoi subiectul său abordând trei probleme centrale : a) cum va fi atinsă unitatea studiului teologic ? b) cum va fi făcut studiul teologic adecvat pluralismului căilor prin care este interpretat obiectul creștin în realitate, adică interpretat și trăit în realitatea concretă ? c) cum poate «educația teologică» însăși să fie înțeleasă în mod concret, altfel spus, cum poate fi aceasta descrisă astfel încât ceea ce-i dă caracterul de «teologică» să apară clar, fără a nega sau ignora concretețea ei și căile prin care această concretețe o face adânc pluralistă în practica actuală ?¹⁴.

Cu privire la prima întrebare, Kelsey notează nemulțumirea studenților, de-a lungul timpului, cu privire la «lipsa de integrare» a programei teologice. El arată că, descrierea programei teologice a lui H. R. Niebuhr ca o «serie de studii care sar în direcții diferite», este în afara disputei¹⁵. El continuă să argumenteze, indirect, că obiectul creștin este condiționat inerent de cultură și timp. Apoi, argumentează împotriva acelor care cheamă la reintegrarea programei pe motivul descoperirii esenței tradiției creștine care nu este atât de relativă. Restul cărții ia forma unei propuneri. El oferă, astfel, esența propunerii sale :

Voi argumenta că obiectul creștin este prezent în realitatea concretă în diversitatea congregațiilor sau comunităților de rugăciune creștine, cu întreg radicalismul pluralismului lor. Aceasta nu înseamnă că obiectul creștin este prezent concret doar sub forma congregațiilor actuale. Trebuie afirmat că, pentru scopul adresării, celor trei probleme centrale cu privire la școlarizarea teologică, este de importanță decisivă modul în care este prezentat obiectul creștin. Propunerea mea este că cele trei probleme pot fi rezolvate dacă școlarizarea teologică este re-

12. Ibidem, p. 55.

13. Ibidem, p. 5.

14. Ibidem, p. 104.

15. Ibidem, p. 105.

concepută astfel : o școală teologică creștină este o comunitate de persoane care încearcă să înțeleagă pe Dumnezeu cu adevărat prin concentrarea studiului asupra diferitelor subiecte, prin prisma întrebărilor cu privire la locul și rolul acestor subiecte în diferitele comunități de rugăciune sau congregații creștine... Studiul diferitelor subiecte într-o școală teologică va fi calea indirectă pentru o mai bună cunoaștere a lui Dumnezeu doar dacă subiectele sunt luate precis ca elemente interconecte ale obiectului creștin, și aceasta e posibil doar prin studierea lor în lumina întrebărilor privind locul și rolul lor în viața comunitară a diverselor congregații creștine actuale. Propunerea este că, procedând astfel, se poate oferi o cale cursurilor școlii teologice de a avea caracter unitar fără a nega pluralismul modului prin care e interpretat obiectul creștin, deci, de a face mai adecvate cursurile pluralismului, fără a le submina unitatea ¹⁶.

Capitolul final al lucrării lui Kelsey este intitulat «Între Atena și Berlin». El caută o poziție undeva între înțelegerea antică a educației teologice și cea care a devenit dominantă datorită introducerii modelului de studiu berlinez, *wissenschaft* (științific). El notează că schimbarea în înțelegere a avut loc în secolul al XVII-lea. La acea dată a avut loc o schimbare în tradiționala viziune asupra educației teologice ca mișcare de la sursa revelată (Scriptură) la aprobarea personală a acesteia. Acum, conform lui Schleiermacher, mișcarea este de la sursa revelată la formularea doctrinei conținută în sursa reală (teologia sistematică). Această doctrină este clarificată prin intermediul istoriei conflictului doctrinar din Europa (istoria bisericească) și se aplică practic prin intermediul sarcinilor de conducere din biserică (teologia practică) ¹⁷.

El notează apoi dezvoltarea asupra naturii «profesionale» a slujirii/educației teologice care derivă din înțelegerea lui Schleiermacher cu privire la sarcina educației teologice ca parte din universitate. Aici el citează preocuparea fondatorilor Universității Harvard pentru «provizia de slujitori educați (după Kelsey, sensul este de «slujitor profesionist»)». El afirmă că «scopul este de a forma persoane cu deprinderi care să-i califice drept agenți publici, care să contribuie la înțelegerea creștinească a lui Dumnezeu» ¹⁸. Aceasta pare să fie mai mult decât dezvoltarea unui set de competențe profesionale. Aici el vede mai mult partea Atenei decât a Berlinului, deși scopul final este ca cele două aspecte să se afle în tensiune dialectică.

O evaluare ortodoxă a învățaturii lui Kelsey

Conceptul adevărului, pentru Kelsey și mulți alți educatori în teologie este pluralismul. Adică, atât timp cât există pretenția că ține de tradiția creștină și această pretenție este experimentată într-o modalitate

16. Ibidem, p. 110—111.

17. Ibidem, p. 243.

18. Ibidem, p. 250.

particulară concretă, atunci aceasta este componentă a adevărului creștin. Astfel, adevărul revelat și Tradiția sunt importante dar nu sunt normative. Întrebarea mea este : Unde sunt parametrii ? Ceva din propunerea lui Kelsey este valabil, oricum. Este vorba despre necesitatea unei mai mari integrări a sarcinii educației teologice cu experiența trăirii. După părerea mea, aceasta poate fi găsită în modelul contemplativ care le include, în mod real, pe celelalte trei, dacă este corect înțeles. În mod detaliat, reacția mea la învățătura lui Kelsey, este următoarea :

1) Cu privire la școlile teologice, fiind caracterizate ca și «puncte de interferență», punctul de vedere ortodox este că ele sunt, mai curând, «autostrăzi» care aduc spre noi întreaga experiență și tradiție teologică a Bisericii.

2) În ceea ce privește sarcina școlii teologice — a «căuța să înțelegi pe Dumnezeu» — Ortodoxia ar adăuga : «Dumnezeu așa cum a fost El arătat prin descoperire proprie în Hristos, cu ajutorul Duhului Sfânt».

3) În ceea ce privește referirea la «obiectul creștin» /ca fiind «pluralist în esență», pentru ca acest «obiect» să fie creștin, trebuie să presupună pe Hristos ; mai mult, este Însuși Hristos, este Persoana lui Hristos și viața în Hristos, care este factorul unificator dar și diversificator în Duhul Sfânt.

4) Cu privire la cele patru căi tradiționale de a face teologie : contemplația, știința lui Dumnezeu și înțelepciunea, contemplația înțeleaptă și practica, Kelsey este corect când afirmă predilecția Ortodoxiei pentru contemplație. Așa precum am mai afirmat, dacă este înțeleasă corect, contemplația le include pe celelalte trei.

5) Cu privire la relația dintre școala teologică și comunitate, Ortodoxia vede școala ca pe o comunitate de rugăciune. Celelalte modele (în relație cu o comunitate, agenție de servicii) sunt modele specifice congregaționalismului protestant.

6) Din punct de vedere ortodox trebuie dat un răspuns în două părți la întrebarea «cum poate fi atinsă unitatea studiului teologic ?». Mai întâi, factorul unificator este persoana lui Hristos și, în al doilea rând, celălalt factor unificator este însuși studentul în teologie. Conducut de către profesorul său și de către duhovnic și primind din școală nu numai educație teologică ci și formare duhovnicească, studentul teolog integrează în propria-i persoană cursurile studiilor teologice.

7) Referindu-se la afirmația că școala teologică este teologică atât timp cât «se referă la Dumnezeu», Ortodoxia specifică : «Dumnezeu, revelat în Hristos, prin Duhul Sfânt».

8) În ciuda efortului său vrednic de laudă de a lega educația teologică de Dumnezeu, Kelsey, asemeni altor educatori apuseni, vede în școala teologică o instituție academică, o «școală de meserii» pentru profesioniști, și mai puțin un centru de formare duhovnicească, un loc de rugăciune și chiar «mănăstire», cum nu ar ezita să afirme ortodocșii.

9) Vorbind despre congregația creștină ca întrupare a «obiectului creștin», Kelsey, în mod implicit, face din această congregație purtătorul întregii tradiții creștine. În mod evident, această atitudine «plesnește» de congregaționalism. Afirmația poate cu greu fi adevărată deoarece tradiția creștină autentică nu poate fi întrupată în biserica locală ci în Biserica sobornicească a lui Dumnezeu.

10) În final, cu privire la cele două căi de «a face teologie»: cea a Atenei (contemplația) și cea a Berlinului (calea științifică), aici se poate spune mult mai mult decât a le menține pe acestea două în tensiune. Există o «știință» obținută prin contemplație care este mult mai mult decât știința obținută prin studiul academic. Cunoașterea teologică autentică presupune această «știință» obținută prin contemplație (*theoria*), vederea lui Dumnezeu prin purificare (*katharsis*), rugăciune și trăire creștină.

Adevărata cunoaștere teologică se află în relație directă cu ceea ce Sfântul Apostol Pavel numește «înțelepciunea lui Dumnezeu», relația personală cu și experimentarea lui Hristos Cel viu, Cel ce este Cuvântul Întrupat al lui Dumnezeu, Cel ce a suferit și a fost crucificat pentru noi și pentru mântuirea noastră, Care a înviat din morți și S-a ridicat la ceruri pentru a ne trimite pe Duhul Sfânt. Duhul Sfânt este Cel ce vindecă durerile noastre și Cel ce face prezent pe Hristos în mijlocul nostru. Duhul Sfânt este Cel ce ne unește cu Hristos și Cel ce modelează pe Hristos în noi, astfel ca Hristos să ne poată duce pe noi înapoi la Tatăl. Cunoașterea teologică nu poate fi separată de această experiență a lui Dumnezeu în Hristos și Duhul Sfânt. Iată ce face cunoașterea specială și educația teologică unică.

Operând într-un context și decor ecumenic și pluralist, educația teologică ortodoxă trebuie să păstreze și să apere propriile caracteristici. Responsabilitatea și sarcina sa nu sunt doar să educe studenții din punct de vedere teologic și să-i formeze din punct de vedere duhovnicesc ci, mai mult, trebuie să fie conștientă de responsabilitatea pe care o are de a contribui la unitate într-o pluralitate de teologii, prin atașamentul față de Hristos — Adevărul viu și Întrupat, Cel ce ne cheamă la unitate prin trimiterea Duhului Sfânt al Adevărului și Care este întotdeauna același «ieri și azi și în veci» (Evr. 13, 8). Lui și veșnicului Său Părinte, Vieții Sale și creatorului unității — Duhul Sfânt, fie slava, cinstea și închinăciunea în vecii vecilor. Amin !

NOUL TESTAMENT, versiune revizuită, redactată și comentată de pr. BARTOLOMEU VALERIU ANANIA, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993, 472 p.

«Meșteșugul tălmăcitorului nu este doar acela de a transpune un text dintr-o limbă în alta, ci și de a-i descoperi scriitorului sacru intențiile, cultura, stilul, subtilitățile și cadencele proprii»¹, se spune în *Cuvânt înainte*, semnat de Preafericitul Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, Teoctist, invocând și îndelunga istorie a adâncilor meditații, cu frică și cu dragoste, asupra textului ce cuprinde Cuvântul lui Dumnezeu întru luminarea minții și a sufletului tuturor acelora ce doresc să-l cunoască în deplina lui frumusețe.

Acastă îndelungă strădanje de a înțelege și reda cât mai fidel Cuvântul ziditor o găsim atestată în predosloviile traducerilor publicate sau nu, cum este cazul acestei mărturisiri: «spre cea îndelungată vreme m-am împironat cu ...nevoință spre a scoate pre cea ce umblă în întunec și în beznă deaca n-au înținsă înainte calea cea neatădă și luminoasă a dăslușirei înțelesului»².

Cum limba vorbită a unui popor este un proces viu, într-o dinamică a înnoirii expresiei lingvistice, înnoire dictată de nevoia de îmbogățire a expresivității, pe de-o parte, sau a învechirii, a degradării prin uzură și alunecare de sens (fracvența cădere în registrul peiorativ) a cuvintelor și expresiilor, pe de altă parte, ea impune pentru fiecare disciplină instrumente de lucru adecvate. Ediția *Noului Testament*, pusă la îndemâna creștinilor contemporani încearcă să răspundă acestui deziderat, exprimat chiar la începutul acestui secol de Vasile Mitrofanovici «Cultul creștin nu și-ar ajunge scopul dacă formele lui ar fi ieroglile ci s-ar înțelege numai de inițiați, căci chiar pe înțelegerea cuprinsului formei sau pe claritatea ei se bazează influența cea mare ce o exercită cultul asupra spiritului credincioșilor și pentru ca însemnătatea formelor liturgice să o înțeleagă nu numai clerul, ce le execută, ci și poporul credincios»³. Sensibilitatea, credincioșia, arta cuvântului în limba română, stăpânită cu un deosebit simț al limbii în general și al limbii poetice în special, specific scriitorului Bartolomeu Valeriu Anania, dimensiunea cunoașterii culturii românești și universale în care este integrată cea teologică, de specialitate, fac din noua ediție a *Noului Testament* cartea de căpătâi a creștinului de astăzi. În cele câteva cuvinte care alcătuiesc scurta *Notă asupra ediției* autorul mărturisește că «ostenitorul ...s-a străduit ca neîmplinirile unora să fie corectate prin izbânzile altora și să alcătuiască astfel un text credincios originalului și potrivit cu vârsta de acum a limbii române eliminând atât literaturizarea, pe de-o parte, cât și juxtaliniaritatea, pe de alta»⁴, ceea ce a reușit pe deplin.

1. *Noul Testament*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993, p. V.

2. Ms. 4389, Biblioteca Academiei Române, v. și Dan Simonescu, *Scriitorul Nicolae Milescu, în Glasul Bisericii*, 1959, nr. 1, pp. 120—125.

3. Vasile Mitrofanovici, *Liturgica*, Cernăuți, 1921, p. 32.

4. *Noul Testament*, versiune revizuită, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania, București, 1993, p. IX.

Intenționăm să punem la dispoziția cititorului, după puteri, argumentele de ordin lingvistic prin care demonstrăm izbânda acestei osteneți, roadele bogate cu-

lese în ceea ce privește conciziunea, claritatea și stricta respectare a textului grecesc, analiza subtilă a cuvintelor polisemantice în greacă și română, precum și frumoasa alcătuire a versetului, în limpezimea și dulceața limbii poetice românești. Spre exemplificare redăm câteva paralele, stabilite la întâmplare, pe baza comparației făcute cu textul *Noul Testament*, Bălgrad 1648⁵ (A), *Biblia*, București⁶ 1638 (B), *Bibliei sinodale*⁷ 1991 (C) și *Noul Testament* 1993 (D):

(A) 1648

Că nu sântem ca alții mulți, cari meastecă cuvântul lui Dumnezeu, ce-
grăim curat cumu-i de la Dumnezeu,
în Hristos grăim.

(B) 1688

Pentru că nu sântem ca cei mulți,
precupind cuvântul lui Dumnezeu, ce
ca dentru curăție, ce, ca de la Dumne-
zău, înaintea lui Dumnezeu, întru Hris-
zău, înaintea lui Dumnezeu, întru Hris-
tos grăim.

(C) 1991

Căci noi suntem ca cei mulți, care
strică cuvântul lui Dumnezeu, ci grăim
ca din curăția inimii, ca de la Dumne-
zeu înaintea lui Dumnezeu, în Hristos.

(D) 1993

Că noi nu suntem precum cei mulți
care negustoresc cuvântul lui Dumne-
zeu; ci ca din curăția inimii, și ca din
partea lui Dumnezeu în fața lui Dum-
nezeu grăim întru Hristos.

(2 Corinteni 2, 17)

Locuțiunea verbală strică cuvântul este înlocuită cu verbul a negustori, mult mai pregnant în ceea ce privește fenomenul alterării voite a sensului adevărat al cuvântului lui Dumnezeu. Sintagma grecească πολλοι καπηλευντες τον λογον του θεου este foarte clară; verbul καπηλευω are sensul de a vinde, a face trafic. Tot aici trebuie subliniată valoarea prepoziției ev, întru, cu conotația filozofică, în fond teologică, evidențiată exemplar de Constantin Noica. Topica la nivelul prim, acela al determinantului și al elementului determinat are o importanță deosebită în clarificarea contextuală.

(A) 1648

Că ce au fost slăvit, încă n-au fost
slăvit întru atâta cumu-i slava cea
mai mara.

(B) 1688

Pentru că nice s-au mărit ceaea ce e
mărită, într-aceasta parte, pentru cea
de prisosit mărire.

(C) 1991

Și nici măcar nu este slăvit ceea ce
era slăvit în această privință, față de
slava cea covârșitoare.

(D) 1993

Ba încă, în această privință, nici ceea
ce era slăvit nu este slăvit față de
slava cea covârșitoare.

(2 Corinteni 3, 10)

Evidențierea adjectivului covârșitor ca expresie a preaplinului redă sintagma grecească υπερβαλλουσής δοξης, iar nota explicativă definește cu claritate în-

5. *Noul Testament*, 1648, Editura Episcopiei Ortodoxe Române, Alba Iulia, 1988.

6. *Biblia adevărată Dumnezeiasca Scriptură*, 1688, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.

7. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, 1991.

treaga semnificație a versetului: «*Relația dintre cele două Testamente, lumina celui Vechi păleşte în strălucirea celui Nou, asemenea unei lumânări care ard în razele soarelui (grecescul δόξα înseamnă și slavă și strălucire)*». Spre a ilustra claritatea și concizia structurii versetului în varianta 1933, calități realizate mai ales prin grija de a respecta topica, la nivelul propozițiilor în frază, atât de importantă în succesiunea logică a ideilor, alăturăm cele patru forme ale traducerii, cea pe care o supunem analizei fiind identică cu textul grecesc.

(A) 1648

Că cela ce nu știa păcatul, pentru noi păcat îl făcu pre El, ca să fim noi dreptatea lui Dumnezeu întru El.

(B) 1688

Pentru că pre Cella ce n-au cunoscut păcat, pentru noi păcat au făcut, ca noi să ne facem dreptatea lui Dumnezeu întru El.

(C) 1991

Căci pe El, Care n-a cunoscut păcatul, L-a făcut pentru noi păcat ca să dobândim întru El dreptatea lui Dumnezeu.

(D) 1993

De dragul nostru L-a făcut El păcat pe Cel Ce n-a cunoscut păcatul, pentru ca întru El să devenim noi drepte a lui Dumnezeu.

(2 Corinteni 5, 21)

În greacă «*τον μη γνοτα άρματιαν διαερ ήρωων άρματιαν εποίησεν, ίνα ημεϊς γενόμεθα δικαιοσύνη θεου εν αυτω*». Cuvântul păcat este explicat prin amplificarea raportată la relația cauză-efect. Redăm nota de la pagina 303: «*Jertă pentru păcat. Pe Hristos Cel în atara oricărui păcat L-a trimis Dumnezeu-Tatăl să-și asume chipul omului păcătos și să Se aducă pe Sine jertă pentru păcatele tuturor*». Cel de-al doilea segment «*Să devenim drepte a lui Dumnezeu*», adică împăcați prin sfințenie, prin Unul Fiul Său, să devenim fiii de drept ai moștenirii Sale, mesaj formulat mult mai clar decât în varianta «*să dobândim dreptatea lui Dumnezeu*».

Formele lexicale noi, neutilizate în traducerile anterioare, se bazează, pe de-o parte, pe o analiză temeinică a filiației semantice, proprie termenului grecesc, dar într-o măsură mai mare, pe cristalizarea valorilor semantice ale acestor forme, în vocabularul limbii române contemporane.

Ne îngăduim să ilustrăm cele afirmate și prin alte câteva paralele pe care le punem în relief, spre a fi judecate de cei interesați în efortul aducerii la zi a textului, devenit pentru creștini «*Panem nostrum quotidianum*».

(A) 1648

Ca să fie milostenia ta într-ascuns și Tatăl tău, Cel ce vede într-ascuns, Acela va da ție, *la arătare*.

(B) 1688

Ca să fie milostenia ta într-ascuns și Tatăl tău, Cel ce vede într-ascuns, Acela va da ție *la arătare*.

(C) 1991

Ca milostenia ta să fie într-ascuns și Tatăl tău, Care vede în ascuns, îți va răsplăti ție.

(D) 1993

Pentru ca milostenia ta să fie într-ascuns; și Tatăl tău, care vede întru ascuns îți va răsplăti *la arătare*.

(Matei 6, 4)

Versetul 6 al aceluiași capitol se încheie cu aceeași concluzie «*Cela ce vede într-ascunsu da-va ție la arătare*» (1648, 1688), «*îți va răsplăti ție la arătare*» (1993). Ambele versete, 4 și 6, din cele trei versiuni traduc sintagma gre-

cească «αποδώσει σοι εν τῷ φανερω», expresie omisă în tipăritura din 1991.

Un alt caz interesant asupra căruia vom stăruii se referă la utilizarea a trei verbe: *hufi*, *blestema* și *blasfemia*.

(A) 1648

Și iată unii den cărtulari ziseră *întru eiși*: Acesta *huleaște*.

(B) 1688

Și iată, unii den cărturari ziseră *întru eiș*: Acesta *blastemă*.

(C) 1991

Dar unii dintre cărturari ziceau *în sine*: Acesta *hulește*.

(D) 1993

Dar unii dintre cărturari ziceau *în sinea lor*: Acesta *blastemiază*.

(Matei 9, 3)

Versiunea grecească: „και ιδου τινες των γραμματελων ειπαν εν ελυστοις ουτος βλασφημει».

Preferința pentru verbul *blasfemia* nu este explicată direct fiindcă se știe sensul verbului, redat indirect «O *insultă la adresa lui Dumnezeu, singurul care poate ierta păcatele*» (nota 5, p. 15).

O altă pereche verbală cu valențe semantice deosebite, impuse de nuanțele suplimentare, o formează cele două verbe, *sminti* și *poticni* care traduc sintagma grecească „εαν μη σκανδαλισθη εν εμοι».

(A) 1648

Și fericit iaste cela ce nu să va *sminti* în Mine.

(B) 1688

Și fericit iaste cela ce nu să va *sminti* în Mine.

(C) 1991

Și fericit este cela care nu se va *sminti* întru Mine.

(D) 1993

Și fericit este acela care nu se va *poticni* întru Mine.

(Matei 11, 6)

Nuanța semantică primară, atestată de dicționarele grecești⁸, care au avut în vedere și textul *Noului Testament*, ca ultim izvor de limbă, utilizată în scris, glosează termenul prin a pune obstacol, a insidua *pentru a face să cadă*, ceea ce corespunde perfect verbului românesc a (se) *poticni*. De altfel construcția utilizată este aplicată în cele mai simple variante oferite de context. «A *căruia încredere în faptele lui Iisus nu se va clătina*» (nota 2, p. 20) sau «*Prezența lui Iisus le devenise prilej de poticnire, piatră de scandal*» (nota 1, p. 27). În aceeași accepțiune a termenului grecesc *σκανδαλον* sunt explicați cei doi termeni din limba germană, *Anstoss* și *Ärgernis* «*Der Anstoss an Christus beruht auf Gottes Ratschluss*»⁹, afirmație în sprijinul căreia este invocat versetul 33, capitolul 9, din *Epistola Sf. Apostol Pavel către romani*: «*Siehe, ich lege in Zion cinen Stein des Anstosses und einen Felsen des Argenis*», adică «*Iată pun în Sion piatră de împiedicare și piatră de poticnire*» (1993). Alegerea termenului *poticnire* în locul substantivului *sminteală* este cu grijă motivată prin explicațiile din nota 4 de la pagina 31 sau nota 1 de la pagina 67: «*Iisus le devenise piatră de poticnire, în sensul că faptele și puterea Sa contrariau simțul*

8. Lorenzo Rocci, *Vocabolario greco-italiano*, Società Editrice «Dante Alighieri», Roma, 1981.

9. Lothar Coenen, *Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament*, R. Brockhaus Verlag, Wuppertal, 1986, vol. I, p. 26.

comun. A te poticni întru Hristos înseamnă a nu-I acorda creditul total și necon-
diționat pe care Dumnezeu i-l pretinde omului (v. Matei 11, 6), a te expune că-
derii în necredință».

Tot în sfera dubletelor, de data aceasta nominale, ca suflet și viață, ne
relin atenția preferințele pentru unul din cei doi termeni, și de aceea credem că
este necesar să fie analizată motivația pentru cel de-al doilea, în ediția 1993.

(A) 1648

Că varecine ară vrea să mântuiască
viața sa, piiarde-o-va, iară cine ară
piiarde viața sa pentru Mine,
afla-o-va.

(B) 1688

Că vericine ar vrea să mântuiască
sufletul lui pierde-l-va pre el, iară cine
ar piarde sufletul lui pentru Mine
afla-l-va pre el.

(C) 1991

Că cine va voi să-și scape sufletul îl
va pierde; iar cine își va pierde su-
fletul pentru Mine îl va afla.

(D) 1993

Fiindcă cel ce va vrea să-și scape
viața, O va pierde; dar cel ce-și va
pierde viața pentru Mine O va afla.

(Matei 16, 25)

Correspondența primei părți a versetului în greacă «ὅς γὰρ ἐὰν θέλῃ τὴν ψυχὴν
ἀποῦ σώσει ἀπολέσει αὐτήν» indică clar preferința pentru unul din sensurile lui
ψυχή. Așa cum se explică și în nota 1, pag. 32, ψυχή are multiple sensuri: suflare,
respirație, suflet; spirit, minte; inimă, cu sensul de sedy al senti-
mentelor, al afectivității; personalitate, în accepțiunea unicității, «inner-
menschliche Leben». Și în germană ψυχή este redat prin două vocabule, Seele și
Leben, cel de-al doilea fiind socotit mai cuprinzător în relația noțională a logicii.
«Seele, der Sitz des Lebens oder das Leben wie in dem berühmten Logion»¹⁰.

Tot prin prisma atotcuprinzătoare a semanticii, al cărui rol este determinant
în înțelegerea Cuvântului, analizăm și verbele vesti și propovădui.

(A) 1648

Și-i conteni pre ei ca nemurii să nu
spue, iară cât conteniia pre ei, ei mai
vârtos vestiia.

(B) 1688

Și-i conteni pre ei ca nemălii să spuic,
iară cât conteniia pre ei, ei mai vârtos
striga.

(C) 1991

Și le poruncea să nu spună nimănu.
Dar cu cât le poruncea, cu atât mai
mult ei îl vesteau.

(D) 1993

Și le-a poruncit să nu spună nimănu.
Dar cu cât le poruncea El, cu atât mai
mult ei îl propovăduia.

(Marcu 7, 36)

Redăm ultima parte a versetului grecesc «αὐτοὶ μᾶλλον περισσότερον ἐκήρυσσον»
și latin, «tanto magis plus praedicabant». După cum se știe la baza celor
două verbe al căror conținut semantic îl analizăm stau două forme verbale gre-
cești, ἀγγέλλω și κηρύσσω, cărora în germană le corespund mai multe verbe: aus-
rufen, verkündigen, melden¹¹. Sensul a face cunoscut, a predica
este atestat chiar în dicționarul¹² de limbă greacă veche, cu trimitere la textul

10. Ib. ib. vol. II, p. 1116.

11. Ib. ib., vol. II, p. 1276.

12. Lorenzo Rocci, *Vocabolario...* s.v. κηρύσσω.

Noului Testament. Toate sintagmele în care este încorporat verbul menționat sunt clare din punct de vedere al sensului, dobândit în *Noul Testament*. „Ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν Γαλιλαίαν κηρῶσαι τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ (Marcu, 1, 14)»¹³. Deci valoarea celui de-al doilea verb, κηρῶσαι este aceea de «a propovădui», «a face cunoscut», o nuanță semantică suplimentară, de conținut, față de ἀγγαλλω «a vesti». Același lucru se observă în cadrul altei sinonimii, *vorbire* și *grai*.

(A) 1648

Iară el iară să lepădă, și preste puținel, iară cei ce sta ziseră lui Pătru: Adevăr, den ei ești, că galileean ești, că *graiul* tău să asemănă.

(C) 1991

Iar el a tăgăduit iarăși. Și după puțin timp, cei de față ziceau iarăși lui Petru: Cu adevărat ești dintre ei, căci ești și galileean și *vorbirea* ta se aseamănă.

(B) 1688

Iară el iară să lepădă: Și preste puținel, iară cei ce sta ziseră lui Petăr: Adevăr den ei'ești, că galileean ești și *graiul* tău seamănă.

(D) 1993

Iar el din nou a tăgăduit. Și după puțin timp, cei de față i-au zis iară lui Petru: Cu adevărat ești dintre ei, că ești galileean și *graiu-ți* este asemănător.

(Marcu 14, 70)

În exemplul de mai sus, notăm ca deosebit de prețioasă diferențierea făcută între cei doi termeni, *vorbire* și *grai*, aparent sinonime totale, dar în realitate bine diferențiate. O primă diferență între *vorbire* și *grai* are loc prin prezența adjectivului *galileean* care circumscrie zonal apartenența vorbitorului. El are un mod particular de a vorbi, specific celor din Galileea. *Graiul* se definește ca «*Unitate lingvistică subordonată dialectului, caracteristică pentru o regiune mai puțin întinsă*» (DEX)¹⁴. *Graiul* deci presupune o anume specificitate de a pronunța cuvintele, fie prin înmuierea sau înăsprirea consoanelor, fie prin accentul particular, caracteristic unei comunități lingvistice. În această accepțiune ar putea fi sinonim cu *vorbă*, nu *vorbire*, cum de altfel se vede în expresia: «*Și te poartă cum li-i portul și vorbește cum ți-i vorba*». Verbul a *grăi*, cel mai vechi din seria sinonimică, a *zice*, a *vorbi*, a *spune*, a *vorovi*, și cel mai cuprinzător din punct de vedere semantic, își are locul bine meritat în cadrul ediției 1993.

Desigur că variația termenilor utilizați este mai mare în cazul verbelor sau substantivelor care exprimă stări emoționale, de maximă intensitate, ca aceea descrisă în *învierea fiicei lui Iair*.

(A) 1648

Și să spământară părinții ei, iar El porunci lor nemăruî să nu spuie ce fu.

(C) 1991

Și au rămas uimiți părinții ei, iar El le-a poruncit să nu spună nimănuî ce s-a întâmplat.

(B) 1688

Și să spământară părinții ei, iară El porunci lor să nu spuie ce s-au făcut.

(D) 1993

Și părinții ei au rămas *încremențiți*. Iar El le-a poruncit să nu spună nimănuî ceea ce s-a petrecut.

(Luca, 8, 56)

13. *Handkonkordanz zum griechischen Neuen Testament*, Stuttgart, 1968, p. 280.

14. *Dicționarul Explicativ al Limbii Române (DEX)*, Editura Academiei RSR, 1975.

Un loc aparte în exploatarea vocabularului românesc din perspectiva profunzimii semantice îl ocupă verbele *plini* și *împlini*, utilizate chiar în situațiile în care în textul grecesc avem o altă vocabulă decât *πληρόω*.

(A) 1648

Atunci zise lor: Mergînd ziceți aceii vulpi, iată, *scoate-voiu dracii* și *voiu vindeca* astăzi și mâine; și a treia zi *Mă voiu isprăvi*.

(C) 1991

(B) 1688

Și zise lor: «Mergînd ziceți acestii vulpi: Iată, *scot dracii* și *vindecări* astăzi și mâine; și a treia zi *Mă voiu isprăvi*».

(D) 1993

Și El le-a zis: Mergînd, spuneți vulpii acesteia: Iată, *alung demoni* și *lac vindecări*, astăzi și mâine; și a treia zi *voi slârși*.

Și El le-a zis: «Duceți-vă și, spuneți-i acesteia: Iată, *Eu scot demoni* și *lac vindecări* astăzi și mâine; și a treia zi *Mă împlinesc*.

(Luca, 8, 56)

Verbul grecesc *τελειοῦμαι* sau *αποτελοῦμαι*, tradus prin a (se) isprăvi, a (se) sfârși avea și sensul de a ajunge la perfecțiune⁴⁵, ceea ce este intuit de teologul-scriitor Bartolomeu Valeriu Anania, care în nota 2 explică «*Literal, a treia zi sfârșesc, dar cu înțelesul mai bogat, prin moartea și învierea Sa, Iisus a făcut tot ceea ce și-a propus să facă, Și-a încheiat misiunea rotunjindu-Se pe Sine în propria Sa operă*» p. 123. De altfel substantivul plinătate prin care este redat gr. *πλήρωμα*, și glosat «*totalitatea a tot ce există*», Căci în *El a bincvoit [Dumnezeu] să sălășluiască toată plinătatea*» (Coloseni, 1, 19).

Demnă de menționat este ideea de plată, nu atât sub raportul expresiei lingvistice cât acela al semnificației noțiunii, retribuție în urma efectuării unei munci, relația între cel ce-și oferă serviciile, plată și calitatea muncii. Năimitul (1648, 1688), cel plătit (1991) sau simbriașul (1993) este cel angajat, care în condiții normale își respectă angajamentul dar la cel mai mic pericol, prima grijă este aceea de a-și salva viața. Mântuitorul pune la temelie serviciului, a acțiunii, nu plata ci dragostea, dăruirea de Sine, jertfa. Alegerea substantivului simbriaș, pentru a înlocui cuvântul năimit, învechit și aproape dispărut din limbă, are ca scop reactualizarea unui cuvânt vechi, românesc, sâmbriă, simbrie, simbriaș care, în contextul pastoral, este semantic diferit de sinonimele salariat sau lefegiu.

Un alt element al tezaurului limbii române, păstrat și lămurit sau limpezit prin neîntrerupta lui folosire ca mijloc de exprimare a substanțialei relații, parte și întreg, este prepoziția întru «*a fi întru*», o constantă a traducerilor *Noului Testa-*

15. Lorenzo Rocco, *Vocabolario...* s.v. *τελειῶ. -ῶμαι*

ment, valorificată și explicată, întru adevărul scrierilor care au conservat-o, de filosoful C. Noica¹⁶. În *Faptele Apostolilor*, 4, 10 prepoziția întru este folosită de două ori.

(A) 1648

În știre să vă fie tuturor, voao și tuturor oamenilor lui Israil, că întru numele lui Iisus Hristos Nazareul, pre carele voi răstignit-ați, pre carele Dumnezăul învise den morți întru Acesta stă acesta înaintea voastră, să-nătos.

(B) 1688

Cunoscut să fie la toți, la voi și la tot norodul Israil căci întru numele lui Iisus Hristos, Nazarineanul, pre Carele voi l-ați răstignit pre carele Dumnezău L-au învis den morți întru Acela învise den morți întru Acela înaintea voastră, să-nătos.

(Faptele Apostolilor, 4, 10)

În traducerea din 1938 a pr. prof. Vasile Radu și Gala Galaction, în ambele situații prepoziția întru este înlocuită cu forma prescurtată în. Ediția 1993 prin excelență, valorificatoare a formelor lingvistice vechi, încărcate de adânci semnificații, explică în nota 3, p. 197, valoarea fiecărui cuvânt în înțelegerea corectă a semnificațiilor contextuale. «Numele lui Iisus nu operează asupra bolnavului la modul instrumental (adică prin El, așa cum greșit traduc unele versiuni românești și occidentale), o dată cu vindecarea trupească, întreaga ființă a fostului suferind este incorporată în Iisus Hristos, face parte din El». Această apartenență este plastic exemplificată de Iisus: «Eu sunt vița, voi mlădițele. Cel ce rămâne întru Mine și Eu întru el, acela aduce roadă multă, căci fără Mine nu puteți face nimic» (Ioan, 15, 5).

Este interesant de urmărit, în cizelarea expresiei, sensul comuniunii, al lucrării împreună, care în ediția 1993 este redat prin părtășie, iar actantul sau subiectul participant prin părtaș, cuvinte din fondul principal, cu semnificații adânci pe care le regăsim și în derivate ca împărtăși, Sf. Împărtășanie:

(A) 1648

Și cunoscând Iacov și Chifa și Ioan, și cunoscând darul cela ce s-au dat carii se ținea stâlpi că mi-e dat și mie mie, Iacov și Chifa și Ioan, aceia ce darul, mânile deaderă cu mine și cu să părea stâlpi a fi, direaptele mie au Varnava, spre însofire ca noi între dat și Varnavei spre însofire, ca noi păgâni, iară ei, între tăiații împregiur. la limbi iară ei la tăierea împregiur.

(B) 1688

16. Constantin Noica, *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, Editura Eminescu, 1987, p. 27.

(C) 1991

Și cunoscând harul ce mi-a fost dat mie, Iacov și Chefa și Ioan, cei socotiți a fi stâlpi, *mi-au dat mie și lui Barnaba dreapta spre unite cu ei* pentru ca noi să binevestim la neamuri, iar ei la cei *tâiați împrejur*.

(D) 1993

Și cunoscând harul ce mi-a fost dat, Iacov și Chefa și Ioan, cei socotiți a fi stâlpi, ne-au dat mie și lui Barnaba *mâna dreaptă în semn de părtășie* pentru ca noi să binevestim la neamuri, iar ei la cei *tâiați împrejur*.

(Galateni, 2, 9)

Structura grecească avută în vedere este « δεξιὰ ἄνωχον ἐμοὶ καὶ Βαρναβᾶ κειρῶνας », sintagmă explicată la nota 1, p. 321; «*literal: (mâna) dreaptă a comuniunii; semnul prin care apostolii, deși deosebiți în lucrare, rămăneau în comuniune harică: «Ceea ce am văzut și ceea ce am auzit, aceea vă vestim vouă, pentru ca și voi să aveți părtășie cu noi, iar părtășia noastră, din parte-ne este cu Tatăl și cu Fiul Său, Iisus Hristos».* (I Ioan, 1, 3), ediție 1993, p. 428.

La o primă lectură, cei care sunt familiarizați cu structurile lingvistice din traduceri anterioare pot fi șocați de diferența mare care există între acestea și traducerea din 1993 și pot «păcătui» prin explicarea acestei diferențe de viziune și limbaj, pusă pe seama «capcanei» poetice în care ar fi fost prins scriitorul Valeriu Anania. Pentru a dovedi contrariul redăm contextul sintagmei adâncul catapetesmei:

(A) 1648

Pre care o avem nădejde tare și cu deadins sufletului nostru ca o mătă de fier carea intră până la celea ce-s dinlăuntru de zaveasă.

(B) 1688

Pre carea ca un fier de corăbie avem sufletului, negreșit și adevărit, și carea intră în cea mai denlăuntru de catapeteasmă.

(C) 1991

Pe care o avem ca o ancoră a sufletului, neclintită și tare intrind *dincolo de catapeteasmă*

(D) 1993

Pe care noi o avem ca pe o ancoră a sufletului, sigură și tare, cea care pătrunde-n *adâncul catapetesmei*.

(Evrei, 6, 19)

Redăm corespondența grecească: « ἦν ὡς ἀγκυραν τῆς ψυχῆς ἀσφαλῆ τε καὶ βεβαίαν καὶ εἰσερχομένην εἰς τὸ ἐσῶτερον τοῦ καταπετάσματος ». La nota 3, p. 394 este explicată și sintagma pe care am spus-o analizei: «*Expresia adâncul catapetesmei (lăuntru ei intim) inculcă ideea că, virtual, spațiul misterului e concentrat în însăși limita care-l ascunde*». Pentru a facilita înțelegerea cutre-

murătoarei semnificații a Morții și a Învierii lui Iisus Hristos, pentru noi, autorul recurge și la explicarea valorilor semantice ale instrumentelor gramaticale utilizate, ca în nota 3, p. 399, «prin nu are conotația instrumentală, mediatoare, din versetul precedent, ci pe cea circumstanțială, cum ar fi a deschide un tunel prin stâncă». Prin catapeteasmă, construcție utilizată în contextul următor, cu noi valențe tulburătoare pentru condiția umană; «pe calea cea nouă și vie pe care El pentru noi a deschis-o prin catapeteasmă, adică prin trupul Său» (Evrei, 10, 20). Încusința poeziei în alegerea perechii celei mai puternic conotată dintr-o serie antonimică, dă versetului nu numai frumusețe ci și o adâncă claritate a mesajului, după cum se poate remarca în contextul următor:

(A) 1648

Iară că zice încă deodată, arată tre-cerea lucrurilor *nestătătoare*, ca să rămâie ceale *stătătoare*.

(B) 1688

Încă o dată Eu voi clăti nu numai pământul ce și ceriul. Iară acest «*încă o dată*» arată primumirea celor ce să clătescu, ca a unor făcute, ca să rămâie ceale ce nu să clătescu.

(C) 1991

Iară prin aceea că zice: *Încă o dată arată schimbarea celor clătinate, ca a unora lucruri făcute, ca să rămână cele neclintite.*

(D) 1993

Iar cuvintele *încă o dată* arată schimbarea celor zdruncinate, ca a unora lucruri făcute, spre a rămâne cele sunt de nezdruncinat.

(Evrei, 12, 27)

Fidelitatea față de textul grecesc merge până la transpunerea unei frumoase familii lexicale care în română are o valoare expresivă, auditivă, specifică asonanței vocalice, deși în cazul nostru ea este consonantică; «*Și-am auzit un glas din cer ca un vâiet de ape multe și ca bubuitul unui tunet puternic; iar glasul pe care l-am auzit era ca al țiterășilor țiterindu-și țiterele*», sintagmă redată în *Noul Testament de la 1648* astfel: «*auziiu glasul lăutașilor lăutînd cu lăutele sale*» și traduce sintagma grecească: «*ὤσ φωνῆν κιθαρῶδων κιθαρωζόντων ἐν ταῖς κιθάραις*», (*Apocalipsa*, 14, 2).

Claritatea ideatică a întregului text, izvorită din dorința de a-l face accesibil, prin forarea în adâncurile tainice, s-a realizat nu numai prin amploarea notelor explicative ci și prin, sau mai ales, prin calitatea limbii, a expresiei plastice, concentrată semantic și obținută prin transpunerea corespondențelor grecești, a termenilor concentrați în stilul limbii vechi, în esența limbii vorbite, a stilului oral, foarte îngrijit și bine stăpânit, mai ales în ceea ce constituie nu-

cleul expresiilor și al locuțiunilor vechi românești, riguros structurate din punct de vedere semantic.

Reținem cele mai uzitate locuțiuni verbale, pe care le punem în valoare prin semnalarea perifrazelor utilizate în edițiile anterioare:

a) a-și pierde cumpătul, «ca nu *degrab'* să vă pierdeți cumpătul și nici să vă *înspăimântați*» (2 Tesaloniceni 2, 2); «să nu vă clătiți voi curund den minte» (1648); «nu *degrabă* să vă clătiți voi den minte» (1688); «să nu vă clintiți *degrabă* cu mintea» (1991);

b) a se afla în treabă, «*umblă unii fără rânduială nu să facă treabă, ci să se afle-n treabă*» (Tesaloniceni 3, 11); «*îmblă întru voi fără rând, neluind nemică, ce îmblă în hiclesie*» (1648); «*nemică lucrînd, ci iscodînd*» (1991);

c) a nu fi în toate mințile, «că *ziceau*: nu e în toate mințile» (Marcu 3, 21); «că *zicea că nu-și e în minte*» (1648 și 1688); «și-a ieșit din fire» (1991);

d) a (se) lua la întrebări, «despre ce vă *luați la întrebări cu ei?*» (Marcu 9, 16); «ce vă *pricitți adins voiși?*» (1648); «Ce vă *pricitți întru voi?*» (1688); în ambele cazuri verbul *prici* și varianta *prici* are valoarea de a se certa, menținută și în traduceri moderne: «Ce vă *sfădiți între voi?*» (1991). Verbul grecesc *συζητώ*, are sensul de a dezbate, a discuta, a conversa, sens mai clar conturat, în contextul următor «și se *lua la întrebări cu eleniștii*» (Faptele Apostolilor, 9, 29), sens redat în traduceri anterioare prin verbul *prici* (1648) dar «să *întreba cu elinii*» (1688), «*sfădia*» (1991). Credem că utilizarea substantivului *elenist*, pl. *eleniști*, în edițiile 1991 și 1993, este derutantă și neclară în comparație cu substantivele grecii (1648) și *elinii* (1688). Explicația o găsim în ediția 1938 a pr. prof. V. Radu și G. Galaction prin utilizarea sintagmei *evreii eleniști*, adică aceia de cultură și limbă greacă;

e) a-i fi cuiva aminte, «a se *îngriji de ceva*»; «*Fiindcă simbriaș este și nu de oi fi este lui aminte*» (Ioan, 10, 13); «nu-i iaste lui grijă de oi» (1648); «nu e grija lui pentru oi» (1688); «nu are grijă de oi» (1991);

f) a trece cu vederea, «a *ierta*»; «pe Care Dumnezeu L-a rânduît *jertă, curățire prin credința în sângele Lui, ca să-și arate dreptatea prin aceea că a trecut cu vederea păcatele făcute înainte*» (Romani, 3, 25); «pentru *iertăciunea celor păcate carele iură mainte, răddînd acelea Dumnezeu*». (1648); «pentru *părăsirea celor mai denainte făcute păcate*» (1688); «pentru *iertarea păcatelor celor mai înainte făcute*» (1991);

g) a călca pe urmele cuiva, «a imita, a urma exemplul cuiva»; «Așadar, vă rog eu pe voi, călcați pe urmele mele» (I Corinteni 4, 16); «Pentru-aceea vă rog pre voi, urmați după mine» (1648); «Rog drept accaca pre voi, următori mie vă faceți» (1688); «Deci vă rog să-mi fiți mie următori precum și eu lui Hristos» (1991). Ultima formă citată, varianta 1991, este completată cu un adaos pe care îl găsim în versiunea grecească, la subsolul cu variante. « παρακαλῶ σὺν ὑμᾶς, μιμηταί μου γίνεσθε (καθὼς καὶ ἠχρῖστος) ». Pentru opțiunea făcută a se vedea nota 2, pag. 281;

h) a fi rânduie, «a avea parte, a li merit, a li făcut în acest scop». «Fiindcă voi înșivă o știți că pentru aceasta suntem rânduieți» (I Tesaloniceni, 3, 3); «...spre aceasta sintem rânduieți» (1648); «...spre aceasta ne aflăm» (1688); «...că spre aceasta sintem puși» (1991);

i) a face viu (vie), «a avea viață»; «Cel ce va căuta să-și câștige viața, o va pierde, iar cel ce și-o va pierde, o va face vie» (Luca 17, 33); «...cine va pierde pre el (sufletul) învia-l-va» (1648 și 1688); «...cine îl va pierde acela îl va dobândi» (1991).

Correspondentul grecesc, redat în textul de la 1648 și 1688 prin verbul învia este ζωογονησει ἄστυν și o variantă la subsol, θεληση ζωογονησαι. Correspondentului grecesc ζωοποιεω, în germană îi corespunde verbul zeugen și lebendig-machen, iar ζωοποιεω cu sintagma Leben schaffen¹⁷, «a avea viață». Ideea capitală a vieții veșnice, obținută prin mântuire, este analizată și în nota 1, p. 32, din care redăm ultima parte: «Sintagma eminesciană, viața sufletului meu, nu este un pleonasm; Cartea Facerii (2, 7) îl definește pe omul creat de Dumnezeu drept ψυχην ζῶσαν, adică suflet viu, persoană unică și irepetabilă, dotată cu conștiință de sine».

Tot din perspectiva relației expresie lingvistică / concept, dorim să reliefăm explicarea unor construcții de tipul «a se sui la» sau «a coborî de la» prin detalii de ordin geografic și prin sublinierea valorilor de ordin spiritual.

(A) 1618

Și pogorînd în Chesariia, sui în Ierusalim și să închină *adunării credincioșilor*, pogorî întru Antiohia.

(B) 1688

Și pogorînd în Chesaria, suindu-să și închinîndu-să *beseatecii*, pogorî la Antiohia.

(C) 1991

Și *coborîndu-se* la Cezareea s-a suit (la Ierusalim) și, *îmbrățișînd Biserica*, s-a coborît în Antiohia.

(D) 1993

Și *dându-se jos* la Cezareea s-a suit și a *salutat Biserica*⁴; și s-a coborît la Antiohia.

(Faptele Apostolilor, 18, 22),

17. Lothar Coenen, *Theologisches Begriffslexicon*, vol. II, p. 839.

Explicația de la nota 4 este cât se poate de complexă: «Evident Biserica din Ierusalim. S-a notat că ori de câte ori Ierusalimul e menționat în Noul Testament din perspectiva unei călătorii, slinții autori folosesc verbele a se. sui la... sau a se coborî de la...; aceasta în dublu înțeles: geografic (era mai înalt decât celelalte așezări) și spiritual (era locul jertfei și învierii lui Iisus Hristos)».

Acuratețea explicațiilor din note, bogăția informației care se extinde de la noțiunile strict teologice la toponimie și onomastică, la relațiile existente între personalitățile vremii, fac din aceste însemnări un adevărat tratat, o lucrare de o amplă informare care-ți răspunde la toate întrebările generate de text. Ex. «*Galion era Iratele filosofului Seneca. O inscripție de la Delfi îl atestă ca proconsul al Ahaiei în anii 51 și 52*» (p. 226). O treime, uneori o jumătate de pagină este consacrată acestor informații cu caracter istoric, geografic, filosofic, mitologic, ale întregii lumi antice, reflectată în *Faptele Apostolilor* și în *Epistole*. Aceste note formează cu adevărat cheia înțelegerii depline a textului și pot fi socotite un manual, o a doua carte de învățătură care te coboară din lumea metaforei concentrate la ceea ce ea are în subtext, la ceea ce reprezintă cu adevărat viața în cele două spații, cel ceresc și cel pământesc.

Am lăsat la sfârșit notele lămuritoare a trei probleme, de expresie și conținut, a celei mai cunoscute și utilizate rugăciuni, Rugăciunea Domnească, *Tatăl nostru*.

Prima notă se referă la sintagma cu valoare adjectivală, cea de toate zilele, în raport cu variantele cea de-a pururea sau cea spre ființă care însoțesc substantivul pâinea din cea de-a patra cerere adresată lui Dumnezeu-Tatăl.

Optiunea făculă pentru prima variantă (pâinea) cea de toate zilele este motivată astfel: «*Hrana noastră zilnică I-o datorăm în primul rând lui Dumnezeu, și de la El se cade s-o cerem. Cea spre ființă, expresie folosită în unele versiuni nu traduce exact cuvântul original, dar nici nu constituie o crezie; Slinții Părinți i-au imprimat și o dimensiune duhovnicească, euharistică*», (nota 1, p. 11).

Prioritatea hranei cerești pe care o aduce Mântuitorul reiese și din versetele următoare: «*Lucrați nu pentru mâncarea cea pieritoare ci pentru mâncarea ce rămâne întru viața veșnică pe care v-o va da Fiul Omului, căci pe El și-a pus pecetea Dumnezeu-Tatăl*». (Ioan, 6, 27); «*Că pâinea lui Dumnezeu este aceea care se pogorâ din cer și dă viață lumii*». (Ioan, 6, 33), la care răspunsul este clar: «*Deci au zis către El: Doamne, dă-ne nouă întotdeauna pâinea aceasta...*» (Ioan, 6, 34).

Sugestiile pe care îndrăznim să le supunem atenției specialiștilor sunt, desigur, de ordin lingvistic, lingvistică istorică, concretizată în evoluția semantică, bazată pe procese de restricție sau specializare semantică, înregistrate de dicționare.

Pentru a putea înțelege fenomenul lingvistic de deplasare semantică din cadrul unei sintagme, dăm textul integral al celor două versete din limba greacă: „τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον ὅς ἡμῖν σήμερον» (Matei 6, 11) și „τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον διδοῦ ἡμῖν το καθ' ἡμέραν» (Luca 11, 3).

După cum reiese din textul citat, diferența între cele două versete este neesențială, reducându-se la forma verbală de imperativ, ὅς (sg.) și διδοῦ (pl.) și la adverbul σήμερον (astăzi) sau καθ' ἡμέρον (în fiecare zi).

Substantivul ἐπιούσια este un post verbal al verbului ἐπι-εἶμι, cu sensul a fi deasupra sau a fi în ceva; cel de-al doilea, a veni, a urma, drept consecință a ceva. În greaca veche era frecventă sintagma τῆ ἐπιούσια ἡμέρα, ziua care urmează; mâine sau τῆς ἐπιούσης νυκτός, în noaptea care urmează. Forma ἐπιούσιος,-ον a fost izolată și tradusă după sintagma inițială: ἐπιούσια ἡμέρα, ceea ce a aparținut zilei, cotidian și nu a fi deasupra, a sta să vină. Interesant este faptul că același tip de analiză îl întâlnim în cel mai amplu dicționar teologic german: ἐπιούσιος, täglich. «Man leitet das Wort von τῆ ἐπιούσια ἡμέρα, der nächste Tag; ἐπι-εἶμι, hinzukommen»¹⁸.

Sensul a pătruns deci în noua formă contrasă ἐπιούσιος,-ον, fără cea de a doua parte ἡμέρα, cu denaturarea sensului primar datorită presiunii exercitate de ἡμέρα. Cu acest înțeles a fost înregistrat de dicționare¹⁹ și îl găsim reproduș în textele pe care le analizăm. Într-o versiune franceză avem *notre pain quotidien* (NT, Paris, 1922) după versiunea latină: «*Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*» (Luca, 11, 3) sau «*Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie*» (Matei, 6, 11). Analizate, ambele determinări din versetele citate pot avea două semnificații. Una, a existenței biologice, de fiecare zi sau de toată ziua (la sg.), de toate zilele (la pl.) și cea spre ființă, nu în sens existențial, viață terestră, ci ființare întru Domnul, viață veșnică, pâinea cea de-a pururea.

Această pâine a cerut-o Mântuitorul pentru noi așa cum reiese din logica rugăciunii de cerere pe care continuăm să o facem în același duh al eliberării: «*Și ne iartă nouă greșalele noastre, precum și noi iertăm greșiților noștri. Și nu ne duce pre noi în ispită, ci ne izbăvește de cel viclean*». Rugăciunea, în esența ei, este de curățire, de întărire întru sfințire, prin care vom reuși să dobândim pâinea cea spre ființă sau întru ființă, aceea care este în plus, deasupra celei obișnuite, ca să putem deveni fiii Celui Preaînalt prin Unul Iisus

18. id. ib., vol. I, p. 144;

19. Lorenzo Rocci, *Vocabolario greco-italiano*, — s.v: ἐπι-εἶμι

Hristos, întru, spre înfierea noastră²⁰. Demne de notat sunt variantele din *Novum Testamentum Graece*, redată la subsol, înaintea termenului ἐπιούσιον: cottidianum, supersubstantialium, perpetuum, necessarium, venientium, crastinum.

O altă precizare care trebuie menționată este diferențierea semantică a celor două forme de plural, greșale și greșeli, realizată în timp pe baza diferențierilor contextuale Teologul, autor al ediției 1993, le definește astfel: «Spre deosebire de greșeli, care sunt simple erori sau abateri de la normă, greșalele înseamnă încălcarea datoriei morale pe care oamenii le contractează nu numai față de Dumnezeu, ci și de semenii lor, atât prin răul pe care-l fac cât și prin binele pe care nu-l fac». (nota 2, p. 11). Că este așa ne-o dovedesc versiunile traducerilor: «Și ne iartă noao păcatele noastre» (1648); «...lasă noao datoriele noastre» (1688); «Și ne iartă nouă greșalele noastre» (1938); «Și ne iartă nouă păcatele noastre» (Luca, 11, 4), alături de: «Și ne iartă nouă greșalele noastre» (Matei, 6, 12) în ediția 1991.

Cea de-a treia structură, o sintagmă fixă, care prin relația subiect—predicat a ridicat multe semne de întrebare, la care, după cum vom vedea, au răspuns chiar sfinții apostoli, Sf. Ciprian și alți teologi, dar sintagma a rămas până astăzi neschimbată și continuă să fie neînțeleasă de cei care nu au o pregătire specială: «Și nu ne duce pe noi în ispită...» în aceste cuvinte se arată că nimic nu ne poate fi împotriva dacă n-a îngăduit aceasta mai înainte Dumnezeu... fiindcă în ispite nu-i este nimic permis răului dacă nu i se atribuie vreo putere de către Dumnezeu» scrie Sf. Ciprian²¹, adăugind: «Iar când ne rugăm să nu ajungem în ispită, ținem seama de slăbiciunea și șubrezenia noastră; de aceea să ne rugăm să nu se înalțe cineva cu obrăznicie, să nu-și ia asupra-și ceva cu trulie și aroganță, să nu considere o glorie a sa mântuirea sau suferința, fiindcă Domnul îndemnându-ne la umilință a zis: Vegheați și rugați-vă să n-ajungeți în ispită căci spiritul este puternic dar trupul este slab»²².

Reținem deci forma verbală să nu ajungem în ispită, formulare re-luată și analizată în câteva lucrări dedicate Rugăciunii Domnești²³, dar și în cadrul general al lămuririi termenilor folosiți în *Noul Testament*²⁴.

20. A. Bălan-Mihailovici, *Preot Dr. Ioan Mircea, Dicționar al Noului Testament (A—Z)*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București, 1985; în *Biserica Ortodoxă Română, Buletinul oficial al Patriarhiei Române*, anul CIV, nr. 5—6, 1986, p. 170—171;

21. Sfântul Ciprian, *Despre rugăciunea domnească*, în *Apologeți de limbă latină*, 1981, p. 457—489.

22. Id. *ibidem*, p. 478—480.

23. Dimitrie Coravu, *Rugăciunea Domnească. Studiu filologic, istorico-teologic și exegetic*, Atena, 1979, 346 p.

24. Ioan Mircea, *Dicționar al Noului Testament (DNT)*, București, 1984.

Pentru a înțelege mecanismul traducerii sau mai explicit, încetățenirea sintagmei în limba română, vom prezenta contextele în care apare ideea de purtare, aruncare, cădere, nuanțe care duc în planul încercării, ispitirii.

a) «Și nu ne duce în năpaste ce ne izbăvește pre noi de hilleanul» (a. 1574)²⁵; b) «Privoghiași și vă rugași să nu mergeți în năpaste» (a. 1574)²⁶; c) «Cela ce-l învence ispita cade în năpaste» (a. 1618)²⁷; și mai clar este contextul «Cînd întru năpăști in tot chipul cădeți știind că ispita cu a voastră credință face răbdare»²⁸. Pentru a urmări evoluția traducerilor, transcriem în întregime *Rugăciunea Domnească* din prima traducere a Noului Testament²⁹. «*Tatăl nostru ce ești în ceriure sînșească-si numele Tău, să vie împărăția Ta, fie voia Ta, cum e în ceriu așa și pre pământ. Pîinea noastră de toate zilele dăne-o noao astîz. Și ne iartî noao păcatele noastre, cum iertăm și noi greșiților noștri. Și nu ne duce pre noi în năpastă ce ne izbăvește pre noi de răul*». Să nu uităm zonele geografice în care apar cele două variante (Bălgrad—Alba Iulia și București) și să luăm aminte la lexicul atât de puțin diferențiat, diferențiere care nu poate fi explicată printr-o sinonimie regională ci una generală care asigura unitatea lingvistică la nivelul limbii literare-bisericești.

«*Tatăl nostru cel den ceruri, sînșească-să numele Tău. Vie împărăția Ta, cum în ceri așa și pre pământ. Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o noao astăzi — lasă noao datoriile noastre, cum lăsăm și noi datornicilor noștri. Și să nu ne duci pre noi în bântuială ce ne izbăvește pre noi de cel rău*»³⁰. Substantivul *bântuială* ca și verbul a *bântui* au fost definite pe baza aceluiași context, prin echivalența cu cuvântul *ispită*, fiind socotite sinonime perfecte în DA³¹. Verbul *bântui* este definit după modelul lui *ispiti*, «a încerca (pe cineva), a supune la încercare; a ispiti».

Să analizăm din punct de vedere lingvistic cele două elemente componente ale sintagmei grecești εἰσενήχης și πειρασμῶν. Forma verbală, folosită în text este o formă medio-pasivă εἰσενήχης cu infinitivul εἰσενήγμαι al verbului εἰσ-φέρω, având ca prim sens, numit și sens de bază, a purta, a duce în, a introduce, a pune într-un loc, sens care exprimă o determinare strict locală. Sensul care stă la baza contextelor menționate este un sens figurat,

25. Gaster, *Crestomatia română*, I, p. 248, ap. DLR.

26. Coresi, *Tetraevanghel*, p. 248, ap. DLR.

27. Gaster, *op. cit.*, p. 56, ap. DLR.

28. *Codicele voronețian*, p. 110, ap. DLR, s.v. năpastă.

29. *Noul Testament sau împăcarea au leagea noao, în cetatea Bălgradului*, 1648, p. 8.

30. *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură ale ceii vechi și ale ceii noao leage...* în scaunul Mitropoliei Bucureștilor... la anul 1688, p. 754.

31. *Dicționarul Limbii Române (DA)*, tom I, partea I A—B, București, s.v. bântui.

folosit și cu valoare juridică pe care îl putem defini prin sinonimele a pune înaintea, a înfățișa, a pune în circulație, a face cunoscut, a se manifesta ca prezentă. Vocabula *πείρασμα* este un substantiv post-verbal de la *πειρα* ω *κ* *πειρα*, cu sensul a cuprinde jur împrejur, a încercui, corespunzând formelor vechi românești a cerca, a încerca, a se pune în cerc, a învăli, sens strict etimologic. Din același unghi, al semnificației strict etimologice, poate fi asociat latinescul *circumstantia*, cu sensul concret prezentă a ceva jur împrejur, ceea ce ne înconjoară, învăli, învăli și apoi cel figurat: situație creată, împrejurare, încercuire, încercare.

Cuvântul *ispită* este explicat ca împrumut din paleoslavul *ispitati*, atestat cu sensul a examina, sens dedus din contextul arhicunoscut³². Substantivul *ispită*, sensul al V-lea este definit în DA astfel: «Indemnare spre rău, momeală, ademenire, amăgire, seducere, tentație» și este ilustrat prin sintagma în discuție: «*Și nu ne duce pre noi în ispită (a. 1593)*». O glosare și mai derutantă o întâlnim în dicționarul lui A. Scriban³³: «*A duce în ispită, a atrage spre păcat*». O cercetare istorică a cuvântului *ispită*, a semnificațiilor lui, pune în lumină vechimea cuvântului în limba română. Faptul că din toate limbile slave doar bulgara și sârbo-croata cunosc cuvântul *ispită* (*examen*), deci limbile slave de răsărit care fac arie comună cu româna, constituie un argument al prezentei acestui cuvânt în limba arhaică, limba spirituală a zonei ce cuprindea imperiul dominat de Bizanț până la Dunărea de Jos. Formele literare arhaice se identifică cu verbele grecești *εισ-πέτομαι*, având sensul a zbură în, a sări în, a fi lăsat, dus, purtat în..., dar și forma *εισ-πύδομαι*, *εισ-πύδομαι*, cu sensul a concura, a-și încerca puterile, a participa la un concurs sportiv, întrecere, sens păstrat și mult folosit de Herodot³⁴. Ex. «*privind la ispita vitijiilor ce să cheamă Olimbiia*».

În contextul de mai sus avem exemplificat cu claritate sensul de întrecere, încercare a forțelor într-o competiție sportivă. Cuvântul face parte din familia semantică a sinonimelor comentate mai sus pe baza sensului primar, comun, ideea de cercare, încercare, aducere într-o împrejurare oarecare în care se verifică calitățile. De la acest sens primar se păstrează, tot la Herodot, forma reflexivă a verbului a se ispiti, cu sensul a se aventura, a se arunca, a se năpusti asupra... Ex. «*fiind la războiu de-o potrivă cu dânsul, nu să va mai ispiti atunci asupra Sardisului*»³⁵ (cetății Sardisului).

32. Dicționarul Academiei (DA), s.v. *ispită*, *ispiti*.

33. August Scriban, *Dicționarul Limbii Românești*, Iași, 1939, s.v. *ispită*.

34. Herodot, *Istoriei*, Editura Minerva, București, 1984, p. 23.

35. Id., *ibidem*, p. 32.

Sensul religios al echivalentelor semantice *ispită*, *năpastă*, *bântuială* se poate defini astfel, *lăsară sau cădere într-o situație deosebită, incertă, din care se iese greu, împrejurare, circumstanță în care se verifică puterile spirituale; încercare.*

Din analiza lingvistică reiese clar că în sintagma nu ne duce pe noi în *ispită* a avut loc o alunecare de sens, incompatibilă cu logica textului sacru. La baza acestei denaturări ar sta, după opinia noastră, două erori de traducere, una de ordin gramatical și alta, de ordin lexical. Eroarea din punct de vedere gramatical constă în faptul că traducerea verbului s-a făcut la diateza activă nu ne duce, în loc de diateza pasivă nu ne lăsa să fim duși, purtați, bântuiți de... (cineva, ceva) *ci ne izbăvește de cel rău*. Propoziția a doua este tot o propoziție principală, într-un raport de coordonare adversativă, care întărește negația exprimată de verbul al cărui subiect este subînțeles. Eroarea lexicală constă în traducerea primului sens, concret, al verbului $\epsilon\iota\sigma\varphi\acute{\epsilon}\rho\omega$ și nu al celui figurat, sensul juridic, dezvoltat din radicalul rădăcinii, indo-europeanul per , ($\pi\epsilon\iota\sigma\alpha\text{-}\alpha\tau$, cerc, cercuire, cercare, sens înglobat în $\pi\epsilon\iota\sigma\acute{\alpha}\zeta\omega$) și $\pi\epsilon\iota\sigma\tau\mu\omicron\varsigma$.

Nu putem ignora sinteza tuturor exegezelor teologice și parțial lingvistice, făcută de teologul prof. Damaschin Severineanul³⁶, cu rigoarea ce-l caracterizează, dar cu o traducere într-o formă stilistică liberă dacă nu arbitrară din punct de vedere lingvistic: «*Și fă să nu intrăm în ispită. Și ne izbăvește de cel viclean*». Studiul domniei sale este nuanțat și are în vedere frumoasa și documentata sa teză de doctorat, susținută la Facultatea de Teologie a Universității din Atena, în anul 1979, text în limba greacă.

Revenim cu precizarea că verbul $\epsilon\iota\sigma\epsilon\upsilon\tau\acute{\epsilon}\rho\eta\mu\alpha\iota$, folosit în text, nu are sens activ³⁷, ci doar forma, *dezinența conjugării este activă, sensul prin natura temei verbale este pasiv*. De altfel explicația dată de referent, printr-o perifrază complicată, duce tot la sensul pasiv, «*a face ca cineva să împlinească acțiunea exprimată de rădăcina verbală și în acest fel înseamnă a fi cauza pentru care cineva vine către sau intră în...*»³⁸.

În versiunea revizuită, redactată și comentată de părintele Bartolomeu Valeriu Anania, se specifică în nota 3 că înțelesul sintagmei este «*nu ne lăsa să cădem în ispită*» sau «*ierește-ne de prilejul ispitei*», p. 11.

În încheiere dorim să ne întoarcem și să subliniem calitatea callităților acestor versiuni, limba română în bogăția și plasticitatea ei, obținută la finele celui de-al doilea mileniu, prin eforturile generațiilor de poeți și scriitori, adăpați la «limba

36. Damaschin Severineanul, *Sensul Rugăciunii Domnești*, în *Orthodoxia*, nr. 3. (iulie—sept.), 1983, p. 335—370.

37. Id. *ibidem*, p. 358.

38. *Ibidem*, p. 359.

veche și înțeleaptă» a cronicilor, a mineelor și a Psaltirilor, pe drumul deschis de cel mai vestit făurar al ei, Mihai Eminescu.

Pentru ilustrare să urmărim începutul Sfintei Evanghelii după Ioan.

A) 1648

1. De început era Cuvântul, și Cuvântul acela era la Dumnezeu, și Dumnezeu era Cuvântul acela.
2. Acesta Cuvânt era de început la Dumnezeu.
3. Toate prein El fură făcute; și fără El nimic nu fu făcut, vrece e făcut.
4. Întru El era viața, și viața era lumina oamenilor.
5. Și lumina aceeaia întru întunecare strălucia, și întunecarecul pre ea nu o cuprinse.

D) 1993

1. Întru'nceput era Cuvântul, și Cuvântul era la Dumnezeu, și Cuvântul Dumnezeu era.
2. Acesta era dintru'nceput la Dumnezeu.
3. Toate printr'Insul s'au făcut și fără El nimic nu s'a făcut din ceea ce s'a făcut.
4. Viața era într'Insul și viața era lumina oamenilor.
5. Și lumina întru întuneric luminează, și întunericul nu a cuprins-o.

(Ioan, I, 1—5)

Ceea ce este uimitor și de negăsit în nici o altă limbă modernă este aceea acuratețea a formelor lexicale și gramaticale, păstrată nealterată în limba sfântă a neamului, preț de aproape patru secole.

Concentrarea expresiei, prin utilizarea locuțiunilor verbale, adverbiale și prepoziționale, care au dobândit prin utilizare îndelungată o anumită valoare semantică, iar în textul poetic și filosofic o conotație suplimentară, precum și folosirea procedeelor stilistice, de tipul inversiunii pentru a accentua elementele cheie, fundamentale pentru credința noastră, fac din ediția actuală a *Noului Testament*, cea mai clară și riguroasă traducere după versiunea greacă și cea mai accesibilă la nivelul limbii române contemporane.

AURELIA BALAN-MIHAILOVICI